

5

พระสารีริกธาตุ บุคิไต้ในพระสถูปที่มณฑลพิษณุโลก

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

294.3121
ก169พ

สาวประทีป สกุนะวัฒน์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัชรโสมนัสวิหาร

วันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

พระสารีริกธาตุ บุคิไค้ในพระสถูปที่มขั้ฌิมประเทศ

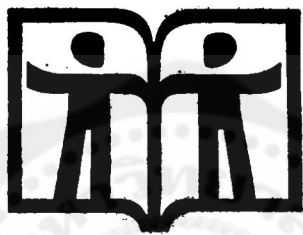
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นางสาวประทีป สกุนะวัฒน์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัคิโสมนัสวัชาร

วันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕

พระสารีริกธาตุ
ขุคไค้ในพระสถูปที่มณฑลประเทศ
เลขหมู่หนังสือ ๒๕๔.๓๑.๒๑

พิมพ์ครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๔๒

พิมพ์ประกาศโดยกระแสพระบรมราชโองการในรัชกาลที่ ๕
เพื่อบำนำยแก่ผู้ที่ได้ช่วยในการปฏิสังขรณ์บรมบรรพตที่บรรจุ ร.ศ. ๑๑๘

พิมพ์ครั้งที่สอง ๑,๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๕

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวประทีน สกณะพัฒน์

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาวประทีป สกณะพัฒน์ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร กำหนดวันที่ ๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ นางสาวรัตนา ต้นบุญเด็ก ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาติดต่อกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง **พระสารีริกธาตุ บุคไค้ในพระสถูปที่มณฑลประเทศ** เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เรื่อง **พระสารีริกธาตุ บุคไค้ในพระสถูปที่มณฑลประเทศ** เป็นหนังสือที่กล่าวถึงการขุดพบพระสารีริกธาตุที่ตำบลปีปราหะ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองกบิลพัสดุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๑๑ ไมล์ เป็นตำบลในแขวงเมืองบัสติประเทศอินเดีย มีสเตอร์ เปปเป เป็นผู้ขุดได้จากพระสถูป ในบริเวณที่ดินของตน และมอบให้แก่รัฐบาลอินเดีย ของที่ขุดพบในครั้งนั้น นอกจากพระสารีริกธาตุแล้ว ก็มีหีบศิลา ภายในหีบมีเครื่องประดับต่างๆ ที่ฝาหีบมีอักษรภาษามคธจารึกอยู่ ซึ่งคงจะมีอายุแก่กว่า หรือใกล้เคียงกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทั้งนี้จากการนำไปเทียบเคียงกับหลักศิลาจารึกครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีผู้อ่านและแปลอักษรที่ฝาหีบศิลานี้ ได้ความเป็นที่แน่ชัดว่า เป็นพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่พวกสาเกยบุตรได้ไว้เป็นส่วนแบ่ง เมื่อครั้งถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า ของที่ขุดพบนี้รัฐบาลได้จัดส่งไปตามพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆ ในอินเดีย ส่วนพระสารีริกธาตุนั้นรัฐบาลอินเดียมีความประสงค์จะถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ขอให้ราชทูตอังกฤษมีหนังสือทูลมายังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง

(๖)

เทววงศ์โรปการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ เมื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงยินดีรับ และโปรดให้เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ซึ่งขณะนั้นเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต เดินทางไปรับพระสารีริกธาตุนั้น นำมาประดิษฐานไว้ที่บรมบรรพตวัดสระเกศ และได้โปรดเกล้าฯ ให้มีมหกรรมเป็น พุทธบูชาสมโภชในโอกาสนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้รวบรวมสำเนาหนังสือต่างๆ ที่ กล่าวถึงเรื่องพระสารีริกธาตุ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อจำหน่ายแก่ผู้ที่ได้ช่วยในการปฏิสังขรณ์ บรมบรรพต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ครึ่งนับเป็นการพิมพ์ครั้งที่สอง ได้พิมพ์รักษา อักษรวิธีตามฉบับพิมพ์ครั้งแรก

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ นางสาวประทีน สกณะพัฒน์ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อกำนำ

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัด บำเพ็ญอุทิศแก่ นางสาวประทีน สกณะพัฒน์ และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็น กุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้ จงเป็นพลวบัจจยถลบนันตลให้ นางสาวประทีน สกณะพัฒน์ ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณเมตตผล เสวยสุข สมบัติในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๕

นางสาวประทีน สุกุณะพัฒน์

ชาติ ๒๖ มกราคม ๒๔๗๓

มตะ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

ประวัติ

นางสาวประทีน สกณะพัฒน์

นางสาวประทีน สกณะพัฒน์ เกิดวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๗๓ ณ จังหวัด เพชรบุรี เป็นบุตรคนที่ ๓ ของ พันตรีหลวงอนุรักษ์พัสดุผล และ นางชั้น สกณะพัฒน์ มีพี่น้อง ๖ คน

๑. นางสาวประชুম	สกณะพัฒน์	(ถึงแก่กรรม)
๒. นายประสิทธิ์	สกณะพัฒน์	(„)
๓. นางสาวประทีน	สกณะพัฒน์	(„)
๔. นายปรีชา	สกณะพัฒน์	(„)
๕. นายประเสริฐ	สกณะพัฒน์	
๖. นางประชิด	เชยกิจวงศ์	(สกณะพัฒน์)

ประวัติการศึกษา

มัธยมศึกษา	สำเร็จการศึกษาจาก	โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์
พ.ป.	„ „	สอบวิชาชุด
พ.ม.	„ „	สอบวิชาชุด
อักษรศาสตรบัณฑิต	„ „	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Master of Arts	„ „	The American University

ประวัติการทำงาน

๑. เป็นครู	โรงเรียนสตรีทัดสิงห์เสนา
๒. „	โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์
๓. „	โรงเรียนช่างตัดเสื้อ วัดสุทัศน์

(๘)

๔. ประจํากรม กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ
๕. ผู้ประกาศข่าวกรมประชาสัมพันธ์ และวิทยุศึกษา
๖. กองการสัมพันธ์ต่างประเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
๗. Voice of America at Washington D.C., U.S.A.
๘. USIS ประเทศไทย
๙. สำนักงานเลขาธิการองค์การอาหารและเกษตร กระทรวงเกษตร

นางสาวประทีน สุกตะพัฒน์ ได้ถึงแก่กรรมลงด้วยอุบัติเหตุพร้อมกับนางสาวพะเนาว์ สุกสวัสดิ์ เพื่อนรัก เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ โดยรถบรรทุกน้ำเปปซี่ ชนรถยนต์ที่ขับไปสี่แยกซอยสุทธิสาร.

วันที่ลูกเล็กจากพ่อและแม่ไป

กลางดึกของวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ เสียงคนพูดกัน พร้อมกับเสียงสะท้อน ทำให้แม่แปลกใจ และมองออกไปนอกห้องเห็นไฟสว่าง คิดว่าใครยังไม่นอนอีกหรือ ใกล้จะรุ่งแล้ว จึงออกไปดู กลำหาไฟนาก็ซึ่งหายากเสียจริง อยากจะรู้ว่าคุยกันเรื่องอะไร เห็นลูกนั่งหันหลังให้คิดว่า เป็นลูกเล็ก (ประทีน) เพราะลูกสีมาหาแม่แล้วเมื่อตอนหัวค่ำ พ่อเดินเข้าไปใกล้ จึงรู้ว่าเป็นลูกสี นั่งร้องให้กับลูกเสริฐ และคุณอุคม จึงถามว่าเป็นอะไรกัน ลูกทั้งสองยิ่งร้องหนักขึ้น จึงค่อย ๆ ปลอบและถามว่าใครเป็นอะไร ถึงได้ทราบว่าลูกเล็กเสียชีวิตเสียแล้วและศพเก็บอยู่ที่ห้องเย็น โรงพยาบาลตำรวจ แม่ตกใจและไม่อยากจะเชื่อเลย พ่อตีพ่อตื่นขึ้น และเดินมาหาพวกเรา เห็นทุกคนหน้าผิวดังเกต พ่อใจหายจะต้องเป็นข่าวร้ายแน่ นี่จะรุ่งแล้ว คุยเรื่องอะไรกันพ่อหุไม่ได้ยินถนัด เล่าให้ฟังบ้าง ฟังลูกสีและแม่อธิบายให้ฟัง พ่อรู้ว่าเป็นข่าวลูกเล็กเสียชีวิต พ่อแทบจะสิ้นใจตามลูกเล็กไปด้วย ลูกเล็กไม่น่าจะอายุสั้นเพียงนี้ กรรมโคหนอมาพรากจากไป อย่างไม่มีวันจะได้พบกันแล้ว นอกจากตำหรับตำราที่ลูกรำเรียนเอาไว้ ไม่มีใครทดแทนลูกได้ ยามพ่อป่วยลูกเคยดูแลและเป็นธุระส่งพ่อไปโรงพยาบาล เมื่อเดือนมกราคมนี้เอง และพ่อก็คิดว่า จะไม่มีชีวิตรอดมาได้ แต่ลูกได้ดูแลพ่อเป็นอย่างดี หาพยาบาลพิเศษมาพยาบาลพ่อทุกวันที่ยังป่วยอยู่โรงพยาบาลรามารับดี และพ่อก็ได้หายเป็นปกติในเวลาต่อมา แต่แล้วลูกก็มาจากพ่อไป ถ้าชีวิตแทนกันได้พ่อขอมอบชีวิตของพ่อแทนกับชีวิตของลูก ซึ่งทำแต่ความดี พ่อและแม่ได้รับแต่ความชื่นใจจากลูกตลอดมาตลอดชีวิตลูกเคยขอพ่อและแม่เพียง ๒ อย่าง

๑. ขอเรียนให้จบอักษรศาสตร์บัณฑิต

๒. ขอไปเรียนต่อต่างประเทศ

(๑๐)

และทั้งสองอย่างนี้ ลูกก็ได้สนใจ ของลูกแล้ว โดยที่ไม่ได้ทำความลำบาก ให้แก่พ่อแม่และน้อง ๆ เลย ลูกชวนขายไปเรียนด้วยตัวของลูกเอง และยังได้ส่งเงินไปช่วยค่าใช้จ่ายทางบ้าน เป็นที่พึ่งของน้อง ๆ

ลูกได้ทำงานที่ลูกรักเป็นชีวิตจิตใจ ได้ทำชื่อเสียงให้แก่ประเทศไทยที่เสียอเมริกา ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา และอยู่ในอเมริกาประมาณ ๔ ปีเศษ พ่อและแม่คิดถึงลูกมาก เพราะอายุมากประกอบกับสุขภาพไม่ดี จึงขอร้องให้ลูกกลับมาบ้านเรา ให้พ่อและแม่ได้ชื่นใจได้เห็นหน้ากัน พ่อและแม่รู้ว่าลูกทำงานในหน้าที่ผู้ประกาศนี้มาก แต่ลูกก็ยอมเสียสละเพื่อเห็นแก่พ่อและแม่ที่ขอร้อง จนกระทั่งลูกกลับมาสู่บ้านเกิดเมืองนอน และมาสู่ความอบอุ่นของครอบครัวเราเมื่อปี ๒๕๑๓

โอ้ลูกจำ ลูกไม่น่าจะจากพ่อแม่และน้อง ๆ ไปอย่างกระตั้นหันเพียงนี้ พ่อและแม่ขอให้ดวงวิญญาณของลูกไปสู่สรวงสวรรค์ หากจะเกิดชาติใด ขอให้เกิดเป็นลูกที่รักของพ่อและแม่อีก

พ่อและแม่

พืทิน.....สิ้นแล้ว

เป็นการสูญเสีย ที่ยิ่งใหญ่ และไม่สามารถจะหาสิ่งใด ๆ มาทดแทนได้ พืทินเป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทร ของน้อง ๆ แทนคุณพ่อและคุณแม่ พืเป็นธุระเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของน้อง ๆ และไม่เคยปฏิเสธคำขอร้องของน้อง ๆ ถึงแม้ว่าน้อง ๆ จะได้พ้นวัยเด็กนักเรียน และมีครอบครัวแล้ว พืยังคงยตามถึงน้อง ๆ ว่า มีเรื่องเดือดร้อนสิ่งใด ให้บอกพื แล้วพืก็ช่วยทุกครั้งไป

พืต้องเหนื่อยกับการงานและการเรียนมาตลอดชีวิตพื และต้องต่อสู้กับสุขภาพของพืมาตลอด ขอให้การจากไปเพื่อพืจะได้พักผ่อนชั่วฉัณจิณันคร

น้อง ๆ ของพื

**VOICE OF AMERICA
UNITED STATES INFORMATION AGENCY
WASHINGTON**

May 5, 1972

IN MEMORIAN PRATHIN

Prathin and I used to work together - I, as Producer for the Thai Service, and she as Translator-Announcer.

She was excellent as a broadcaster and her interest in things radio attracted me to her. Always striving to improve herself, she took graduate courses in Radio and a course in Television.

From time to time she consulted with me and we had great fun together working out details of an ambitious TV program describing the operations of the VOA. She produced it at school with much success and acclaim.

She was always full of fun and energy, and her personality so attractive people liked to be near her.

She is missed by many of her friends and associates who remember her with love and affection.

Herbert J. Stone
Operations Supervisor
East Asia, South Pacific
Voice of America
Washington, D.C.

Prathin -- an international friend

Many South East Asians in Washington remember Prathin as a friend and colleague who helped make life in this strange land something closer to home. New comers quickly became her friends. Those who lived in America for a long time found in Prathin a touch of their old countries -- wherever they came from -- Thailand, Burma, Cambodia, Laos, Indonesia and Vietnam. Prathin always went out of her way to take her friends to participate in activities that helped bring them in contact with Americans and other fellow Asians -- a tennis match, a golf game or a picnic. Prathin shared her apartment with new-comers -- several Thai, a Burmese, a Lao and others. In most cases she did not even accept a share of the rent if the roommate happened to be in Washington for only a short period of time. A struggling young student from Zanzibar who needed a place to stay during the summer found Prathin's helping hand.

When Prathin bade us farewell to return to Thailand it was a cheerful occasion -- as was everything with Prathin -- because we all were certain that we would see her back in this country before long -- and she was happy to have been able soon to rejoin her family and her country.

(๑๔)

Fate has taken Prathin from this human world. We are all helpless against Destiny -- but we still retain in our memory remembrances of a generous and always good-intentioned friend.

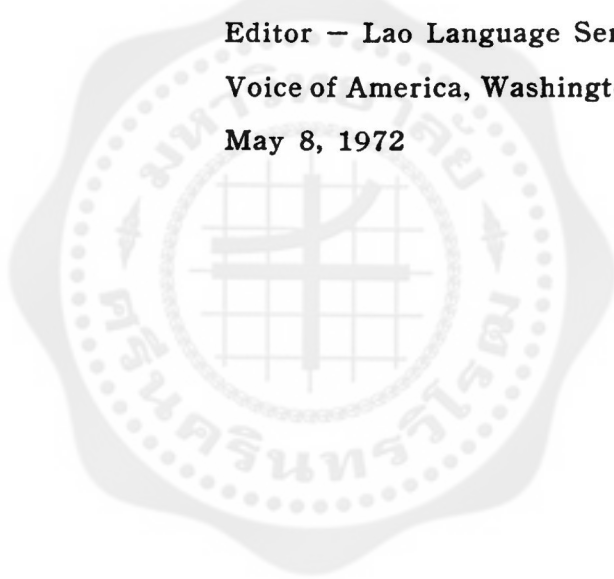
We Pray that Prathin will reach her well -- deserved place in NIRVANA.

Thavanh Svengsouk

Editor -- Lao Language Service

Voice of America, Washington, D. C., U.S.A.

May 8, 1972

(ed)

I knew PRATIN as a dear friend of ours and a close neighbour. when she was working at the Voice of America.

We went out as a group and she always made available her car.

We went to the pagoda, to parties, weddings and picnics together.

We liked to "show off" our talent in cooking sometimes.

In this picture she and Sima, her sister helped us

open our wedding gifts at a party given by a mutual friend.

We will always love her in our heart.

Her death certainly is a great loss to us.

Khun. Chen

Mr. Mrs. CHUN CHEN
Voice of America
Khmer Service
Washington D.C. 20024
U.S.A.

คิดถึงพี่ประทีน

ได้ทราบข่าวพี่ประทีนด้วยความตกใจอย่างยิ่ง เพราะกระนั้นหันจนไม่เชื่อว่าจะเป็นความจริง เราจดหมายติดต่อกันอยู่เสมอเป็นระยะ ๆ ก่อนหน้าที่จะได้รับข่าว ก็เพิ่งได้รับจดหมายพี่ประทีนไม่นานนัก คุณกันเรื่องรถที่ซื้อใหม่ พี่ประทีนยังบ่นถึงปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับรถให้ฟัง และเรายังไม่ทันได้ตอบจดหมายฉบับนั้นเลย

พี่ประทีนเป็นคนสนุกสนาน มองชีวิตด้วยทัศนคติที่ร่าเริงอยู่เสมอ น่าเสียดยิ่งนักที่ถ้วนทั้งชีวิตไปเสียแต่อายุเพียงเท่านั้น

เมื่ออยู่ที่นี้ พี่ประทีนได้ช่วยให้เพื่อนร่วมงานสนุกสนาน รักงานที่ทำ และเราได้อาศัยความรู้ของพี่ประทีนทางคำสอนสารมวลชนที่ได้ร่ำเรียนมาจนสำเร็จเป็นมหาบัณฑิต มาใช้ประโยชน์ในการทำงานของเราอย่างมากมาย แต่....บัดนี้....โอกาสที่จะตอบแทน หรือขอบคุณก็ไม่มีเสียแล้ว

พี่ประทีนพูดอยู่เสมอว่า อาจได้กลับมาเที่ยวกรุงวอชิงตันอีก เพราะรู้สึกรักชีวิตที่นี่ ถ้ามีโอกาสก็จะกลับมา เราหวังว่า ขณะนี้พี่ประทีนคงจะได้ล่องลอยท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ คงใจปรารถนา เราขอให้พี่ประทีนที่รัก จงไปสู่สุคติในสัปดาห์พรุ่งนี้.....

มุกดา - ปราโมทย์ จิตรรณานนท์

๕ พฤษภาคม ๒๕๑๕

เลื่องอเมริกา กรุงวอชิงตัน

อालย์รักพีทิน

ทันทีที่ทราบข่าวว่าพีทินตาย เพื่อนทุกคนตกใจมากและไม่ยอมเชื่อ พีทินจะตายได้อย่างไร ในเมื่อยังพูดคุย หัวเราะกันอยู่หยก ๆ ไม่มีวิธีแหว่ว่าพี่สาวที่น่ารักและเป็นที่รักของพวกเราน้อง ๆ จะจากไปอย่างกะทันหันเช่นนี้ ความรู้สึกต่อมาก็คือ ว่าหัวใจหายและเจ็บเหงา แม้พีทินจะเพิ่งมาร่วมใช้ชีวิตอันไม่คอยจะสนุกสนานกับพวกเราในกองการเกษตรต่างประเทศ ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ก็จริง แต่ก็มีความจริงใจ เห็นอกเห็นใจและร่วมทุกข์สุขกับพวกเราประหนึ่งว่าคบกันมาช้านาน พวกน้องทุกคนยังจำอริยาบถ ตลอดจนคำพูดและสำนวนที่พีทินชอบใช้ได้ติดหูติดตา: พีทินเป็นผู้หญิงที่ละเอียดอ่อน มีอารมณ์เร้นเริง ชอบช่วยเหลือคนอื่นและมองคนในแง่ดีเสมอ น้อยคนนักที่รู้จักและคบหาสมาคมด้วยแล้วจะเกิดความรู้สึกเบือนหน้าหรือไม่เป็นมิตร นอกจากผู้ที่มีใจธรรมเท่านั้น พีทินเป็นคนด้อมท้วและไม่เคยถือว่าตนเป็นคนมีความรู้สูง จะเห็นได้จากเมื่อครั้งที่ท่านผู้ใหญ่เคยทาบทามให้ดำรงตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญทางภาษาต่างประเทศ แต่พีทินปฏิเสธโดยชี้แจงว่า ไม่มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งที่ได้รับมอบหมาย ทั้ง ๆ ที่ทุกคนเชื่อว่าพีทินสามารถทำได้เป็นอย่างดี พีทินเป็นคนไม่พยายาทำ ไม่เคยทำร้ายใครลับหลัง เมื่อไม่ถูกใจใคร วิธีแก้ก็คือพาน้อง ๆ ไปหาที่รับประทานอาหารไกล ๆ เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและลดความเครียด ดังนั้น พวกเราทุกคนจึงไม่เข้าใจว่า เหตุใดคนดีเช่นนี้จึงเป็นที่ต้องการของมัจจุราช พวกเราเสียพีทินไปคนหนึ่ง ทำให้ภาวะสังคมของโลกทรุดลง เนื่องจากมีคนชั่วเหลืออยู่ในโลกมากกว่าคนดี (ซึ่งมีน้อยอยู่แล้ว)

(๑๘)

อย่างไรก็ตาม พวกเราทุกคนก็ต้องคิดถึงใจตามคำสั่งสอนของพระบรม-
ศาสดาว่า อนิจจัง วฏฏ สัมขารัง สังขารเป็นของไม่เที่ยง มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย
เป็นของที่ทุกคนต้องประสบ พวกเราทุกคนทุกข์และเสียใจที่พินิจมาคำนวณจากไป แต่
ก็ยังเชื่อมั่นว่าวิญญานของพินิจต้องไปสู่ที่ชอบและสงบ หากชาติหน้ามีจริงขอให้
วิญญานของพินิจรับทราบด้วยว่า น้องทุกคนได้อธิษฐานขอให้เราได้มารู้จัก ทำงาน
ร่วมกันและขอให้เรามีเวลาได้อยู่ด้วยกันนานกว่าชาตินี้เทอญ

จาก

เพื่อนสนิทกองการเกษตรต่างประเทศ

อาลัยเล็ก

เราเป็นเพื่อนที่ใกล้ชิด รู้ทุกซอกทุกกันมานานกว่ายี่สิบปี นานเกินกว่าจะ
ตัดใจได้ง่าย ๆ มิให้เศร้าเสียตายด้วยความรักคิดถึงและอาลัยเล็กอย่างที่สุดได้
เล็กมีเวลาในชีวิตน้อยเกินไป เล็กตั้งใจไว้มันเหลือเกินว่า ช่วงเวลาที่เหลือใน
ชีวิต นับตั้งแต่มารับมาบ้านเกิดเมืองนอนหลังจากที่จากไปถึง ๙ ปี จะตั้งหน้าทำงาน
ทำประโยชน์ ตอบแทนคุณพ่อแม่และสังคมให้เต็มที่ เล็กห่วงพ่อและแม่ซึ่งแก่แล้วมาก
เล็กจิตใจทุกครั้งที่หมอบอกทำนายว่าเล็กจะเป็นที่พึ่งของพ่อแม่ยามชราไม่ได้ แต่มิได้
บอกเหตุผลให้ทราบ เดียวนี้เหตุนี้ได้ประจักษ์แล้ว เล็กกลับมาบ้านทำงานดูแลพ่อ
แม่ได้สองปีเท่านั้น เล็กก็ต้องจากไปอีก และเป็นการจากครั้งสุดท้าย หมดยุค
ที่เล็กจะกลับมาทำตามความตั้งใจต่อไปได้อีกแล้ว เล็กอายุสิ้นเหลือเกิน

เล็กเป็นคนจริง ทำอะไรทำได้ และทำได้ดีด้วย เล็กรักงานประพันธ์ และ
เป็นที่ยกย่องของเพื่อน ๆ ว่าเป็นนักเขียนที่สามารถ เล็กเป็นกำลังสำคัญที่เขียนเรื่อง
ลงใน หนังสือพิมพ์ประจำชั้นเมื่อครั้งเรียนอยู่ที่อัสสัมชัญคอนเวนต์ด้วยกัน น่าเสียตาย
ที่เรามิได้รวบรวมงานเหล่านั้นของเล็กไว้ ที่พอจำได้บ้างก็มีบทกลอนบางตอนที่เล็ก
แต่งชมธรรมชาติยามเช้าว่า

โกสุมบานเบิกหน้า
ใครใคร่งามกว่ากัน
เรือน้อยลอยฟะฟ่อง
บุณฑริกเจ้าอายุเอย

แสงามล้ำดั่งเทพสวรรค์
ต่างประชันอยู่รายเรียง
คังหงษ์ร้อนมาลอบเคียง
เอนองค์ออกนอกทางชม

(๒๐)

จงกลลวงล้นน้	นึกใคร่จักเต็กไว้คม
วิตกกอกตรอมตรม	คำมัสมกับมือชน
ควรรู้เครื่องบูชา	เทพเทวา ณ เบื้องบน
สุขใจเพียงไฉยล	ใจเวียนวนมิห่างไกล
วอนเทพเทพารักษ์	โปรดปกคุ้มคุ้มกันภัย
จงกลกลางบึงใส	คือดวงใจในสภณร์

วลา

แม่เมื่อข้ามมหาวิทยาลัยแล้ว เล็กก็ยังคงเล่นกลอนเป็นงานอดิเรก เล็กแต่งได้ไพเราะและไวมาก ระหว่างเรียนเล็กไม่แข็งแรงนัก ค้ำยันเป็นทีคอย่างหนัก เล็กจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากเพื่อนในเรื่องการเรียนเป็นบางครั้ง เล็กมักจะแต่งคำประพันธ์ขอร้องอย่างไพเราะเสมอเป็นโคลงบ้าง กลอนบ้าง เช่นเล็กขอให้เพื่อนช่วยอธิบายเรื่องที่เรียนไปแล้วว่า

ของเคนรสร้อยล้ำ	ยามหิว
คุสุเสพอาหารปลิว	จากฟ้า
วานสอนอย่าทำฉิว	เราเหนื่อย เลยนา
ทนอดอยากเหมือนบ้า	ทั้งนี้โกรธฤ

หรือขอร้องให้เพื่อนจกงานให้บ้างในยามที่เล็กไม่สบายว่า

อ้มแล้วจงตั้งจิตต์	ทำงาน
ชักง่วงแล้วรัตนวาน	จคด้วย
อย่าโกรธเพื่อนเนิ่นนาน	ไปเหนื่อย เลยนา
ซ้ำอีกนิตคงม้วย	สิ้นน้ำใจเรา

(๒๑)

อืมแล้วจตังจิตต์
อย่ามัวแต่เสสรวล

เออหนอนี้อย่างไร
ง่วงเสียเหลือประมาณ

จตเอ่ยจตให้ที
งานมีไม่ใช่เบา

รัตนเอยรัตนน่ารัก
เร็วจริงยิ่งน่าวาน

เด็กรักเพื่อนมาก เมื่อเล็กบ่วย เพื่อนไปเยี่ยม เล็กก็ชอบคุณเพื่อนไว้อย่าง
จริงใจว่า

พระมามาว่าให้
เพื่อนมามาทำคุณ
ยามยากช่วยอุดหนุน
พระว่ากุศลสร้าง

ให้หวัคิตทำคำนวณ
มันจะชวนให้เสียนงาน

ไม่มีใจจะว่าขาน
ต้องเที่ยววานคนอื่นเขา

ครึ่งหนึ่งนึ่งสงสารเรา
คอกนะเจ้าเยาวมาลัย

น่าชมนักเรื่องการทำงาน
ช่างชำนาญเสียจริงจริง

เห็นบุญ
บอกบ้าง
กันเกิด
ย่อมรู้ภายหลัง

นอกจากเพื่อน ๆ ที่อัสสัมชัญคอนแวนต์แล้วก็มีเพื่อนอีกไม่กี่คนที่รู้ว่าเล็ก
มีความสามารถทางภาษาประพันธ์มาก เพราะเล็กไม่ใคร่แสดงให้ใครทราบ จนกระทั่งเล็ก
ออกทำงานแล้วนั้นแหละเล็กจึงได้ออกรายการกลอนสดทาง ท.วี.

เล็กเป็นคนช่างคิดฝัน และชอบอิสระมาก เล็กจึงชอบงานวิทยุ เพราะมี
โอกาสได้ใช้ความคิดคำนึงอย่างอิสระ ใช้ความรู้ที่เล็กอุตส่าห์อดทนไปศึกษาเล่าเรียน
ด้วยความยากลำบากมาคิดทำรายการวิทยุให้น่าสนใจ และเล็กทำได้ดี ตลอดเวลา

(๒๒)

หลายปีที่ผ่านมาอยู่ที่สถานีวิจัยเสียงแห่งอเมริกาภาษาไทย ณ สหรัฐอเมริกา จนกระทั่งเล็กเดินทางกลับบ้าน และมาจบชีวิตลงด้วยอุบัติเหตุอย่างที่มีได้คาดฝันเลย

จะด้วยญาณวิถีดุจก็ตาม เล็กโปรครับรู้ด้วยเถิดว่า แม่เล็กต้องจากโลกไป ก่อนเวลาอันควรเช่นนี้แล้วก็ตาม ผู้ที่อยู่ก็ยังรักและคิดถึงเล็ก ยังซาบซึ้งในความรักและความปรารถนาได้อย่างจริงใจที่สุดของเล็ก ขอกุศลอันเกิดจากการจัดพิมพ์หนังสือนี้ จงถลนบันดาลบุญแก่เล็ก ให้เล็กประสบแต่ความสุขสงบในสัมปรายภพชั่วกาลนานเถิด

เพื่อนของเด็ก

เรื่องพระสาริริกาตุ

บุกได้ในพระสถูปที่มณฑลประเทศ

ด้วยราชทูตอังกฤษ มีหนังสือทูลมายังพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง-
เทววงษ์โรประการ^(๑) เสนาบดีว่าการต่างประเทศว่า รัฐบาลอินเดียมีหนังสือส่ง
สำเนาหนังสือต่าง ๆ มาว่า เลฟเตแนนท์ กอเวเนอ แห่หัวเมืองอินเดียมณฑล
ตะวันตกเฉียงเหนือแลแขวงเมืองโอธ คือ อโยธยาบุราณ มีหนังสือส่งสำเนา
หนังสือต่าง ๆ มายังรัฐบาลอินเดียว่าด้วยเรื่องการที่มีสเทอเปปเป ได้ชุกพบปะพระ
สาริริกาตุในพระสถูป ณ ที่ใกล้ตำบลปีปราชะ อันเป็นตำบลบ้านแห่งหนึ่งใน
แขวงเมืองบัสติอยู่ทีปลายแดนต่อกับเมืองเนเปอล พร้อมด้วยสิ่งของอื่น ๆ อันเป็น
เครื่องสักการะพระสาริริกาตุหลายอย่าง รัฐบาลอินเดียมีความประสงค์ที่จะถวาย
พระสาริริกาตุนั้น แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^(๒) อันเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่
ทรงนับถือพระพุทธศาสนาอยู่ในทุกวันนี้พระองค์เดียว แลขอให้ทรงจำแนกไปแก่ผู้
ที่ควรจะได้รับรักษาไว้ มีพวกพุทธศาสนิกชนเมืองพม่าแลเมืองลังกาเป็นต้น ถ้า
จะทรงรับไว้แล้ว ขอให้แต่งคนออกไปรับพระสาริริกาตุ ณ ประเทศอินเดีย พระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหลวงเทววงษ์โรประการ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชหฤทัยยินดีที่จะทรงรับพระสาริริกาตุตามที่

(๑) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงษ์โรประการ

(๒) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัฐบาลอินเดียขอถวาย จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุโขมนัยวินิต^(๑) เป็นผู้ออกไป
รับพระสาริริกธาตุ พระยาสุโขมนัยวินิตได้กราบถวายบังคมลาออกไปจากกรุงเทพฯ
เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม ร.ศก ๑๑๗ รัฐบาลอินเดียได้รับรองสมควรแก่พระเกียรติยศ
แล้วได้เชิญพระสาริริกธาตุกลับมาขึ้นบกที่เมืองตรังมาลงเรือที่เมืองสงขลา เข้ามาถึง
เมืองสมุทรปราการ ณ วันที่ ๑๕ มีนาคม ร.ศก ๑๑๗ ครั้น ณ วันที่ ๑๖ โปรด
เกล้าฯ ให้เชิญพระสาริริกธาตุ พักไว้ในพระวิหารที่พระสมุทเจดีย์ เมื่อถึงมงคลฤกษ์
อันอุดมจะเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ บรมบรรพตที่วัดสะแกฯ มีการมหรหกรรมเป็น
พุทธบูชาสมโภชพระสาริริกธาตุต่อไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้ชนทั้งปวงผู้มีความ
ต้องการที่จะทราบเรื่องราวของพระสาริริกธาตุนี้ ได้ทราบความโดยละเอียด เพื่อ
จะได้เป็นที่ตั้งของความศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเหตุให้
เจริญกุศลราศีแลความศุขศิริสวัสดิพิพัฒมงคลสืบไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้รวบรวมสำเนาหนังสือทั้งปวงที่กล่าวด้วยเรื่องพระสาริริกธาตุนี้ลงพิมพ์ไว้มีแจ้งต่อ
ไป

---

(๑) เจ้าพระยายมราช (บัน สุขุม)

บัญชีนำเรื่อง

หนังสือต่าง ๆ ในเรื่อง พระสาริริกธาตุ มัณนิมประเทศ

เลขที่	หนังสือ	ถึง	ลงวัน	ใจความ
๑	ราชทูตอังกฤษ	เสนาบดีว่าการต่างประเทศ	๑๗ ส.ค. ๑๑๗	ว่าด้วยรัฐบาลอินเดีย ขอถวายพระสาริริกธาตุ
๒	สมุหเลขาณูการ รัฐบาลนอติเวสต์	สมุหเลขาณูการ รัฐบาลอินเดีย	๑๘ พ.ค. ,,	บอกหาฤกษ์ในเรื่องพบ พระสาริริกธาตุ
๓	ข้าหลวงโค รักษับุระ	สมุหเลขาณูการ รัฐบาลนอติเวสต์	๑๓ ม.ย. ,,	บอกรายงานการพบ พระสาริริกธาตุ
๔	นายภาษี เมือง บัสดิ	ข้าหลวงโค รักษับุระ	๒๖ ม.ค. ๑๑๖	ส่งหนังสือมิสเตอร์ เปปเป ผู้ชดพบ
๕	มิสเตอร์เปปเป	นายภาษี เมืองบัสดิ	๒๐ ม.ค. ๑๑๖	ว่าด้วยชุดสลุบซื้อ ปี่ปราชัวะโกต พบของ โบราณ
๖	นายภาษีเมือง บัสดิ	ข้าหลวงโค รักษับุระ	๕ ม.ค. ๑๑๖	หาฤกษ์ว่าจะเรียก เอาของที่พบมาเก็บไว้ ฤกษ์ไม่
๗	ข้าหลวงโครักข์ บุระ	นายภาษีเมือง บัสดิ	๗ ม.ค. ๑๑๖	ว่าเป็นของชุดในที่มี เจ้าของแลเชื่อว่าไม่ อันตรธาน ไม่ควรเรียก มารักษาไว้.

เลขที่	หนังสือ	ถึง	ลงวัน	ใจความ
๘	สมุหเลขาธิการ รัฐบาลนอเวสต์	ข้าหลวงโค รักซ์บะระ	๑๘ พ.ค. ๑๑๖	คำสั่งให้จัดการรักษา ของที่พบทั้งปวง.
๙	รอยัลเอเซียติก โซไซตี้	พิมพ์เรื่องพบ พระธาตุ	๑๕ ก.ค. ๑๑๗	เล่าเรื่องที่ได้พบแลมี ความเห็นนักปราชญ์ ชาวยุโรปในเรื่องนี้ด้วย. ว่าด้วยตรวจสอบคำจารึก ผอบศิลาที่ขุดได้ ตำบล ปีปราชวะ.
๑๐	กรมหมื่น วชิรญาณ ^(๑)	กราบบังคม ทูล	๒๑ ต.ค. ๑๑๗	ว่าด้วยทรงพระกรุณา โปรดรับแลขอบใจ รัฐบาลอินเดีย.
๑๑	เสนาบดีว่าการ ต่างประเทศ	ราชทูตอังกฤษ	๒๑ พ.ย. ๑๑๗	บอกรายงานที่ได้ไปรับ พระสาริริกธาตุ.
๑๒	พระยาสุขมณัฏวินิต	เสนาบดีว่าการ ต่างประเทศ	๒๑ มี.ค. ๑๑๗	ว่าได้แจ้งความไปยัง รัฐบาลพม่าแลลังกาแล้ว ในการที่จะรับส่วนแบ่ง พระสาริริกธาตุ.
๑๓	ราชทูตอังกฤษ	,, ,,	๒๑ มี.ค. ๑๑๗	

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

คำแปลที่ ๑

สถานทูตอังกฤษ กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๑๗ สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๗

มิสเตอร์ยอชเกรฟวิล ราชทูตแลกงสุลเขเนราลอังกฤษ ทูลมายังพระเจ้าอันองยา
เธอ กรมหลวงเทวะวงษาโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

ด้วยข้าพเจ้าขอถวายพร้อมทั้งจดหมายนี้ สำเนาหนังสือฉบับหนึ่งซึ่งมาจาก
เลฟเตแนนต์ คอเวเนอ แห่งหัวเมืองอินเดียมณฑลทวันตกเฉียงเหนือแลแขวง
เมืองโอธ คือ อโยธยาบุราณ ที่ข้าพเจ้าได้รับมาจากรัฐบาลอินเดีย ว่าด้วยเรื่อง
การที่พบปะพระพุทธรูปของสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งได้พบขึ้นใหม่ในเวลาทีล่วงมา
เร็ว ๆ นี้ ณ ที่ใกล้ตำบลชื่อ บิปราะห์วะ อันเป็นตำบลบ้านแห่งหนึ่งในแขวงเมือง
บัสติ อยู่ทีปลายแดนต่อกับเมืองเนปอลการควรจะเป็นที่สังเกตไว้แลกล่าวได้ว่า มี
พระสถูปแห่งหนึ่ง ซึ่งยังคิอยู่ไม่เป็นอันตรายนั้น เจ้าของทีแห่งตำบลบ้านนั้นได้
ขุดขึ้นในเดือนมกราคมทีล่วงมาแล้วได้พบหีบศิลาหีบหนึ่ง มีขุดแก้วขุดดิน
กระเบื้องหลายขุด มีเครื่องประดับเป็นทองแลเพชรพลอยสำหรับแต่งตัวอยู่หลาย
อย่างเป็นอันมาก แลมีอัฐิกับอังคารเป็นท่อน ๆ อยู่หลายอัน แลมีแท่งปูนขาวแล
ภาชนะทำด้วยไม้เป็นหลายสิ่งอยู่ด้วย ข้อสำคัญอันไม่มีทีเปรียบเสมอได้นั้น คือ
ท่อนอัฐิแลอังคารทีพบปะขึ้นนี้ ปราบกว่าเป็นของพระสมณโคตมพุทธสากยมุนี แล
บางทีจะเป็นพระธาตุ ส่วนทีพวกสากยราชแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ได้รับส่วนแบ่งไปนั้น
เองก็เปนได้ ในเวลาเมื่อถวายพระเพลิงพระสมณโคตมพุทธเจ้านั้นแล้ว

สิ่งของอื่นๆ ทีทั้งหลายทีพบขึ้นด้วยกันนั้น ก็เป็นสิ่งที่ชอบใจของผู้ศึกษาชาว
ยุโรป แลคำสั่งทีจะให้จำแนกของเหล่านี้ไปยังสถานพิพิธภัณฑฑ์ทั้งหลายในประเทศ

อินเดียนั้น ก็ได้มีบอกไปยังผู้ครองหัวเมืองอินเดียนั้น มณฑลวันตกเฉียงเหนือแลแขวงเมืองโอรันนั้นเสร็จแล้ว แต่ส่วนพระสารีริกธาตุซึ่งเป็นอัฐิแลอังคารนั้น เป็นของนับถือศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนิกชน เหตุฉะนั้นรัฐบาลอินเดียนั้นจึงมีความประสงค์ที่จะทูลเกล้าฯ ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม อันเป็นบรมกระษัตริย์ซึ่งนับถือพระพุทธรูปอยู่พระองค์เดียวทุกวันนี้ เพื่อที่จะได้ทรงจำแนกไปแก่ผู้ที่ควรจะได้รับรักษาไว้ ท่านคอเวอเนอเยเนอราลผู้ครองประเทศอินเดียนั้น พร้อมกับที่ประชุมที่ปรึกษาของท่านนั้น จะขอแนะไว้เป็นข้อสัญญาแต่อย่างเดียว ว่าคงจะทรงพระกรุณาไม่รังเกียจในการที่จะโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้พวกพุทธศาสนิกชนเมืองพม่าแลเมืองลังกาได้รับส่วนแบ่งด้วย

ขอพระเดชพระคุณได้ทรงนำหนังสือนี้กับ หนังสือที่ ดิคมาคัยนั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลเมื่อทรงพระกรุณาโปรดรับของที่รัฐบาลอินเดียนั้นแล้ว ขอได้ทรงแจ้งความให้ข้าพเจ้าทราบ ว่าพระบรมราชประสงค์ในข้อที่เลฟเตแนนต์คอเวอเนอเลขาหลวงใหญ่แห่งหัวเมืองอินเดียนั้น มณฑลวันตกเฉียงเหนือ แลแขวง เมืองโอรันนั้นนำมา ให้ขอพระราชทานให้แต่งตั้งผู้ที่จะออกไปรับพระบรมพุทธรูปพระสารีริกธาตุ ประกอบไปด้วยพิธีอันสมควรนั้น จะโปรดเกล้าฯ เป็นประการใดด้วย

ข้าพเจ้าขออนุญาตว่า เมื่อทรงเห็นควรเวลาใดแล้ว ขอพระเดชพระคุณได้ทรงคืนสำเนาพิมพ์ที่ถวายมากับจดหมายนั้นกลับไปยังข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าถือเอา โอกาสนี้ที่จะ แสดงความ นับถืออย่างสูงของ ข้าพเจ้าต่อพระเดชพระคุณผู้เป็นเสนาบดีนั้นอีกด้วย.

(ลงชื่อ) ยอช เกรฟวิล

(สำเนา) คำแปลที่ ๒

ในนิ ตล

วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ร, ศก ๑๑๗

คฤศตศักราช ๑๘๕๘

มิสเตอร์ วี เอ สมิต สมหเลขานุการ แห่งรัฐบาลนอลเวสต์
 โปรฟวินส์ คือหัวเมืองอินเดียมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ แลเมืองโอธ บอก
 ปฏิบัติมายังเลขานุการแห่งรัฐบาลอินเดีย กระทรวงการภายในเมืองทราบ

๑. กว้ยท่านเลฟเตแนนต์ คอเวอเนอ แลข้าหลวงใหญ่มีคำสั่งให้ข้าพเจ้า
 เสนอสำเนาหนังสือไปมา ซึ่งว่าด้วยการที่พบปะพระสารีริกธาตุอย่างที่น่าชอบ
 ใจไม่มีที่เปรียบได้ ณ ตำบลปีปราชะ แขวงเมืองบัสติ ในมณฑลนี้

๒. ตำบลบ้านปีปราชะนั้น ตั้งอยู่ ณ ปลายแคว้นเมืองเนปอลอยู่ในที่
 อนุญาตชื่อว่าบิรทปุระ เป็นสมบัติซึ่งมิสเตอร์เปปเปกับพวกตระกูลคิบบอนได้หวงห้าม
 อยู่แล้ว มิสเตอร์วิลเลียมแคลกสตันเปปเปกับภรรยาของเขาเป็นเจ้าของผู้จัดการ

สถานที่ยังไม่อันตรธานอันหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ชิตปีปราชะนั้น ได้รื้อเปิดขึ้นโดย
 มิสเตอร์วิลเลียมเปปเปในเดือนมกราคมที่ล่วงมาแล้ว ผู้นั้นได้พบหีบศิลาโตใหญ่หีบ
 หนึ่งอยู่เกือบที่ตรงกลาง แลอยู่ที่แทบเสมอกับระดับพื้นดิน ในหีบนั้นมีพระ
 สารีริกธาตุที่ได้กล่าวไว้ในหนังสือที่มีไปมากัน มิสเตอร์เปปเปได้มีใจอารียอมมอบสิ่ง
 ของทั้งปวงที่ได้พบขึ้นนั้นให้แก่รัฐบาล แต่ขอเอาไว้ในส่วนผู้เป็นเจ้าของที่เพียง
 จำนวนของเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีเหมือนกันสองอย่าง แต่อย่างละอัน

๓. การที่เปนที่พึงใจอย่างวิเศษในการพบปะครั้งนี้ ก็มีอยู่ในความจริง
 ที่ได้พระสารีริกธาตุ คือส่วนอัฐิ แลอังคาร ซึ่งสตูปนั้นได้สร้างขึ้นไว้เป็นเกียรติยศ
 กันนี้ ปรากฏว่าเป็นพระอัฐิของพระสมณโคดมบรมพุทธสากยมุนีเอง แลจะพึงเป็น
 ส่วนอันเดียวกันกับที่พวกสากยราชในเมืองกบิลพัสดุ์ ได้รับแบ่งปันในเวลาที่ดีววย
 พระเพลิงพระสมณโคดมบรมพุทธเจ้าขึ้น

คำจารึก เป็นอักษรอย่างโบราณเก่าแก่มากนัก แท้จริงคงจะไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ปี ก่อนคริสตกักราช (คือ ๒๑๕๔) เป็นพยานให้เห็นได้ว่า ผู้ซึ่งสร้างพระสถูปนั้นเชื่อว่าพระสารีริกธาตุนี้ เป็นของพระสมณโคตมบรมพุทธเจ้านั่นเอง เพราะเหตุนี้ จึงจะยอมรับว่าพระสารีริกธาตุนี้เป็นของจริงแท้แลเป็นของเดิมแน่แล้วก็ได้

๔. ท่านเลฟเตแนนต์คอเวอเนอเห็นความว่า เมื่อการที่พบปะอย่างนำอัศจรรย์นี้ จะได้ทราบกันทั่วไปแล้ว แลคำจารึกนั้นได้มีผู้รู้แปลแลพิมพ์ประกาศขึ้นแล้ว บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งโลกจะเกิดความชอบใจขึ้นเป็นอันมาก แลบรรดาเมืองซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย คงจะมีความปราศรัยที่จะได้ส่วนแบ่งปันพระสารีริกธาตุซึ่งเป็นของนับถืออย่างยิ่งหาที่เปรียบมิได้ เรื่องราวพิศดารของการที่ได้พบปะขึ้นนี้กับทั้งแผนที่ รูปเขียนต่างๆ นั้นได้ส่งไปยังรอยัลเอเชียอติกโซไซตี้ (คือสมาคมอันหนึ่งซึ่งนักปราชญ์ในยุโรปตั้งไว้สำหรับนักศึกษาวิทยาการในทวีปเอเชีย) แล้วจะได้ลงพิมพ์ในหนังสือรายเดือนของโซไซตีสันั้น ในจำนวนปีนี้ด้วย

สำเนาหนังสือที่ติดแนบมาด้วย เป็นหนังสือมาจากพระ ป,ช, ชินวรวงษ์ (แต่ก่อนเป็นพระองค์เจ้าปฤษฎางค์^(๑) ในกรุงสยาม) แลหนังสือมาจากพระสถิตีเถระในเมืองลังกานั้น เป็นพยานให้เห็นได้ว่า การที่ได้พบปะอันนี้ แม้ว่าจะยังไม่ได้ประกาศทราบทั่วกันก็ดี ก็ยังได้ทำให้เป็นที่ ๆ พึงใจชอบใจกันเป็นอันมากในเมืองซึ่งถือพระพุทธศาสนาทั้งหลายเหล่านั้น

๕. การที่จะจำแนกสิ่งของอันเป็นที่ชอบใจแก่นักปราชชายุโรปนั้นรัฐบาลนี้ก็ได้คิดแบ่งไว้ตั้งแจ้งอยู่ในคำสั่งยังข้าหลวงเมืองโครักขบุระที่ติดแนบมาด้วยแล้ว

๖. ท่านเลฟเตแนนต์คอเวอเนอ เห็นว่าการที่จะจำแนกส่วนพระสารีริกธาตุ อันมีอัฐิแลอังคารเป็นต้น (กับทั้งส่วนพิมพ์ปูนแลผอบไม้เก่า ๆ อันควรจะรวมเป็นพวกเดียวกันด้วย) นั้น เป็นการที่สมควรจะให้รัฐบาลอิน ดียูนิจันย์ยิ่งกว่าอย่างอื่น

(๑) พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนราชสีหวิกรม ต้นสกุล ชุมสาย.

เมื่อยังไม่ได้วินิจฉัยอยู่ พระสาริริกธาตุ (ดังเช่นได้กำหนดลักษณะมาข้างต้น) นี้ ใ้ให้ฝากเก็บประทับตราของรัฐบาลไว้ในคลังที่เมืองบัตติ

๗. พระชินวรวงษ์ ผู้ที่เรียกตัวเองว่า “อายัสมา ป,ช, ชินวรวงษ์ภิกขุ” นั้น ได้ร้องขอรับพระสาริริกธาตุไปเพื่อจะนำไปถวายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม อันเป็นบรมกษัตริย์ ซึ่งเป็นศาสนูปถัมภก ยกย่องพระพุทธศาสนาอยู่ในเวลานั้นพระองค์เดียว ผู้ที่สมควรจะเป็นที่ไว้วางใจทรงจำแนกพระสาริริกธาตุนี้ได้

ท่านเลฟเตแนนต์คอเวอเนอ ไม่รู้สึกเห็นสมควรที่จะยอมให้รับไปตามข้อนี้ แต่โดยลำพังท่านเอง

๘. ท่านเลฟเตแนนต์ คอเวอเนอ เห็นความว่าพระสาริริกธาตุอันเป็นที่นับถืออย่างไม่มีที่เปรียบเช่นนี้ ไม่สมควรที่จะส่งไปมายังที่ทั้งปวงที่จะรักษาไว้ โดยส่งไปในห่อสิ่งของตามธรรมเนียม ถ้ารัฐบาลอินเดียวินิจฉัยเห็นควรที่จะไว้วางใจในสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามให้ทรงจำแนกแล้ว ท่านเลฟเตแนนต์คอเวอเนอ ขอแนะนำว่าให้ทูลขอต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม เพื่อได้ทรงแต่งตั้งผู้แทนมารับไปให้ถูกต้องตามพิธีอันสมควร

ถ้าแม้ว่าจะไม่ถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามแล้ว ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งของท่านเลฟเตแนนต์ คอเวอเนอ ให้ขอแนะนำว่า ควรจะมอบให้แก่ศาสนาพระองค์สังฆราชใหญ่ของพระพุทธศาสนาในเมืองพม่า ส่วนพวกในหัวเมืองอังกฤษที่เกาะลังกานี้ ก็มีที่จะร้องขอรับเอาบ้าง สมควรที่จะพิจารณาให้ด้วย.

กรรมกิจแล้วแต่จะโปรด

(เซ็น) วี เอ สมิท

สมุหเลขานุการแห่งรัฐบาลนอกเขตโปรพวินส์

(สำเนา) คำแปลที่ ๓

เล่มที่ ๒๔๗ ปี ที่ ๔๖๖
๗-๑๒

เขียนที่คลังเมืองบัลติ

วันที่ ๑๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗

กฤษฎาศักการาช ๑๘๕๘

ดอกเตอร์วิลเลียมโฮยข้าหลวงแขวงเมืองโครักขบุระ บอกรับปฏิบัติมา
ยังท่านสมุหเลขาธิการรัฐบาลแห่งนอตเวสต์ปรัฟวินส์ คือหัวเมืองอินเดียวัน
ตกเฉียงเหนือแลเมืองโอธ

๑. ข้าพเจ้าขอกราบรายงาน ในเรื่องที่ได้พบปะพระสาริกธาตุอย่าง
หนึ่งที่ปีปราชะโกตแขวงบัลติขึ้นใหม่ในเร็ว ๆ นี้ ในของที่ได้พบปะนั้นมีอัฐิที่
เผาแล้วกับอังคาร แลเห็นว่าเป็นพระสาริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่พวกสากยราช
ได้รับส่วนแบ่งไปในเวลาถวายเพลิงแล้วนั้น เปนอันไม่มีที่สงสัยเลย แลการที่จะ
จำแนกอัฐิที่นับถือศักดิ์สิทธิ์นี้แก่พระพุทธรูปสาสนิกชนนั้น เป็นการที่ข้าพเจ้า
ปรารถนาจะได้รับคำสั่งของรัฐบาล

๒. ในที่พบปะนั้นพูนโคกสูงแห่งหนึ่ง เรียกว่าปีปราชะโกตในแขวงบัลติ
ใกล้กับพรมแดนเมืองเนเปอล อยู่ในที่อนุญาตของมิสเตอร์วิลเลียมแคลกซ์ตันเปปเป
แลเมื่อเขาจะมาได้ทราบว่าคุณินนี้เป็นพระสถูปนั้น เขาได้ขุดหลุมลึกตรงลงไป
ถึงถ้ำแล้วพบหีบศิลาอย่างใหญ่หีบหนึ่ง ในหีบศิลานั้นมีผอบศิลาสามผอบกับหม้อ
แก้ว ๑ หม้อ แลมีแผ่นปูนสองแผ่น ในหม้อแก้วนั้นมีพลอยต่างๆ เปนอันมาก
มีรูปเปนเครื่องหมายเปนต้นว่า ไตรรัตนแลใบไม้แลนกเล็ก ๆ ทั้งหลาย มีแผ่นทอง
คำที่ตราอยู่ข้างเล็กน้อย แต่อย่างไรก็ดีสิ่งที่ระลึกอันสำคัญที่สุดนั้นคืออัฐิแลอังคาร

มีประมาณสักฟายมือหนึ่ง มีคำจารึกเป็นมครภาษาอยู่บนผอบเหล่านีใบหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าได้ลงพิมพ์คำอ่านแลคำแปลไว้ในหนังสือพิมพ์ชื่อไปโอเนีย วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ คำจารึกนี้สำแดงให้เห็นชัดเจนว่า พระสาริริธาคูนี้เป็นของพระพุทธรเจ้าเอง

๓. มิสเตอร์เปปเป เมื่อได้พบปะ ณ วันที่ ๒๐ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ นั้น ก็ได้เขียนหนังสือแจ้งความไปยังเจ้าพนักงานภาษีที่เมืองบัตติแจ้งความตามสิ่งที่ได้พบปะขึ้นนั้น เจ้าพนักงานภาษีได้บอกส่งสำเนาหนังสือมิสเตอร์เปปเปมายังข้าพเจ้าด้วย ครั้นต่อมาภายหลัง เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ เจ้าพนักงานภาษีได้มีบอกหาถามยังข้าพเจ้าเป็นทางราชการว่า รัฐบาลจะควรเรียกเอาของโบราณอันฝังไว้จากมิสเตอร์เปปเปมาเก็บไว้ฤไม่ ณ วันที่ ๗ เดือนเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าได้ตอบชี้แจงว่าเหตุการณ์ที่เป็นมาแล้วนั้น ตามข้อบังคับของรัฐบาลก็ไม่สมควรที่จะเรียกมาอย่างนั้น ข้าพเจ้าขอส่งสำเนาหนังสือทั้งสองที่กล่าวมาในเรื่องนี้

๔. ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะกล่าวว่า ความเชื่อถือไวใจซึ่งข้าพเจ้าได้มีอยู่ในความวินิจฉัย แลความประสงค์ของมิสเตอร์เปปเปนั้น ไม่เป็นอันวางใจผิดไปแล้ว บรรดาสิ่งทั้งปวงที่เขาได้พบนั้นก็ได้รับการไว้โดยความระวังอันดี แลเรื่องราวของเหล่านีกับทั้งรูปเขียนก็จะได้พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ของเอเซียติกโซไซตี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นความประสงค์ของมิสเตอร์เปปเปว่า ยกเสียแต่สิ่งที่ระลึกอันเนื่องมาจากกาย คือพระสาริริธาคูแล้ว จะให้ของทั้งปวงนั้นแก่มิวเซียมเมืองอินเดียอันเป็นที่สมควรตามความเห็นของข้าพเจ้า ว่าสำหรับจะให้เก็บของอันเป็นที่ชอบใจสำหรับประเทศนั้นไว้

๕. พระภิกษุองค์หนึ่งนามชินวรวงษ์ เป็นพระญาติของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้น ได้มาเที่ยวจาริกแลเยี่ยมเยือนที่พระสถูปในที่เสาศิลาของพระเจ้าอโศกราชที่พบขึ้นใหม่ ที่ลุมพินีวันแลที่ตั้งเมืองกบิลพัสดุ์ ได้มีหนังสือถึงมิสเตอร์เปปเปฉบับ

หนึ่งลงวันที่ ๙ เดือนนี้ ส่งจดหมายบรรทักเรื่องพระพุทธสาริริกธาตุ ท่านคงจะเห็น
 ความว่าพระชินวรวงษ์ขอรับเอาพระพุทธสาริริกธาตุเหล่านี้ ไปเพื่อจะได้ถวายสมเด็จพระ
 พระเจ้ากรุงสยาม อันเป็นบรมกษัตริย์แห่งประชาชนผู้ถือพระพุทธศาสนาโดยสัมมา-
 ทิฐิอยู่ในกาลปัจจุบันนี้ อนึ่งไม่มีที่สงสัยเลยเลยว่าบรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายต้องมี
 ใจรู้สึก โดยถ้าว่าจะยังไม่เลื่อมใสบูชา ก็คงจะนับถือว่าเป็นอัฐิอันแท้จริงของผู้ศรั-
 สนาของชนเหล่านั้นแล้ว แลมิสเตอร์เปปเปกส์ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นคนมีความคิด
 ตีที่ย่อมยกการเรื่องนี้ไว้ให้สุดแล้วแต่รัฐบาล

๖. ข้าพเจ้าเชื่อตามหนังสือนำอันไม่เป็นที่ยสงสัยได้เลยนั้น ว่าพระชิน-
 วรวงษ์นั้นเป็นพระญาติของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจริง แต่ข้าพเจ้าไม่ได้คิดที่จะมี
 บอกขอมาว่า ควรจะมอบของเหล่านี้ให้แก่พระชินวรวงษ์ไป การยอมทราบกันอยู่
 ทั่วไปว่าพวกพุทธคยาวิหารนั้นยังเป็นของพวกอินทอยู่ ฐานะที่รัฐบาลแห่งบังกล่า
 ตั้งตนไว้ในเรื่องนี้ก็จำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะเปนนกลางไว้อย่างหนึ่งแล้วในขณะเดียวกันนี้
 การที่รัฐบาลอังกฤษเกี่ยวข้องอยู่กับเมืองทั้งหลายที่ถือพุทธศาสนานั้นก็สมควรที่จะพึง
 ปรารถนาว่า ถ้ามีเหตุการณ์อันเป็นช่องโอกาสที่จะแสดงความนับถือต่อพุทธศาสนิกชน
 ขึ้นเมื่อใด ก็ชอบที่จะกระทำให้เป็นผลอันดีที่จะสำแดงให้เห็นความไมตรีของรัฐบาล
 เมื่อคิดดูว่ารัฐบาลอินเดียในเรื่องนี้ เสมอเหมือนกับรัฐบาลอังกฤษแล้ว ข้าพเจ้า
 เห็นว่าทางสัมพันธมิตรกับกรุงสยามอันเป็นเมืองต่อติดแดนกับเมืองพม่า นั้น ก็สม
 ควรที่จะถวายของอันมีผู้ขออยู่แล้วนั้นได้ ในขณะเดียวกันนั้นข้าพเจ้าเชื่อว่าควรที่จะ
 ส่งสิ่งที่ระลึกอันเป็นที่ปรารถนาอยู่แล้วนี้ไปยังรัฐบาลอินเดีย แลท่านไวซรอย
 แลคองเวอเนอเยเนอราลจะได้ถวายไปยังสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ข้าพเจ้าบอกมาขอ
 รับประทานให้จัดการตามทางนี้ ถ้าการอย่างนี้จะชักนำทำให้ท่านเลฟเตแนนต์คยเนอ
 วินจันยเห็นด้วย แลท่านจะเห็นชอบในการที่จะให้ไปแก่พระชินวรวงษ์นั้นแล้ว
 ข้าพเจ้าก็จะได้มอบพระพุทธสาริริกธาตุนี้ให้แก่ผู้นั้นไป แลมิโบบอกรายงานมาให้ทราบ
 ตามการที่ได้ทำนั้นต่อไป

(สำเนา) คำแปลที่ ๔

โรงภาษี เมืองบัตติ

วันที่ ๒๖ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖ ค,ศ, ๑๘๕๘

แจ้งความมายัง ดอกเตอโฮย

ด้วยข้าพเจ้าขอส่งสำเนาหนังสือมิสเตอร์เปปเป ลงวันที่ ๒๐ เดือนนี้ มีมายังข้าพเจ้า ให้ท่านทราบความตามหนังสือนี้ ว่ามิสเตอร์เปปเปได้พบปะหีบศิลาใหญ่โตมากหีบหนึ่ง ซึ่งมีสิ่งของเป็นพลอยต่าง ๆ แลเครื่องประดับต่าง ๆ เป็นต้น อยู่ในหีบนั้น

ข้าพเจ้าได้แจ้งความแก่มิสเตอร์เปปเปว่า ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วยการที่เขาได้กระทำในเรื่องนี้แล้ว.

(เซ็น) รามะ ยันการ

(ตำนาน) คำแปลที่ ๕

ลงวันที่ ๒๐ มกราคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖ ก,ศ, ๑๘๕๔

มิสเตอร์ ว.ค. เปปเป เมืองบิรทบูร แจ้งความมายังนายภาษี เมืองบัตติ ทราบ
 กว๊ายในสมัยที่ล่วงมาแล้วนี้ ข้าพเจ้าได้ชุกพุนดินแห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า
 ปี่ปราชวะโกต ตั้งอยู่ ณ หนทางแต่อุสกะไปยังเมืองเนปอลประมาณสักกึ่งไมล์ (๗๗
 ๒๐ เส้น) จากพรมแดนมาข้างทิศใต้

ณ ที่ชุกตลิ่งลงไป ๑๘ ฟิต (๗๗ เกือบ ๑๑ ศอก) ข้าพเจ้าได้พบหีบศิลา
 ใหญ่โตหีบหนึ่ง มีศิลาแผ่นหนาอันหนึ่งปิดไว้ เมื่อเปิดหีบนั้นขึ้นข้าพเจ้าได้พบ
 ผอบศิลา ๒ ผอบ หม้อศิลา ๑ หม้อ ตลับศิลา ๑ ตลับ กับขามครอบแก้ว ๑ ขาม
 ในภาชนะทั้งปวงนี้มีพลอยต่าง ๆ ทองใบแลเครื่องประดับหลายอย่าง ข้าพเจ้าได้เอา
 ของทั้งหมดเหล่านั้นขึ้นเก็บรักษาไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้แจ้งความให้ดอกเตอฟีห์เรอทราบ
 กว๊าย แลเขาขอให้ข้าพเจ้าอยู่ดูการที่ชุกนั้นไว้ จนกว่าเขาจะได้มาตรวจดูการนั้นเอง
 ณ วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ข้าพเจ้าก็คิดจะทำตามนี้ด้วย.

(สำเนา) คำแปลที่ ๖

ฉบับที่ $\frac{๑๔๔}{๘-๒๖๐}$

ลงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ศก ๑๑๖

กฤษฎีกา ๑๔๕๘

บัณฑิตย รามะ ยันการ มิสร นายภาษีเมืองบัตติ บอกปฏิบัติมา
ยังท่านข้าหลวงแขวงเมืองโครักข์ปุระ ทราบ

ด้วยข้าพเจ้าได้มีจดหมายลงวันที่ ๒๖ มกราคม (ร.ศ. ๑๑๖) บอกราย
งานการที่มีสเตอร์เปปเปได้พบปะชุมทรัพย์แห่งหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าขอเรียนถามว่า
ตามคำสั่งทั่วไปที่ ๗๒๖, ๑๐-๑ ลงวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ (ร.ศ. ๑๑๖) กฤษฎีกา
๑๔๕๘ ได้พิมพ์ไว้ ณ หน้า ๗๓ เล่ม ๒ ของสมุดสำหรับมือถือ ชื่อว่า
คำสั่งของรัฐบาลที่ ๑๐ กระทรวงคลังนั้น ควรจะเรียกเอาของทั้งปวงนี้มาให้เจ้า
พนักงานรักษาไว้ฤาไม่

ข้าพเจ้าได้ขอให้มิสเตอร์เปปเป ยื่นบัญชีสิ่งของทั้งปวงให้ครบบริบูรณ์
เมื่อได้รับบัญชีนี้เมื่อใด ประกาศที่จะต้องออกตามคำสั่งของรัฐบาลซึ่งอ้างมาข้างต้น
นี้จะได้พิมพ์เมื่อนั้น

(สำเนา) คำแปลที่ ๗

ฉบับที่ ๒๗๖๗
๗-๓๒

ลงวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖ กฤตศักราช ๑๘๕๘
ดอกเตอวิลเลียมโฮย ข้าหลวงแขวงเมืองโครักขบุรีระ มายังนายภาษีเมืองบัตติ

ด้วยเรื่องหนังสือบอกฉบับที่ ๓๔๕, ๗-๒๖๐ ลงวันที่ ๕ เดือนนั้น
ข้าพเจ้าขอเตือนให้ท่านสังเกตข้อ ๑๖ แลบอกกล่าวว่า มิสเตอร์เปปเปปรากฏว่าได้
พบปะของโบราณที่เหลื่ออยู่ทั้งปวงนี้ ภายในที่อันเป็นสมบัติของเขาเอง แลไม่
ปรากฏว่ามีเหตุอันใดที่น่ากลัวว่าจะเอาของนั้นไปทำดังเช่นที่จะให้สูญเสยราคา เพื่อ
ประโยชน์ของการที่ค้นหาได้มาแล้ว ถ้าไม่ปรากฏว่าจะเปนอันตรายไปไหนของนั้น
ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า เหตุการณ์ทั้งปวงนี้ ไม่สมควรที่จะให้ท่านเกี่ยวข้องกับมิสเตอร์
เปปเปเนนี้

คำแปลที่ ๔

ฉบับที่ ๔๔๐ ปี ๒

ในนี้ คัส

ลงวันที่ ๑๔ พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๗

กฤตศักราช ๑๘๕๘

มิสเตอร์ วี เอ สมิท สมุหเลขานุการ แห่งรัฐบาลนอกเวสต์ โปรฟวินส์
แลเมืองโอธ มายังดอกเตอวิลเลียมโฮย ข้าหลวงเมืองโครักซ์บุระ

ด้วยในการตอบหนังสือของท่าน ฉบับที่ ๔๓๖๖, ๗-๓๒ ลงวันที่ ๑๓
เมษายน นั้น ข้าพเจ้าได้รับคำสั่งให้แจ้งความมาว่า ท่านเลฟเตแนนต์ คอเวอเนอ
ได้มีความชอบใจมากในการที่มิสเตอร์เปปเปได้พบปะของโบราณที่ปิปราหะโกทนั้น
แลขอให้ท่านช่วยแจ้งความแก่มิสเตอร์วิลเลียมแคลกซตันเปปเป ทราบความชอบใจ
ของรัฐบาลนี้ ในการที่เขามีใจอารีกว้างขวาง แลเขาได้สำแดงให้เห็นว่ามีใจแก่
แผ่นดิน ในการที่ยอมมอบสิ่งของที่เขาพบทั้งปวงนั้นให้สุดแล้วแต่รัฐบาลจะเห็นควร
ณนี้

๒. การที่ท่านงดเว้นเสีย ไม่ให้เรียกร้องเอาของทั้งปวงมาจาก มิสเตอร์
เปปเปนั้น เห็นชอบด้วยแล้ว

๓. สิ่งของที่พบนี้นว่ามี คือ (๑) หีบศิลาใหญ่ (๒) ผอบศิลาแลแก้ว
ทั้งหลาย ซึ่งใบหนึ่งมีอักษรจารึกไว้ (๓) อัฐิแลอังคารซึ่งเหลืออยู่เป็นที่รฤก
(๔) เศษปูนพิมพ์แลเศษไม้ผอบจันทน์ (๕) พลอยต่าง ๆ แลเครื่องประดับต่าง ๆ
เป็นอันมากที่บรรจุในผอบเป็นสักการะแก่พระธาตุ

๔. คำจารึกนั้น มีความว่า พระธาตุที่อยู่ในภาชนะนี้เป็นของพระพุทธเจ้า
ผู้ทรงพระภาคซึ่งพวกสากยราชันมีเกียรติยศ ผู้เป็นภากาแลภิกษุทั้งหลาย กับทั้งบุตร
ชายแลบุตรสีกของสากยราชันได้อุทิศบูชาไว้ คำจารึกนี้คงแปลเพี้ยนกันไปได้บ้าง

ในถ้อยคำที่อธิบายความพิศการ แต่ไม่มีที่สงสัยเลย ใจความหมายของการที่จารึกไว้วันนั้น คงจะเป็นดังเช่นว่านี้เป็นแน่

อักษรที่จารึกนั้น เหมือนเช่น โปรเฟสเซอร์ บีห์เลอร์ ได้ชี้ออกให้เห็นว่า ไม่ได้ใช้หมายเหตุอะไร แลปรากฏว่าเป็นอักษรเก่ากว่าที่จารึกครั้งพระเจ้าอโศกราช

๕. การที่คิดแนะนำว่าตำบลปีปราชะนี้ เป็นปีปละวันทีกล่าวไว้ในมหาปริณิพพานสูตรนั้น ถึงแม้ว่าดูความงามสมมติ ก็ยังฟังเอาเป็นแน่ไม่ได้ จดหมายเหตุของหลวงจีนทั้งหลาย ซึ่งได้มาเที่ยวจารึกในอินเดียแต่โบราณกาลนั้น แสดงความไว้ให้เห็นว่า ปีปละวันนั้น ตั้งอยู่ข้างทิศตะวันออกเฉียงใต้เมืองกบิลพัสดุ์ทางไกลออกไปมาก แต่เป็นการอันที่จะเป็นไปได้แท้ แลแม้ว่าจะถือเอาว่าเป็นการเป็นจริงแล้วก็ได้ ว่าพระสารีริกธาตุที่ได้พบขึ้นบัดนี้คงเป็นส่วนพระธาตุที่พวกสาเกยราชเมืองกบิลพัสดุ์ ได้รับไปจากที่ถวายพระเพลิงพระสมณโคดมบรมพุทธรเจ้า อีกประการหนึ่ง ถ้าวากการกำหนดมหาปริณิพพานแห่งพระพุทธเจ้านั้นอย่างที่จะเป็นไปได้ใกล้ที่สุด ณ ปี ๔๗๗ ก่อนคริสตกักราช (คือเป็นการล่วงมา ๒๓๗๕ ปี เวลานี้แล้ว) การกำหนดที่สร้างพระสถูปที่ปีปราชะนี้ก็คงจะไม่ภายหลังเวลานั้นมากนักได้ ข้อขัดข้องในการที่เห็นตามทางความคิดเช่นนี้ ก็มีอยู่แต่ข้อเดียวที่ตำบลปีปราชะนี้ตั้งอยู่ไกลเมืองกบิลพัสดุ์ ๑๑ ไมล์ (ประมาณ ๔๔๐ เส้น) เท่านั้น

๖. ความเห็นเช่นกล่าวมาข้างบนนี้ เป็นที่แสดงให้เห็นชัดว่าของที่พบปะ ณ ตำบลปีปราชะนี้ เป็นสิ่งที่น่าชอบใจไม่มีที่เปรียบอย่างยิ่งอันหนึ่งแล้ว แลเห็นว่าพระสารีริกธาตุนี้คงจะเป็นที่นับถือศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่งของโลกย์ที่ถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด

๗. ส่วนพระสารีริกธาตุอันนี้ เป็นสิ่งที่ชอบใจพึงใจอย่างเอกของพุทธศาสนิกชน ส่วนสิ่งของต่าง ๆ ที่อยู่กับพระสารีริกธาตุนี้ เป็นสิ่งที่ชอบใจพึงใจของ

นักปราชญ์ชาวยุโรป เพราะเหตุนี้ของทั้งสองส่วนนี้ จะต้องจัดการต่างกันเป็นสองชั้น

๘. สิ่งของซึ่งเป็นที่พอใจพึงใจของนักปราชญ์ชาวยุโรปทั้งหลายนั้น ควรที่จะตั้งไว้ให้เปิดเผยในพิพิธภัณฑสถานแห่งหนึ่งๆ หลายแห่งก็ได้ ยกไว้แต่สิ่งของที่มีเหมือนๆ กันนั้น ให้มิสเตอร์เปปเปเอาไว้ได้มากน้อยตามสมควร ท่านเลฟเทแนนท์คอเวเอเนอ เห็นว่าที่ซึ่งสมควรอย่างยิ่งที่จะเก็บสิ่งของที่พบมีแต่อย่างเดียวเป็นอันมากนั้น คือที่อิมเปเรียลมิวเซียม ในเมืองกลักตทา สิ่งของทั้งหลายนี้จะได้เป็นที่คนทั้งปวงดูได้ เป็นอันมากกว่าที่ถ้าจะตั้งไว้ในพิพิธภัณฑสถานในหัวเมืองอย่างเมืองลักนาว

๙. หีบศิลานั้นยาวกว่า ๔ ฟุต (ประมาณสองศอกครึ่ง) แลสูงกว่า ๒ ฟุต (ประมาณศอกเศษ) หีบนี้ทำด้วยศิลาทรายทั้งแท่ง แลควรที่จะระวางให้ดีพร้อม กับฝาหีบซึ่ง แยกออกเป็นสี่ท่อนนั้น ให้ส่งไปโดยรถไฟที่บรรทุกของแต่เมืองบัสติจน ถึงเมืองกลักตทา หีบนั้นหนัก ๑๖ ชันเตรีตเวต (ประมาณ ๑๓ หาบกึ่ง) ควรที่จะขนหีบจากปีปราชะไปเมืองบัสตินั้นโดยบรรทุกเกวียน ให้ระวางดูโดยสมควรตาม คำสั่งของพนักงานแผนที่ในตำบลนั้น คำบรรทุกขนหีบนั้นให้เบิกในรายเงินค่าใช้สอยเบ็ดเสร็จของนายภาษีที่เมืองบัสติ

๑๐. ผอบแก้วที่มีฝาเป็นรูปปลากลวงใน มีทองคำทำเป็นรูปคาราฤกคอกพิกุลไว้ในปลานั้นเป็นของมีราคาแท้เป็นอันมาก ผอบแก้วกับผอบศิลาทันหลายนั้น ควรจะให้ระวางเข้าห่อลงหีบหนึ่งแลส่งไปยังเมืองกลักตทาโดยทางไปรษณีย์ฝากห่อของ ผอบศิลาใบที่อักษรจารึกบนฝานั้นควรที่จะระวางเป็นการพิเศษแท้

๑๑. ควรจะขอให้ มิสเตอร์เปปเปช่วยทำบาณชีสิ่งของเล็กๆ ที่ได้ในผอบทั้งสี่ชิ้น บรรดาของที่มีแต่อย่างละอัน อย่างเช่นรูปภาพเล็กๆ บนทองใบนั้น ควรจะส่งไปกับบาณชีของนั้น ยังอิมเปเรียลมิวเซียมเมืองกลักตทา แล้วจะได้ขอให้เจ้าพนักงาน พิพิธภัณฑสถานนั้นส่งสิ่งของที่มีเหมือนๆ กันไปยังพิพิธภัณฑสถานในหัว

เมือง คือเมืองลันนาว และจะได้วินิจฉัยว่าของอย่างใดควรที่จะส่งไปยังบริติชมิวเซียม ในเมืองลอนดอน มิสเตอร์เปปเป จะเอาสิ่งของที่มีเหมือน ๆ กันไว้ใช้เองได้ตาม จำนวนอันสมควร ท่านเลฟเตแนนต์ คอเวนเนอมีความไว้วางใจว่า มิสเตอร์เปปเป คงจะเลือกเอาไว้โดยน้ำใจอันเป็นธรรมอันหนึ่ง

ท่านเลฟเตแนนต์ คอเวนเนอ จะมีความยินดีเหมือนกัน ถ้ามิสเตอร์เปปเป จะช่วยแจกจ่ายสิ่งต่าง ๆ ที่เขาได้ถ่ายไว้ นั้น ให้แก่พิพิธภัณฑ์สถานทั้งสามแห่ง ที่ได้ออกชื่อมาข้างบนนี้แล้ว จะได้ขอให้เจ้าพนักงานผู้รักษามิวเซียมเปเรียมมิวเซียม หล่อถ่ายอย่างพอมีค่าจารึกนั้น สำหรับให้แก่บริติชมิวเซียมที่ลอนดอน แลพิพิธภัณฑ์สถานในเมืองลันนาวด้วย

๑๒. คำสั่งที่กล่าวมาข้างบนนี้ ว่าด้วยจำหน่ายสิ่งของอันเป็นที่ชอบใจเพียง ใจของนักปราชญ์ชาวยุโรปทั้งปวง ในหนังสือพิมพ์ประจำเดือนของรอยัลเอเซียอะติก โซไซตี้ (คือราชสภาที่ศึกษาการในทวีปเอเชีย) นั้นในฉบับแรก ๆ จะได้มีเรื่อง บรรยายว่าด้วยพระสถูป มีคำอธิบายด้วยแผนที่พื้นแผนที่ที่ตัดผ่า แลรูปเขียนตามที่มีส เทอร์วิลเลียมแคลกสตันเปปเปกับภรรยาของเขาได้ทำขึ้นไว้

๑๓. ส่วนอัฐิแลอังคาร แลเศษผอบไม้จันทน์นั้น มิสเตอร์เปปเปได้ รักษาไว้ในโถงแก้วมีฝาอันหนึ่งแล้ว โถงนี้ควรจะให้มีสเตอร์เปปเปประทับตราครั้ง ประจำนึกไว้ แลให้ทำหนังสือสำคัญไว้ฉบับหนึ่ง ซึ่งลงชื่อมิสเตอร์เปปเปให้เป็น ที่สำคัญมั่นคงว่า ของทั้งนี้เป้นพระสารีริกธาตุที่เขาได้จากหีบซึ่งมีคำจารึก กับทั้งสิ่ง ของอื่น ๆ ทั้งหลายเมื่อ ณ วันนั้น ๆ ส่วนเศษพิมพ์ปูนที่ได้จากพระสถูปนั้น ควร จะให้ห่อผนึกประทับตราครั้งประจำไว้ห่อหนึ่ง แลให้มีหนังสือสำคัญไว้ฉบับหนึ่ง เหมือนกัน หนังสือสำคัญทั้งนี้จะได้เป็นที่ยืนยันคำโต้แย้งอันใดอันหนึ่ง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ว่าพระสารีริกธาตุนี้เป็นของอันนั้นแท้ฤาไม่ โถงแก้วกับห่อที่ประจำนึกตรา ครั้งแล้วควรที่จะบรรจุลงในโกษฐานหนึ่งซึ่งสมควรแล้ว แลฝากให้รักษาไว้ใน คลังเงินของรัฐบาล เพื่อจะให้พ้นความอันตรายอันด้วย ในการที่จะจำหน่ายพระสารีริกธาตุเหล่านี้ ได้มีบอกไปหาหรือยังรัฐบาลอินเดียแล้ว

(สำเนา)

ที่ ๕ คำแปลหนังสือพิมพ์รายเดือนของรอยัลเอเซียติกโซไซตี้ (ราช
สภาสำหรับศึกษาการในทวีปเอเชีย) ตอนที่ ๓ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม รัตน-
โกสินทร ศก ๑๑๗

ข้อ ๒๓ ว่าด้วยพระสถูปที่ปิปราหะวันมีพระพุทธรูปสี่กรหัตถ์ มิสเตอร์
วิลเลียมแคลกสตัน เปปเป เป็นผู้แต่ง แลมิสเตอร์วิลเซนต เอสมิท ผู้รับราชการ
อังกฤษฝ่ายพลเรือนในอินเดียเป็นผู้เป็นสมาชิกของรอยัลเอเซียติก โซไซตี้ เป็นผู้ส่งมา
ลงพิมพ์แลมีใจความอธิบายความด้วย

ตั้งแต่เวลาที่ได้พบปะเสาศิลาที่ลุมพินีวันอันเป็นเครื่องระลึกที่ประสูติของ
พระสมณโคตมบรมพุทธานั้นแล้ว ก็กระทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นกันขึ้นเป็น
อันมาก ว่าจะมีสิ่งสำคัญอันใดในพุนดินต่าง ๆ ที่เรียกกันในคำแปลนั้นว่าโกษุ์ทั้ง
หลายที่มีอยู่เป็นแห่งๆ ทั่วไปตามทาง ตั้งแต่เมืองกบิลพัสดุ์ข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
แลแต่ลุมพินีวันข้างทิศตะวันออกเฉียงเหนือในแดนดินของเมืองเนปอล จนมีระยะทาง
ไกลหลายไมล์ลงไปข้างทิศใต้ภายในแดนของอังกฤษ

พุนดินอย่างเช่นกล่าวนี้อันหนึ่ง ซึ่งเห็นได้ชัดมากกว่าแห่งอื่น ๆ เพราะว่า
มี ขนาดแลรูปโตใหญ่เห็นณนั้น ตั้งอยู่ใกล้ตำบลบ้านชื่อปิปราหะวันอยู่ที่ดินมีผู้รับ
อนุญาตเรียกว่า บิรทปุรสมบัติ แขวงเมืองบัสติ ริมหนทางตั้งแต่อุสกะไปเมืองเนปอล
ทรงระยะทาง ๑๔^๒ ไมล์ (ประมาณ ๗๘๒ เส้นเศษ) แลประมาณสักกึ่งไมล์ (ราว
๒๐ เส้น) วังไปข้างใต้จากหลักที่ ๔๔ บนพรมแดนในระหว่างแผ่นดินอังกฤษกับ
เมืองเนปอล

เมื่อปลุกกลายนี้ข้าพเจ้าได้ชุกแขวะเป็นทางอันหนึ่ง ตัดบนยอดพุนดินนี้โดยกว้าง ๑๐ ฟุต คือ ๖ ศอก แลฤก ๘ ฟุต ๕ ศอกหย่อน ๖ นิ้ว แล้วได้พบการที่สร้างไว้เป็นอันก่อแล้วด้วยอิฐขนาดหนึ่ง ยาว ๑๖ อินซ์ คืบ ๗ นิ้ว ๒ ทศางค์ กว้าง ๑๐ อินซ์กึ่ง คืบกับ ๖ ทศางค์แห่งนิ้ว หนา ๓ อินซ์ ๓ นิ้ว ๖ ทศางค์ ฤกอีกขนาดหนึ่งยาว ๑๕ อินซ์ คืบ ๖ นิ้ว กว้าง ๑๐ อินซ์ คืบ ๑ หนา ๓ อินซ์ ๓ นิ้ว ๖ ทศางค์ อิฐนี้ด้วยสอดคั่นกับปูนเป็นวงกลมออกไปเป็นชั้น ๆ เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นเป็นที่พอใจว่าพุนดินนี้เป็นพระสถูปในพระพุทธศาสนาตั้งนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็อยู่คอยหาได้ค้นตรวจดูอีกต่อไปไม่

ในเดือนตุลาคม ฤกศตศักราช ๑๘๘๗ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ มิสเตอร์ วิลเซนตสมิทได้ตรวจพระสถูปนี้ แลแสดงความเห็นว่าเป็นสถูปโบราณอย่างยิ่งอันหนึ่งแล้ว แลบอกแก่ข้าพเจ้าว่า ถ้าจะมีของสิ่งใดบรรจุไว้แล้วก็จะได้พบที่ตรงกลาง แลบางที่จะอยู่ลึกก้ำเสมอพื้นแผ่นดิน ครั้นได้ชุกต่อมาภายหลังอีกก็เห็นเป็นการสมจริงได้ดังคำที่เขาคาดหมายไว้

ครั้นในต้นเดือนมกราคม ฤกศตศักราช ๑๘๘๘ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ การชุกนั้นก็ได้ทำต่อไปเป็นบ่อปาก ๔ เหลี่ยม ๆ ละ ๑๐ ฟุต ๖ ศอก ชุกลึกลงไปตรงกลางพระสถูป

เมื่อชุกลงไปลึก ๑๐ ฟุตทั้งแต่ยอดนั้นก็ได้พบผอบศิลาที่เรียกว่าสติโตต์ ฤกโซบะโตน เป็นศิลาอ่อนอย่างหนึ่งซึ่งมีผิววนวลลูบคลำเข้าบูนนั้นขนาดเล็กแตกอยู่ใบหนึ่งมีรูปเหมือนกันกับผอบหลายใบที่ได้พบลึกลงไปอีก ผอบใบแรกนี้มีดินอยู่ในนั้นเต็ม แลในดินนี้มีลูกบัตบ้างแก้วต่าง ๆ บ้าง ทองคำเครื่องประดับต่าง ๆ บ้าง คาราทองฤกพิกุลทองบ้าง แลอื่น ๆ หลายอย่าง

จำเดิมตั้งแต่ที่ลิกเต๋ายอดลงไป ๑๐ ฟิตนั้น มีท่อกลมอันหนึ่งเต็มไปด้วยดิน ในกลางท่อนั้น แล้วก่ออิฐวางรอบออกมาข้างนอก ท่อนี้ปากกว้างฟุตหนึ่ง คืบ ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์ ยาวตรงลงไป ๒ ฟิต สอก ๔ นิ้ว ๘ ทสางค์ แล้วต่อลงไปจากที่นั้น ท่อปากกว้างเล็กลงเป็น ๔ อินซ์ ๔ นิ้ว ๘ ทสางค์ อิฐที่ก่อรอบท่อเล็กนั้นบางก็ทำให้ได้กับรูปท่อ แลบางก็ตัดระเอาหยาบ ๆ ให้ก่อได้กับ ๆ รูปที่ต้องการนั้น

ภายหลังเมื่อได้ตลอดไปในอิฐที่ก่อด้วย สอดินแน่นหนาลงไปอีก ๑๘ ฟิต ๑๐ สอก คืบ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์นั้น จึงได้เห็นแผ่นศิลาใหญ่โตอันหนึ่งวางตามยาวตรงตามเข็มนาฬิกาเห็นเนื้อแลได้ แลวางอยู่ห่างศูนย์กลางท่อดินที่กล่าวมาแล้วนั้น ๓๑ อินซ์กึ่ง สอกคืบกับ ๑ นิ้ว ๗ ทสางค์

เมื่อขุดต่อลงไปอีกจึงได้เห็นว่าแผ่นศิลานี้เป็นฝาหีบศิลา ที่เรียกว่าแซนด์ สโตน คือที่เป็นศิลามาจากทราย ใบหนึ่งหนามากมีขนาดภายนอกยาว ๔ ฟิต ๔ อินซ์ ๒ สอกคืบ ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์ กว้าง ๒ ฟิต ๘ อินซ์ กับกระเบียดใหญ่ สอกคืบ ๒ นิ้ว กับ ๗ ทสางค์ สูง ๒ ฟิต ๒ อินซ์ กับกระเบียดใหญ่ สอกกับ ๙ นิ้วกึ่ง ภายในยาว ๓ ฟิต สอกคืบ ๗ นิ้ว กับ ๒ ทสางค์ กว้างหนึ่ง ๑ ฟุต ๖ อินซ์ กับกระเบียดใหญ่ คืบ ๑๐ นิ้ว กับ ๒ ทสางค์ สูง ๑ ฟุต ๑๐ อินซ์กับกระเบียดน้อย สอก ๓ นิ้ว กับ ๓ ทสางค์

ฝาหีบนี้แตกเป็น ๔ ท่อน เห็นได้ชัดว่าเป็นเพราะน้ำหนักของอิฐที่ทับตรงลงไปจากเบื้องบน แต่ถึงแม้ว่าแตกอยู่เช่นนั้นก็ยังปิดหีบสนิทได้แท้ ฝานี้รวบเป็นร่องไว้สำหรับประกบกันสนิทกับดินที่ยื่นจากข้างหีบ แลเหตุฉะนั้นฝาที่แตกเป็นท่อน ๆ แล้วจึงยังติดสนิทกันคืออยู่ แล้วได้เลื่อนเปิดฝาดอกได้ โดยไม่ทำให้ของในหีบนั้นเสียไปอย่างไรด้วย

ครั้นเมื่อเลื่อนฝาหีบออกแล้ว ได้พบสิ่งของทั้งหลายในหีบนั้น มีดังต่อไปนี้
คือผอบศิลาไซบสโตนใบหนึ่ง สูง ๖ อินช์ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์

กลางกำลังวัดตรงศูนย์กลาง ๔ อินช์ ๔ นิ้ว ๘ ทสางค์ ผอบอีกใบหนึ่งเหมือนกัน สูง ๗ อินช์ ๘ นิ้ว ๔ ทสางค์

กลางกำลังวัดตรงศูนย์กลาง ๔ อินช์กึ่ง ๕ นิ้ว ๔ ทสางค์ ภาชนะอันหนึ่งทำด้วยศิลาอย่างเดียวกันรูปคล้ายหม้อ

แลกลางกำลังวัดผ่าเท่ากัน วัดได้ ๕ อินช์กึ่ง ๖ นิ้ว ๖ ทสางค์ ฝาของหม้ออันที่เหมือนกันดินนั้น วางอยู่ต่างหากจากกัน

ตลับกลมทำด้วยศิลาอย่างเดียวกันขนาดเล็กใบหนึ่ง ปากกว้างวัดขวางได้ ๓ อินช์ ๓ กระเบียดใหญ่ ๔ นิ้วกึ่ง สูง ๑ อินช์ ก้นกึ่งนิ้ว ๑ ก้น ๘ ทสางค์

ชามแก้วผลึกใบหนึ่ง ปากกว้างวัดขวางได้ ๓ อินช์ ๓ กระเบียด ๔ นิ้วกึ่ง สูงตลอดทั้งฝาด้วย ๓ อินช์กึ่ง ๔ นิ้ว ๒ ทสางค์ ชามแก้วนี้วางอยู่ปลายหีบข้างทิศใต้ แต่ฝานี้วางหงายอยู่กลางหีบ ยอดฝานี้เป็นรูปปลากลวง ข้างในเต็มไปด้วยทองคำทำเป็นเมล็ดคกลมบ้าง แผ่นบ้างเป็นคาราฤกษดอกพิกลุบบ้างอยู่ในตัวปลานั้น

ข้อที่ฝ่าภาชนะทั้ง ๒ อยู่ต่างหากจากตัวนี้ มีสเตอร์วีเอสมีทว่าบางที่จะเป็นเพราะแผ่นดินไหวกระเทือน ให้เลื่อนไปจากกันก็ไม่ได้ ด้วยใน ๔ ปีที่ล่วงมาแล้ว มีแผ่นดินไหวสะเทือนได้ในแขวงเมืองโครักขประดัง ๒ ครั้ง

ผอบศิลาทั้งหลายนี้ได้เป็นของที่กลิ้งเกลี้ยงกลางามดี แลมีรอยเหล็กเครื่องกลิ้งอยู่เหมือนกับของที่ทำขึ้นใหม่ ๆ ชามแก้วผลึกซึ่งเป็นขนาดใหญ่แปลกกว่าแห่งอื่น ๆ นั้นขัดขึ้นเงาสนิทก็แท้ แลดูเหมือนกับว่าราวจะเป็นชามในปัจจุบันนี้

มีสิ่งสำคัญที่ให้เห็นชัดได้ว่า คงมีภาระที่ทำด้วยไม่อยู่ด้วยเหมือนกัน แต่ว่าของนั้นอยู่เป็นชั้นเล็ก ๆ ไปเสียหมด ส่วนเศษที่เหลืออยู่นี้ เห็นได้ถนัดว่าเป็นไม้แลจุกซึ่งเป็นสำหรับมือจับ ฝายังมีเป็นที่สังเกตเห็นได้ บรรดาส่วนเศษเหล่านี้ได้เก็บรักษาไว้ด้วยแล้ว

หีบศิลานั้น ทำด้วยศิลาทรายอย่างแข็งเนื้อละเอียดอย่างดีที่สุด เว้นเสียแต่ที่ฝาแตก แล้วตัวหีบนี้ยังที่อยู่บริบูรณ์พร้อม หีบนี้คงจะได้เอาศิลาทั้งแท่งมารวบรวมทำเป็นหีบโดยแรงคนแลเปลืองเงินเป็นอันมาก ข้าพเจ้าเห็นว่าศิลาที่ก่อนหน้านี้คงจะไม่ได้เอามาจากเนินเขาแห่งหนึ่งแห่งใดในทิศเหนือข้างเมืองเนปาล

ฝาหีบนั้นหนัก ๔๐๘ ปอนด์ ๓ หาบ ๓ ชั่งไทย แลข้าพเจ้าได้คิกคำนวณน้ำหนักหีบทั้งหมด ฝาก็นับด้วยแล้วนั้นคงจะหนัก ๑๕๓๗ ปอนด์ ๑๑ หาบ ๒๖ ชั่ง ๓๐ บาท ได้

อิฐที่ก่อนหน้านี้ยังมีลงไปอีก ๒ ฟุต สอก ๕ นิ้ว ๘ ทศางค์ จากพื้นที่วางหีบศิลานั้น

ที่ระดับพื้นหีบศิลานั้น ท่อดินซึ่งเป็นท่อกลมลงมาถึงเพียงนั้น ก็กลับเป็น ๔ เหลี่ยมวิ่งไปชั่วแผ่นอิฐที่ก่อชั้นหนึ่ง ขอบของท่อ ๔ เหลี่ยมรีนี้อยู่ห่างจากหีบ ๒๑ นิ้วกับกึ่งศอกกับนิ้ว ๖ ทศางค์

ภายใต้ต่อนี้ลงไปอีกนั้น ท่อก็กลับกลายเป็นรูปกลม ปากกว้าง ๔๐ นิ้ว ๕ นิ้ว ๘ ทศางค์ แลที่นั้นก็ไปหมดลงพร้อมกับอิฐที่ก่อไว้ ๒ ฟุต ภายใต้หีบศิลานั้น

ข้าพเจ้าได้ระวังกว้างยิ่งในการที่ค้นดูข้างในท่อทั้งหมดนี้ แต่ต้นจนลงไปถึงที่สุดนั้น แต่ไม่ได้พบปะสิ่งหนึ่งสิ่งใดอยู่ในท่อนั้นเลย

ระดับพื้นดินภายในพระสถูปนั้น ก็เสมอกับระดับพื้นดินภายนอกที่อยู่โดยรอบพระสถูปนั้นเหมือนกัน

โกษพระสาริศาทุกทั้งปวงนั้น ก็มีอัฐิหลายท่อน ซึ่งเห็นได้ชัดเจนทั่วๆ เป็นอัฐิแลดูเหมือนกับเป็นของที่เก็บขึ้นใหม่ ๆ ในสองสามวัน

ในโกษฤาษอบทั้งหลายนั้น มีเครื่องประดับทองคำต่าง ๆ ทองคำทำเป็น ลูกขี้ลูกเข้าคัม ทองคำทำเป็นพิมพ์รูปผู้หญิงยาวประมาณอินซ์ ๑ (๑ นิ้ว กับ ๒ ทศางค์) ท่อนกายเบื้องบนนั้นเปลือยแลเบื้องต่ำทำเป็นผ้าถุง ยังมีรูปขนาดเล็กกว่า นั้น บนแผ่นทองอีกแผ่นหนึ่งเป็นรูปเปลือยกาย มีแผ่นทองคำอีกแผ่นหนึ่งรูปกลมดู เหมือนหนากว่าทองใบ ขนาด ๒ อินซ์ (๒ นิ้ว ๔ ทศางค์) มีลายคดกฤษแลรูป ช้างตัวหนึ่งบนแผ่นทองนั้น มีแผ่นทองคำตีตราเป็นรูปราชสีห์ตัวหนึ่ง หลายแผ่น กับมีรูปตรีอยู่บนหลังราชสีห์ แลรูปเครื่องหมายซึ่งเทียบกับไม้กางเขนแต่เป็นของ พุทธศาสนิกชนเรียกว่า สวัติกนั้นอยู่ข้างหน้าราชสีห์นั้น มีทองคำอีกหลายแผ่นซึ่ง พิมพ์รูปกางเขนของพุทธศาสนิกชนนั้นอีก มีทองคำแท่งหนึ่งวัดได้ยาว ๓ กระเบียด ใหญ่ของอินซ์ (๕ ทศางค์ของนิ้ว) กว้าง ๑ กระเบียดใหญ่ของอินซ์ (๓ ทศางค์ ของนิ้ว) หนา ๑ กระเบียดน้อยของอินซ์ (๑ ทศางค์กึ่ง) กับมีตาราฤาษุดอกไม้ทำ ก้ายทองแลเงินเป็นอันมาก ทำเป็นอันละ ๖ กลีบบ้าง ๘ กลีบบ้าง ที่เป็นเงินนั้น มัวดำไปเสีย แต่ที่เป็นทองนั้นผิวเป็นเงางามคืออยู่ แลเป็นเช่นนี้เมื่อเวลาขณะเปิด หีบนั้นขึ้น

ฟองมุกขนาดต่าง ๆ หลายอย่างมีอยู่เป็นอันมากที่ติดกัน ๒ อัน ๓ อัน แล ๔ อันก็มีมาก

ทรัพย์สินของนี้ มีอีกหลายสิ่งเป็นอันมากทำเป็นรูปตาราฤาษุดอกไม้ใบไม้ตัด เป็นแฉก ๆ แลเป็นเส้นเป็นรอย เป็นรูปตรีฤาไตรรัตน์ของพุทธศาสนิกชนเป็นรูป เจดีย์ เป็นลูกขี้ลูกขี้แลลูกเข้าคัมขนาดต่าง ๆ รูปต่าง ๆ กัน แลเกาะในพลอยขาว พลอยแดง พลอยเรียกว่าคอบเนเลียนสีเหมือนเล็บเหมือนเขา พลอยเรียกว่าอาไมริสต สี

ม่วงฤๅสีดอกตะแบก พลอยชื่อโทปาสคือบุษราคัม พลอยชื่อคานะคือโกเมน ปการัง
 ฤๅลูกแดงแลแก้วผลึกด้วย แต่ของเหล่านี้บางสิ่งดูเหมือนจะทำด้วยหอยบ้าง มีรูปนก
 ทำด้วยพลอยคอนเสียนสีแสงตัวหนึ่ง ทำด้วยแร่ก็ตัวหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้เทียบเคียงเครื่องประดับเหล่านี้ กับที่มีอธิบายไว้ในหนังสือของ
 มิสเตอร์ร็วี่ว่าด้วยของโบราณต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนในประเทศอินเดียข้างใต้นั้น
 แล้ว แลได้พบเกือบจะทุกสิ่งทุกอย่างที่เขากล่าวไว้นั้น มีอยู่ในของที่ข้าพเจ้าเก็บ
 รวบรวมไว้ ซึ่งมีของหลายอย่างแปลกจากที่ได้พบฝังไว้ในภฏฐิโปรพุเจติย์ คำจารึก
 อย่างเดียวที่ได้พบครั้งนี้ มีเป็นรอยขีดบนฝาผอบฤาโกษใบเล็ก เป็นอักษรบาฬี ตัว
 ยาวขนาด ๗ ส่วนของอินซ์ ๑ แบ่ง ๑๖ ส่วน ฤ ๗ โสฬสangkแห่งอินซ์ ๕ ทสangk
 ของนิ้วกับเศษ ๑ ส่วนของทสangkแบ่ง ๔ อักษรจารึกนั้นขีดตื้นจนข้าพเจ้าไม่สามารถ
 ที่จะพิมพ์ถ่ายออกจากที่นั้นได้ แต่ข้าพเจ้าได้ถ่ายอย่างด้วยดินสอดูปนกระตาสโดย
 ความระวังอย่างดียิ่งนัก จึงได้เป็นรูปดังนี้ต่อไปนี้

คำแปลหนังสือนี้ คอกเตอร์ยี่บือทเลอร์ ได้แปลไว้และมีแจ้งอยู่ในจดหมาย
ที่ ๑๔ ที่พิมพ์ไว้หนังสือของไซไซอ์นี้ หน้า ๓๘๘ จำนวนเดือนเมษายน คฤสท
ศักราช ๑๘๘๘ ซึ่งได้แปลไว้ท้ายหนังสือต่อไปด้วย

ที่เห็นทางตรงกันข้ามไปจากพระสถูปนี้ มีตพานอยู่อันหนึ่ง แลข้าพเจ้าได้
ชักกระต๊ابจากเนินดินด้านตะวันตกเฉียงเหนือเป็นที่ตั้งไป

กิดนั้บคุต้งแต่รากที่ก่ออิฐ คือว่าตั้งแต่พื้นแผ่นดินทั้งภายในแลภายนอก
พระสถูปนั้น ขึ้นไปจนถึงยอดแล้วสูง ๒๑ ฟุต กับ ๖๕ ทสางค์ คือ ๓ วา ๑ คืบ
๑๑ นิ้ว ๔ ทสางค์ ฤๅเกือบตรง ๑๓ ศอก

พระสถูปนี้วัดผ่าศูนย์กลางที่เสมอรระดับพื้นดินได้ ๑๑๖ ฟุต (๑๖ วา ๓
ศอก ๑ คืบ ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์) แลวัดที่ต่ำ ๘ ฟุต (๔ ศอกคืบ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์)
จากยอดลงมา คือตรงที่ซุดพบอิฐก่อเป็นวงขอบเห็นได้ชัดคั่นได้ ๖๒ ฟุต (๘ วา
ศอก ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์)

ข้างทิศใต้พระสถูปนั้น มียกพื้นสูงขึ้นซึ่งเป็นที่ชี้ให้เห็นว่าเป็นที่ตั้งของตึก
บางอย่าง ณ ที่นั้น ความชันนี้ มีสเตอร์ วี เอ สมิท เห็นว่าที่ก่อสร้างแห่งนี้คง
จะเป็นที่เปิดไม้ไผ่ตึกมีหลังคาปิดคลุม จะเป็นที่ตั้งแห่งสถูปขนาดเล็กที่สร้างขึ้นไว้ด้วย
ความอุทิศอันหนึ่งก็ว่าได้

ข้างทิศเหนือนี้มีรอยตึกเป็นรูป ๔ เหลี่ยมรีอันหนึ่งเหลืออยู่ กับผนังทั้ง
ปวงเห็นได้ชัดจนแต่ข้าพเจ้าหาได้ชูดุกันไม่

ประมาณสัก ๖๕ ฟุต (๘ วา ๓ ศอก) ห่างจากพระสถูปไปข้างทิศ
ตะวันออกนั้น มีลานอันหนึ่งรูป ๔ เหลี่ยมรีวัดได้โดยกว้าง ๘๘ ฟุต ๑๐ อินซ์ (๑๕
วาท่อนอยู่ ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์) โดยยาว ๑๑๘ ฟุต (๑๖ วา ๒ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว
๒ ทสางค์) มีผนังอันหนึ่งกั้นอยู่โดยรอบ กับทั้งมีห้องเล็ก ๆ มีทางออกจากผนัง

นั่นทุกค่าน ข้าพเจ้าได้ชุกแล้วค่านละห้อง ไม่มีสิ่งใดปูเป็นพื้นแต่ไม่มีสิ่งใดที่จะ
สังเกตได้ว่าหลังคาที่นี้ทำด้วยสิ่งไร ตึกนี้มิสเตอร์สมิทเห็นว่าปรากฏชัดว่าเป็นกฎ
ข้าพเจ้าได้พบไม้ที่ธรณีประตูหลายแห่ง ซึ่งชุกมาแล้วก็ยุ่ละเอียดยไป ผ่นนั้นโบก
ด้วยดิน ที่แม้ว่าในเวลานี้ก็ยังเป็นการยากที่จะต่อยออกจากผนัง ข้าพเจ้ายังไม่ได้พบ
ผนังค่านนอกข้างทิศเหนือ แต่ข้าพเจ้าไม่มีความสงสัยเลย คงจะมีอยู่ที่นั่นด้วย

ค่านตะวันตกคือค่านที่ใกล้พระสถูปนั้นก่อแปลกไปจากค่านอื่น ๆ แต่ข้าพเจ้า
ยังไม่ได้ชุกจนพอที่จะพิจารณาเห็นได้ว่าทำเป็นอย่างไร ผนังทั้ง ๒ นั้น ยื่นออกจาก
ผนังใหญ่เข้าไปข้างใน แลห้องว่างตรงกลางนั้นชักนำทำให้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า ที่นี้
เป็นทางใหญ่สำหรับเข้าไปในตึกนั้น

แต่แรกข้าพเจ้าก่อนอยู่ข้างจะคิดเห็นว่า ตึกนี้คงได้ทำด้วยอิฐขนาดเล็กกว่า
ที่พบที่พระสถูป แต่ครั้นตรวจตราดูโดยละเอียดอีกแล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่ได้พบอิฐเล็ก
กว่าขนาดที่ว่าไว้ดังต่อไปนี้ คือขนาดหนึ่งยาว ๑๕ อินซ์กึ่ง (๑ คืบ ๖ นิ้ว ๖ ทสางค์)
กว้าง ๑๐ อินซ์ (๑ คืบ) หนา ๒ อินซ์กึ่ง (๓ นิ้ว) อีกขนาดหนึ่งยาว ๑๕ อินซ์
(๑ คืบ ๖ นิ้ว) กว้าง ๑๐ อินซ์ (๑ คืบ) หนา ๓ อินซ์ (๓ นิ้ว ๖ ทสางค์)
อีกขนาดหนึ่งยาว ๑๖ อินซ์ (๑ คืบ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์) กว้าง ๑๑ อินซ์ (๑ คืบ
๑ นิ้ว ๒ ทสางค์) หนา ๓ อินซ์ (๓ นิ้ว ๖ ทสางค์) หนึ่งยังมีอิฐรูปโค้งหลาย
ขนาด วัดได้ดังนี้ คือ

อิฐยาวตรงมุมที่สุด	กว้าง	ยาวตามโค้ง	หนา
ขนาดหนึ่ง ๑๐ อินซ์ ๑ คืบ	๘ อินซ์กึ่ง ๑๐ นิ้ว ๒ ทสางค์	๑๕ อินซ์ ๑ คืบ ๖ นิ้ว	๓ อินซ์กึ่ง ๔ นิ้ว ๒ ทสางค์

อิฐยาวตรงมุมที่สุด	กว้าง	ยาวตามโค้ง	หนา
ขนาดหนึ่ง ๑๐ อินซ์	๙ อินซ์	๑๖ อินซ์	๒ อินซ์กึ่ง
๑ คืบ ๖ ทสางค์	๑๐ นิ้ว ๘ ทสางค์	๑ คืบ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์	๓ นิ้ว
ขนาดหนึ่ง ๑๑ อินซ์	๑๐ อินซ์	๙ อินซ์	๒ อินซ์ ๓ กระ
๑ คืบ ๑ นิ้ว ๒	๑ คืบ	๙ นิ้ว ๖ ทสางค์	เบียดใหญ่
ทสางค์			๓ นิ้ว ๓ ทสางค์
ขนาดหนึ่ง ๙ อินซ์	๗ อินซ์	๑๓ อินซ์	๓ อินซ์
๙ นิ้ว ๖ ทสางค์	๘ นิ้ว ๔ ทสางค์	๑ คืบ ๓ นิ้ว ๖ ทสางค์	๓ นิ้ว ๖ ทสางค์
ขนาดหนึ่ง ๘ อินซ์	๑๔ อินซ์กึ่ง	๑๒ อินซ์	๒ อินซ์กึ่ง
๙ นิ้ว ๖ ทสางค์	๑ คืบ ๕ นิ้ว ๒ ทสางค์	๑ คืบ ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์	๓ นิ้ว

มิสเตอร์สมิทว่าที่ได้พบอิฐโค้งเหล่านี้นั้น เป็นที่พอใจพึงใจอย่างพิเศษ นัก ยังมีอิฐยาวรีมากอีกแผ่นหนึ่งๆ ๒ แผ่น ซึ่งวัดได้ยาว ๑๕ อินซ์กึ่ง (๑ คืบ ๖ นิ้ว ๖ ทสางค์) กว้าง ๕ อินซ์ (๖ นิ้ว) หนา ๓ อินซ์ (๓ นิ้ว ๖ ทสางค์) อิฐที่เห็นว่าเป็นขนาดเล็กนั้นคือเป็นท่อนเป็นส่วนของอิฐขนาดใหญ่เนื่อง

ไปข้างคานตะวันตกจากพระสถูปนั้น ยังมีฐานที่ตั้งตึกอยู่อีกแห่งหนึ่งด้วย ข้าพเจ้าได้ให้ชุดช่างๆ สระน้ำซึ่งอยู่ข้างทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระสถูปนั้น แต่ข้าพเจ้าไม่ได้พบรอยอย่างไรว่าจะมีอิฐอยู่รอบสระนั้นเลย

ข้างทิศตะวันออกของพระสถูปที่ชุดแล้วนี้ยังมีสถูปอีกองค์หนึ่ง แลไปข้างทิศใต้ยังมีสถูปอีกเป็นอันมากหลายองค์เป็นกระจุกอันหนึ่ง ตำบลบ้านชีอุนวะเรียอยู่ข้างทิศตะวันตกเฉียงใต้นั้นก็มีสถูปองค์หนึ่ง แลตำบลบ้านชีอภาเราเลยไปข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือ นั้นก็มีอีกองค์หนึ่ง ที่สถูปทั้งหลายเหล่านี้ มิสเตอร์สมิทหวังใจว่าบางทีจะได้พบปะผอบที่จารึกได้อีกบ้างในที่ใกล้ใกล้กัน

ณ ที่ข้างบนที่ฝั่งหีบศิลาณั้นขึ้นไปสักเล็กน้อย แลอยู่ตรงข้างทิศใต้ของหีบศิลาณั้น ข้าพเจ้าได้พบแผ่นปูนศิลาหล่อเป็นแท่งนั้นสองท่อนขนาดเล็ก มิสเตอร์สมิทว่า ปูนแท่งที่ได้มาเป็นท่อน ๆ ดังนี้ เป็นสิ่งที่ให้เห็นได้ว่าการก่อสร้างอันนี้มีที่ใช้ปูนแต่สิ่งนี้สิ่งเดียว

ในศึกที่ไปข้างทิศตะวันออก คือภูมุนั้น ข้าพเจ้าได้พบเหล็กปลายหอกคันหนึ่ง มีคมที่วัดได้ยาว ๓ อินช์ ๓ กระเบียดใหญ่ (๔ นิ้ว ๕ ทสาค์) กว้าง ๗ กระเบียดน้อยของอินช์ (๑ นิ้ว ๕ ทสาค์) หนากระเบียดน้อยของอินช์ (๑ ทสาค์ กึ่ง ๗ ๑๕ ทสาค์ของนิ้ว) กับมีตำมมือถือ ยาว ๔ อินช์กึ่ง (๕ นิ้ว ๔ ทสาค์) กับทั้งได้เหล็กแหลมอันหนึ่ง ตบหัวเห็ดหลาย ตัวแลเหล็กท่อน ๆ เบ็ดเล็กหลายท่อนด้วย

จดหมายคำ อธิบายความ ที่มีสเตอร์ วีเอสมิท ผู้เป็นสมาชิกกรอยัล เอเซียติก โซไซตี้แห่งลงพิมพ์ ต่อมิสเตอร์เปปเปนนังนี้

การที่มีสเตอร์เปปเปได้พบปะของทั้งหลายชั้นนั้น เป็นของที่มีราคาแลเป็นที่ชอบใจพึงใจอย่างไม่มีเปรียบได้ จนถึงข้าพเจ้าคิดเห็นว่าเป็นที่ปรารถนาจะลงพิมพ์เสียในทันที ถึงมาว่าการที่ชุดนั้นจะยังไม่สำเร็จบริบูรณ์ก็ตามแต่จะเป็นไป มิสเตอร์เปปเปผู้ซึ่งเป็นคนที่ได้ฝึกฝนมา เป็นอินชเนียลเป็นคนทำแผนที่ได้คนหนึ่งนั้น ได้จดจำไว้แน่นอนหลายอย่าง ในระหว่างเวลาที่ได้ชุดมากขึ้นแลเหตุฉะนั้นจึงได้สามารถทำแผนที่แลรูปผ่าตัดทั้งหลายเป็นที่พอใจได้ มิสเตอร์เปปเปเองกล่าวแต่เฉพาะเรื่องที่ควรไวใจในการที่เขาได้กระทำอย่างไรให้เห็นอย่างไร แลยกคำอธิบายแลคำไขข้อความนั้นไว้ให้ผู้อื่น ๆ ทำ ข้าพเจ้าจะอุส่าห้ชี้แจงแลไขข้อความโดยสังเขปไว้ต่อไป นี้ เพื่อที่จะให้รายงานของมิสเตอร์เปปเปเป็นที่อ่านเข้าใจได้เต็มที่ขึ้นอีก แลให้เห็นข้อสำคัญกว่าที่จะทิ้งไว้ให้เข้าใจเพียงคำที่กล่าวแล้วเท่านั้นเอง

ที่มุมข้างทิศตะวันออกเฉียงเหนือแห่งแขวงบัตติอันกว้างใหญ่ ที่ได้ทอดก
ข้างทิศตะวันตกกับแขวงโครักขปุระนั้น มีคนชาวยุโรปที่ได้รับอนุญาตเป็นอันมาก
ไปตั้งอยู่ เป็นผู้ที่ได้เปลี่ยนรูปแผ่นดินที่เป็นป่าทึบให้กลายเป็นที่ไร่นาเพาะปลูกเกิด
ผลได้บริบูรณ์ดี ในหกสิบปีที่ล่วงมานี้ จึงเป็นที่อาศัยอยู่ของชาวบ้านนอกที่เจริญ
อยู่เป็นอันมาก

ที่ดินซึ่งอนุญาตเป็นที่ใหญ่ ๆ เหล่านี้ ก็มีที่บริบทประเพณีสมบัติของพวกวงศ์
ตระกูลสืบบนกับเปปเปทั้งสองนี้ ที่อยู่ของเจ้าของผู้จัดการ คือ มิสเตอร์วิลเลียม
กับยอชเปปเป นั้นตั้งอยู่ที่บริบทปุระหกไมล์ (๒๓๗ เส้นเศษ) จากพรมแดนเมือง
เนปาล แลโดยทางนอการห้บะแซร์ห่าง ๑๔ ไมล์ (๕๕๔ เส้นเศษ) จากอุสะ
กะสะเตชันรถไฟทางเมืองเบงกอลไปเมืองนอดเวสต์

หนทางหลวงตั้งแต่่นอการห้ไปยังพรมแดนนั้นมีระยะ ๑๒ ไมล์ (๔๗๕
เส้นเศษ) ผ่านไปในที่ดินบริบทประเพณีนั้นแล้ว ก็มาสิ้นสุดลงทันทีในที่นา ฝ่ายรัฐ
บาลเมืองเนปาลไม่ได้อุดหนุนการทำถนนหนทาง แลปล่อยให้ราษฎรในบังคับของ
รัฐบาลนั้น หาหนทางเดินของตนเอง โดยอย่างดีที่สุดที่จะเดินได้ตามทางที่ไม่ราบเลย
ฤดากาเมื่อเข้าไม่ได้อยู่ในท้องนา ก็ให้เดินข้ามท้องนาทั้งหลายนั้น พรมแดนนั้นก็เป
แต่ช่องที่ทำขึ้นไว้อย่างเดียว มีที่หมายไว้แถบพื้นแผ่นดินหว่างกลางอย่างแคบ ๆ แล
มีเสาก่อไว้เป็นระยะประมาณ ๑ เสาต่อ ๑ ไมล์ (ราว ๔๐ เส้น) เรือนซื้อบริบทปุระนั้น
คงจะเห็นได้ว่ามีหมายไว้ในแผนที่เมืองนอดเวสต์โปรพวินซ์แลโอธแผ่นที่ ๑๘๘
(ขนาดอินซ์ ๑ เท่ากันกับไมล์) นั้นว่าอยู่ตรงแลติจตุ ๒๗ ดิกรี ๒๒ นาทีข้างเหนือ
แลลองกิจตุ ๘๓ ดิกรี ๔ นาทีข้างตะวันออก หนทางตั้งแต่่นอการห้ตรงไปเกือบ
ตรงกับทิศเหนือ แลถึงพรมแดนเยื้องไปเล็กน้อย ข้างทิศตะวันตกของหลักที่ ๔๔

เสาศิลาณิกลิวะที่มีคำจารึกจดหมายเหตุพระเจ้าอโศกราช เสด็จไปยังพระ
 สตูปกะณะกะมุณี (คือพระโกนาคม) นั้น ตั้งอยู่ที่ฝั่งตะวันตกแห่งนิกลิวะสาครฤ
 เปนสระใหญ่ที่ขุดขึ้นประมาณสัก ๑๗ ไมล์ (๖๖๔ เส้น) เกือบตรงข้างทิศเหนือ
 จากเรือนบิรทปุระ แลอยู่พอพ้นเขตรข้างทิศใต้ของเมืองกบิลพัสดุ์ที่ร้างอันกว้างใหญ่
 ไพศาลไปหลายไมล์ทางทิศตะวันออกแลตะวันตก เขตด้านตะวันตกของเมืองร้างนี้ ตั้ง
 อยู่ ณ ฝั่งซ้ายฤๅฝั่งตะวันออกแม่น้ำทางกิ่งก้านเป็นลำน้ำใหญ่ ซึ่งไหลมาจากเขาทั้ง
 หลายแลต่อกับลำน้ำราปตีในแขวงบัสตี ตัวกำแพงเมืองกบิลพัสดุ์ที่กว้างไปทางทิศ
 เหนือแลใต้นั้น น้อยกว่าโดยยาวไปทางทิศตะวันออกแลตกนั้นเป็นอันมาก ที่เมือง
 กบิลพัสดุ์นั้นกำหนดได้โดยอย่างใกล้เคียงแล้วว่าอยู่ที่ละติจูด ๒๗ ดิกรี ๓๗ มินิต
 ข้างเหนือ ลองจิจูด ๘๓ ดิกรี ๘ มินิตข้างตะวันออก ที่นิกลิวะกับเมืองกบิลพัสดุ์
 นั้นที่จริงใกล้กันมาก แลมีระยะเพียงแต่ ๓๑ ไมล์ (๑๒๒๗ เส้นเศษ) จากที่พัก
 รถไฟที่อุสะเท่านั้น

เสาศิลาของพระเจ้าอโศกราชที่อยู่ใกล้บัทธเวรียาในที่รุมมินโคตปปา แขวง
 เมืองเนปาลนั้น ตั้งอยู่ห่างพรมแดน ๕ ไมล์ (๑๕๔ เส้น) แลประมาณสัก ๖ ไมล์
 (๒๓๔ เส้นเศษ) ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากเรือนมัสเตอร์คิบบอนในที่
 อนุญาตที่ตำบลทุนหา ซึ่งประมาณ ๖ ไมล์ (๒๓๔ เส้นเศษ) ไปทางหว่างทิศบูรพา
 กับทิศเหนือจากที่บิรทปุระ ทางที่ไปจากบิรทปุระตรงยังเสาศิลาบัทธเวรียา ซึ่งเป็นสิ่ง
 หมายที่ลุ่มพินิจอันเล้าสืบ ๆ กันมาว่าเป็นที่ประสูตรพระพุทธเจ้านี้มีระยะ ๑๒ ไมล์
 (๔๗๕ เส้นเศษ) คำจารึกในเสาศิลาของพระเจ้าอโศกราชทั้งสองแห่งนี้ ดอกเตอร์
 บือเลอร์ได้แปลเรียงไว้ใหม่ในเร็ว ๆ นี้ ในหนังสือชื่อเอปิกราเฟียอินคิยะ (คือว่า
 ด้วยคำจารึกในอินเดีย) เล่ม ๕ ตอนที่ ๑ แล้ว

พระสถูปที่มีสเตอร์เปปเปซุคนี้ อยู่ใกล้ตำบลบ้านปิปราหะเวแลตั้งอยู่ริมข้าง
 ตะวันตกถนนหลวง ที่ไปจากนอการห์แลประมาณสักกึ่งไมล์ (๒๐ เส้น) จากพรมแดน

พระสถูปหมู่หนึ่งซึ่งมีในรายงานมิสเตอร์เปปเปนั้น ตั้งอยู่ประมาณกึ่งไมล์
 (๒๐ เส้น) ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้จากพระสถูปปิปราหะเว แลยังมีพุนดินที่ร้าง
 อีกแห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกกว่า ๑ ส่วน ที่แบ่ง ๔ ในไมล์ (๑๐ เส้น)

พุนดินที่ร้างนับเป็นที่ ๔ มีอีกแห่งหนึ่งไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนืออยู่
 ใกล้กับสระน้ำชื่อสิสวะ แลยังมีพุนดินอีกหลายแห่งบางที่จะเป็นสถูปทั้งหลายนั้นอยู่
 ในที่อนุญาตซื้อทูลหรืออีกด้วย ที่วัดร้างอีกแห่งหนึ่งเห็นได้ชัดเจนอนุอยู่ที่ลานสนามม้า
 ของมิสเตอร์เปปเปที่บิรทปุระ บางที่จะเป็นวัดมากกว่าที่จะเป็นพระสถูป ยังมีที่ร้าง
 อีกหมู่หนึ่งเป็นอันมากที่ปิปรี ประมาณ ๓ ไมล์ (๑๑๔ เส้นเศษ) ไปทางทิศใต้
 จากบิรทปุระนั้นบางที่จะเป็นโบสถ์พราหมณ์มากกว่าเป็นวัดในพระพุทธศาสนา ถึง
 กระนั้นก็เป็นของโบราณเก่าแก่มากนัก

ข้าพเจ้าได้คิดเห็นเป็นที่พึงปรารถนาว่า ควรจดหมายเหตุเรื่องเหล่านี้ลงไว้เพื่อที่
 จะได้กำหนดให้แน่นอน ในฐานที่ต่าง ๆ ที่จะได้เทียบเคียงกันในเมืองกบิลพัสดุ
 ในลุมพินีวันแลในปิปราหะเวสถูป แลจะได้ชี้ให้เห็นว่ามีที่สำหรับขุดตรวจดูได้โดย
 ไพศาลมาก ซึ่งเป็นที่เปิดเผยอยู่ในที่อนุญาตในแขวงเมืองบัสตันนี้ ข้าพเจ้าได้รู้จัก
 ที่ซึ่งอนุญาตทั้งหลายเหล่านี้ดีแล้ว แลเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม คฤศตศักราช ๑๘๙๘
 (ร.ศ. ๑๑๖) ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวดูโดยความยินดียิ่งที่เสาศิลาที่นิกลิวะ แลที่ร้างใน
 เมืองกบิลพัสดุข้างค่านตะวันตกพร้อมกับมิสเตอร์เปปเปด้วย

บัดนี้ข้าพเจ้าจะได้กล่าวโดยเฉพาะในเรื่องที่มีอยู่ในรายงานของมิสเตอร์เปป
 เปทำจดหมายเหตุขึ้นไว้แล้ว

ตึกข้างตะวันออกพระสถูปนั้น ไม่ต้องสงสัยเลยคงเป็นกุฏิแห่งหนึ่งแน่ เป็นที่ควรจะต้องขุดค้นที่นี้ กับทั้งที่ตึกเล็กอีกแห่งหนึ่งข้างเหนือพระสถูปนั้นให้เต็มทีคงจะได้พบสิ่งของเล็ก ๆ ซึ่งน่าพอใจพึงใจในที่เหล่านั้นบ้าง บางทีก็จะพบคำจารึกขึ้นได้ ข้าพเจ้าคาดว่าคงจะได้พบพระปฐมาภรณ์องค์หนึ่งฤาหลายองค์ในตึกข้างเหนือแลที่นี้เป็นฐานที่ซึ่งจะมีคำจารึกเป็นอย่างยิ่ง

ภายนอกพระสถูปนั้น ก็ควรจะต้องขุดค้นดูให้บริบูรณ์อีกเหมือนกัน อย่างต่ำที่สุดก็คงจะต้องพบชั้นทักษิณ ฤาเป็นทางสำหรับเดินเวียนฤาเดินแห่ทางหนึ่ง แลคงจะมีรั้วฤาพนักล้อมรอบได้ สิ่งของอันเป็นต้นเป็นสำคัญที่ผั่งนั้น ย่อมเป็นธรรมเนียมที่ผั่งไว้ในที่เสมอระดับกับชั้นทักษิณ ในที่นี้หีบศิลาอันวางอยู่ ณ ที่สูง ๑ ฟุต ๖๔ ทศางค์ (๑ คืบ ๕ นิ้ว ๒๑ ทศางค์เศษ) จากพื้นแผ่นดิน ที่สูงอันนี้คงจะเป็นระดับเดียวกันกับถนนปูอิฐรอบพระสถูป เป็นทางที่ใช้สำหรับเดินทักษิณฤาเดินแห่ก็เป็นได้ ผอบใบแตกซึ่งได้พบที่ ๑๐ ฟุต (๖ ศอก) ตั้งแต่ยอดลงมานั้นเกือบจะเป็นแน่ได้ว่า เป็นที่หมายระดับทางชั้นสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งฤาเป็นชั้นทักษิณฤาทางเดินแห่นั้น

พระสถูปนั้นเห็นได้ชัดว่าเป็นก่ออิฐทั้งองค์ อิฐนั้นเป็นขนาดใหญ่มีลักษณะพิเศษที่ให้เห็นว่า เป็นของในครั้งพระเจ้าอโศกราชแลทำดีมาก มีฟางผสมกับดินเป็นอันมากสำหรับทำให้ดินอิฐติดกันแน่นขึ้น อิฐซึ่งข้าพเจ้าได้เห็นที่เมืองกบิลพัสดุ์ชั้นจากสถูปเล็กๆ ที่ค่อนว่าเป็นสถูปที่ทำขึ้นไว้เป็นที่รูกในการที่สังหารพวกสาकยะนั้น อิฐเล็กกว่าที่นี้มากมีขนาดเดียวยาวเพียง ๑๒ อินซ์ (๑๔ นิ้ว ๔ ทศางค์) เท่านั้น ไม่ได้ใช้ฟางผสมกับดินในการทำอิฐนั้นด้วย

ขนาดของพระสถูปนี้ ควรที่จะนับได้ว่าเป็นอนุสาวรีย์อย่างนี้อยู่ในชั้นที่ ๒ ขนาดที่วัดผ่าศูนย์กลางฐานเสมอรากนั้น ๑๑๖ ฟุต (๑๗ วา ๓๐ คืบ ๒ นิ้ว ๔ ทศางค์) พระสถูปที่ภักฏิโปรพุซึ่งคล้ายกันกับที่ปีปราชะนี้หลายอย่างมากนัก มีฐานวัดผ่าศูนย์กลาง

ได้ ๑๔๘ ฟุต (๒๒ วา กีบ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์) ฐานพระศตูปใหญ่ในที่อมราวดี นั้นประมาณ ๑๓๘ ฟุต (๒๐ วา ๒ สอกกีบ ๗ นิ้ว ๒ ทสางค์) ตามที่มีแจ้งอยู่ใน รายงานของมิสเตอร์ วี ตรวจการก่อสร้างโบราณโนอินเคีย ว่าค้วยของโบราณของ พระพุทธศาสนิกชนในอินเคียข้างใต้ เล่ม ๑๕ หน้า ๒ หน้า ๓ หน้า ๗ แลหน้า ๘ องค์ รมังฐานลอมฟางของเจติย ที่ชื่อว่ามานิกยาละนั้นมีขนาดกว้าง ๑๒๗ ฟุต กับ ๕ อินซ์ (๑๖ วา ๒ สอกกีบ ๓ นิ้ว ๖ ทสางค์) ตั้งมีแจ้งอยู่ในรายงานของเยเนอราล กันนิงฮัมผู้ตรวจแผนทีของโบราณ เล่ม ๗๕ นั้นแล้ว พระศตูปที่ปิปราห์วะนี้สูง ตามที่วัดได้ในปัจจุบันนี้ ๒๑ ฟุต กับ ๖๕ ทสางค์ (๑๒ สอก ๕๕ ทสางค์ ๗ วา สอกก็ว่าได้) ถึงแม้ว่าเดิมจะสูงมากกว่าที่พังทลายลงแล้วนั้นก็ดี แต่คงจะ หย่อนอยู่กว่ากึ่งขนาดฐานนี้เป็นอันมาก ตามธรรมเนียมที่รู้จักกันมากอยู่แล้วนี้ว่าส่วน ขนาดสูงที่น้อยกว่าขนาดฐานนี้ เป็นที่หมายว่าเป็นของโบราณเก่าแก่มาหนัก

ท่อที่มีตรงกลาง ฤจะเรียกว่าบ่ออีกอย่างหนึ่งนั้นก็เป้นของปลาตซึ่งได้พบ ว่ามีที่ภักฎิโปรพุแลที่แห่งอื่น ๆ ค้วยเหมือนกัน มิสเตอร์เปปเปกล่าววาท่อนนี้จับเดิม มีแต่ที่ ๑๐ ฟุต (๖ สอก) จากยอดลงไปแล้วมีปากกว้าง ๑ ฟุต (กีบ ๒ นิ้ว ๔ ทสางค์) ตรงลงไปลึก ๒ ฟุต (สอก ๔ นิ้ว ๘ ทสางค์) แล้วท่อนนั้นก็เล็กลงปาก กว้าง ๔ อินซ์ (๔ นิ้ว ๘ ทสางค์) ตรงลงไปจนเสมอพื้นหีบศิลาแล้วก็กลับเป็น รูปสี่เหลี่ยมรียาว ๑๗ อินซ์ (๒๐ นิ้ว ๔ ทสางค์) กว้าง ๕ อินซ์ (๖ นิ้ว) ลึกลง ไปชั่วแผ่นอิฐก้อชั้นหนึ่งแล้วกลับเป็นรูปกลมปากกว้าง ๔ อินซ์ (๔ นิ้ว ๘ ทสางค์) ไปอีก ๒ ฟุต (สอก ๔ นิ้ว ๘ ทสางค์) จึงหมดไม่มีท่อ ที่ตรงสี่เหลี่ยมนี้เป้นที่ หมายถึงว่าหีบศิลายู่ที่ตรงนั้น

บ่อฤท่อกัภักฎิโปรพุศตูปนั้น มีตั้งแต่ยอดของศตูปซึ่งสูงประมาณ ๑๔ ฟุต (๘ สอก ๕ นิ้ว ๖ ทสางค์) ในเวลาเมื่อแรกตรวจดูที่นั้นลงไปจนถึงฐานพระ

สถูปในระยะ ๕ ฟุต ๙ อินช์ (๓ ศอก ๑๐ นิ้ว ๘ ทสวงค์) นั้นท่อนมีขนาดปากกว้าง ๕ อินช์กึ่ง (๑๑ นิ้ว ๔ ทสวงค์) แล้วในท่อนต่ำลงไปนั้น ทางท่อนเป็นชั้น ๆ ไปมีขนาดปากกว้าง ๕ อินช์กึ่ง เช่นที่ว่ามา กับอีกขนาดหนึ่งปากกว้าง ๑ ฟุต ๓ อินช์ (คืบ ๖ นิ้ว) สับกันไปเป็นชั้น ๆ

บ่อฤๅท่อกกลางสถูปที่ขัณฐานสถานนั้น ทำเป็นอีกอย่างหนึ่งนับเป็นอย่างที ๓ และมีกล่าวไว้ใน รายงานของมิสเตอร์วีผู้ที่เป็นเจ้าพนักงาน ได้ตรวจแผนที่ของโบราณ กังต่อไปนี้

อิฐที่ก่อบนพื้นสี่เหลี่ยมในกลางองค์สถูปนั้น ปรากฏว่าแน่นหนาเป็นแท่ง แลก่อเป็นลำดับเป็นทางเรียบเท่ากันไป การที่ก่ออย่างนี้เป็นอยู่ในที่ลึก ๓ ฟุต (ศอก คืบ ๗ นิ้ว ๒ ทสวงค์) ณ ที่นั้น ตรงกลางองค์สถูป มีปากบ่ออันหนึ่งสี่เหลี่ยม กว้างด้านละ ๕ อินช์ (๑๐ นิ้ว ๘ ทสวงค์) มีดินอยู่ในบ่อนี้เต็ม ในดินที่ได้รื้อขน ออกครั้งแรกนี้ มีท่อนผอบฤๅท่หม้อแตกเป็นชั้น ๆ แลสิ่งของในผอบนี้เมื่อรู้ดีบุกอัน หนึ่งลูกบ่ตลูกเข้าต้มหลายเมล็ด และมีศิลาบางท่อนด้วยแล้วภายใต้ที่นี้ มีหม้อดินแดง ขนาดเล็กใบหนึ่ง สูงแลกลางกำลังผ่าศูนย์กลางวัดได้เท่ากัน ๔ อินช์กึ่ง (๕ นิ้ว ๔ ทสวงค์) ซึ่งมีลูกบ่ตลูกเข้าต้มหลายเมล็ด มีไข่มุกแลอื่น ๆ ด้วย บ่อเล็กในกลาง องค์สถูปนี้ค่อย ๆ โตะขึ้นไปจนถึงที่ซึ่งสูงจากพื้นฐาน ๑๓ ฟุต (๗ ศอกคืบ ๗ นิ้ว ๒ ทสวงค์) นั้นวัดปากบ่อ ๔ เหลี่ยม ๆ ละ ๒ ฟุต ๖ อินช์ (ศอกคืบ) ที่ทุกเท่าที่ กล่าวมานี้ทั้งหนึ่งเบื่องตานั้นเต็มไปด้วยดิน ที่นั้นบ่อนี้มีอิฐปิดปากเสียแล้ว ภายใต้ นั้นลงไปบ่อนี้มีขนาดปากกว้าง ๕ อินช์ กับ ๑๒ อินช์ (๑๐ นิ้ว ๘ ทสวงค์ กับ ๑๔ นิ้ว ๔ ทสวงค์) ขึ้นกันลงไปจนถึงรากของพระสถูปที่อยู่ ๒๖ ฟุต (๓ วา ๓ ศอกคืบ ๒ นิ้ว ๔ ทสวงค์) ตั้งแต่ยอดของพุนดินนั้น ในบ่อตอนนั้นก็มิเห็นดินเหนียว อยู่ในนั้นเต็มไปด้วย ในที่นี้ไม่ได้พบพระธาตุอื่นอีกเลย รากสถูปนี้ตั้งอยู่บนที่ทราย

ขนาดของบ่อฤทธานุภาพที่มีต่าง ๆ กันตามที่ได้ขุดขึ้นเห็นเป็นทางลงไป ในส่วนของท่อ
นี้มีลักษณะที่สังเกตเห็นในสถูปที่ภิกษุโพธิ์พุก้วยเหมือนกัน

มิสเตอร์ วี ออกความเห็นว่ามีผู้ได้คิดเห็นแล้วว่าท่อกลมเล็กอันปลาคือ
มีลงไปในกลางภิกษุโพธิ์พุก้วยนั้น จะเป็นสำหรับปักเสาไม้แก่นที่เป็นคันฉัตรก็ได้
ท่ออย่างเดียวกันอันหนึ่ง แต่เป็นสี่เหลี่ยมก็ได้ พบที่กลางองค์มณฑปศาลาสถูป ๆ นั้น
มีส่วนสูงมากกว่านี้ ที่มีองค์มณฑปอลอมฟางยังไม่ทำลาย แลปากบ่อฤทธานุภาพก็ปิด
เสียด้วยอิฐที่ก่อแต่เดิมนั้นลงแล้ว เพราะทั้งนั้นเว้นเสียแต่จะกลับมีท่อต่อสูงขึ้นไป
อีกต่อไปแล้ว จะเห็นว่าสำหรับใช้ปักฉัตรก็ได้ ที่ภิกษุโพธิ์พุก้วยนั้นจะว่าเป็นที่
สำหรับใช้ประโยชน์เช่นนั้นก็ได้ ถึงแม้ว่าในกาลบัดนี้จะตรวจดูให้รู้ว่าเป็นที่
สำหรับปักฉัตรจริงฤทธานุภาพอย่างไร ก็ไม่ได้อยู่เองเป็นแน่แล้ว ดูเหมือนจะมีเหตุอันสมควร
ที่จะเชื่อได้ จากการที่ได้พบคันฉัตรศิลาที่นาคลบัสเล แลได้พบฉัตรศิลาแลได้พบรูป
สลักเป็นรูปไว้ให้เห็นคันฉัตรว่าทำด้วยสิ่งอันเดียวกันด้วย

“ท่อเล็กนั้นจะว่าเป็นที่ใช้ปักหลักสำหรับชิงเครื่องวัดเป็นทางเวียนในเวลา
ที่กำลังทำงานก่อสร้างอยู่ เพื่อที่จะได้ให้อิฐวางรอบได้ถูกต้องเท่ากันก็เป็นได้”

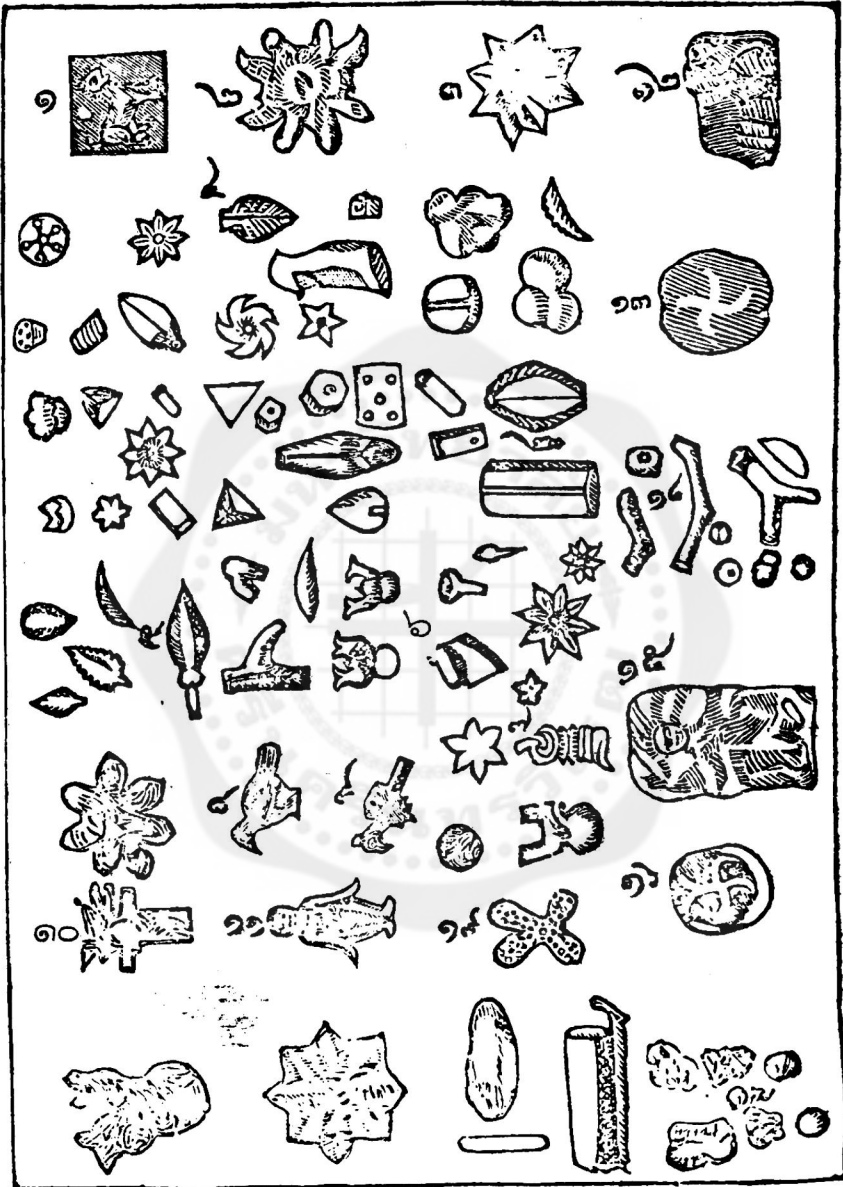
ที่ปีปราชะนี้ ท่อฤทธานุภาพตรงกลางองค์สถูปนั้น เฉพาะมีตั้งแต่ที่ต่ำลงไป
จากยอด ๑๐ ฟุต (๖ ศอก) แล้ว แลเล็กลงถึง ๔ นิ้ว (๔ นิ้ว ๔ ศอก) ^(๔ นิ้ว ๔ ศอก)
ไปจนถึงเสมอพื้นที่ตั้งหีบศิลา ที่เปลี่ยนเป็นรูป ๔ เหลี่ยมมีลงไปอีกชั่วแผ่นอิฐที่ก่อ
แผ่นเดียว

ท่อนี้จึงได้เห็นชัดว่าจะเป็นสำหรับปักฉัตรไม่ได้ แลเห็นได้ชัดเหมือนกัน
ว่าประโยชน์ที่หมายใช้ในชั้นต้นนั้น สำหรับที่จะให้รู้ศูนย์กลางแห่งพระสถูปนั้น แต่
เหตุที่ขนาดปากท่อกว้างต่าง ๆ กัน แลที่ทำการไปตามที่กล่าวมาหลายอย่างแล้วก็ไม่
เห็นปรากฏได้ชัดเลย หีบศิลานั้นก็ปลาคามากที่เป็นอย่างใหญ่แลมีน้ำหนักรวม

แต่คัดต่อยเอาออกมาจากศิลาทั้งแท่ง ฝีมือที่ทำหีบนี้ก็ดียิ่งนัก และจะคิดลงเป็นราคาแล้วคงต้องมาก

หีบศิลาที่ทำแน่นหนาแลเป็นของมีราคามากก็ดี แลสิ่งของที่ฝังไว้มีราคามากหลายอย่างที่อยู่ในผอบเหล่านั้นก็ดี เป็นพยานให้เห็นได้ชัดเจนว่าย่อมมีความเคารพนับถือพระสารีริกธาตุที่ฝังไว้ด้วยกันนั้นมาก เพราะธาตุเหล่านั้นเป็นท่อนอิฐบ้าง ซึ่งบัดนี้ได้ปะปนเสียกับเศษไม้เก่าแก่ที่ย่อยยับจากผอบจันทน์นั้นด้วย คำจารึกที่มีอยู่บนผอบศิลาใบหนึ่งนั้น เป็นพยานให้เห็นว่า ผู้ที่ฝังไว้ได้เชื่อว่าส่วนอิฐนั้นเป็นส่วนในพระสรีระกายของพระสมณโคตมบรมพุทเจ้าเองแล้ว แต่ความเชื่อของผู้ฝังไว้จะเป็นอันถูกต้องจริงแท้แล้วฤๅไม่ประการใดก็ไม่เป็นมนุษย์ผู้ใดจะกล่าวได้ พันเอนเป็นการเคราะห์ร้ายที่ มิสเตอร์ เปปเป ลืมที่จะจดจำไว้ให้แน่นอนว่าผอบใบใดมีสิ่งอันใดในนั้นบ้าง การที่หลงลืมเช่นนั้น ก็ไม่เป็นที่สำคัญมากนัก

ลักษณะของที่มีราคาอันฝังไว้ นั้น ตั้งมิสเตอร์เปปเปได้กล่าวแล้วว่าคล้ายกันกับที่ฝังไว้ในภัญญิโปรพุสตูป แต่ว่าที่ปิปร่าหะนั้นมีสิ่งของมากกว่าดีกว่าที่นั้นมาก เมื่อนับสิ่งของเหล่านั้นเป็นอัน ๆ แล้วก็มีตั้งหลายร้อยอัน ภรรยาของมิสเตอร์เปปเปได้อุส่าห์เขียนรูปสิ่งของเหล่านั้นถูกต้องดี ให้เห็นว่าเป็นตัวอย่างของที่รวมไว้นี้ได้ แลเป็นการที่สมกับความเห็นของมิสเตอร์ลิเวล ที่กล่าวไว้ในสิ่งของที่ฝังในคุทิวาตสตูปนี้ว่า คนโบราณในกาลครั้งนั้นคงเป็นผู้ชำนาญในการจารในพลอยเป็นอย่างยิ่งแล้ว

แม้ว่าสิ่งของที่ได้ออกแล้ว แต่น้อยอย่างในรูปที่เขียนไว้ให้เห็นนั้นก็ยังเป็นของมากเหลือที่จะพรรณาไปโดยพิสดาร ข้าพเจ้าจึงได้หมายเลขลงไว้แต่น้อยบางสิ่ง ซึ่งจะอธิบายโดยสังเขปได้ดังต่อไปนี้

เลข ๑ ทองคำใบ ๔ เหลี่ยม คีตราเป็นรูปราชสีห์ตัว ๑ กับมีเครื่องหมายหลายอย่าง ซึ่งบางทีจะเป็นอักษรที่เรียกว่าพราหมณ์อักษรวิธี มีของอย่างนี้หลายสิ่งด้วยกันอีกเป็นอันมาก ไม่ได้มีเงินตราฤทธาทองตราในของที่รวมมาได้นั้น ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า เลข ๑ เลข ๑๓ กับเลข ๑๖ นั้นบางทีจะเป็นเงินตราฤทธาทองตราที่เป็นได้ ที่ภักฎิโปรพุตดูนั้นได้พบเงินตราอย่างเล็ก ๒๔ เหรียญ ข้างหลังเกลี้ยงไม่ได้คีตรา ข้างหน้ามีตราที่เรียกว่าศรีปาหัสบ้าง ตรัสลุสบ้าง ดอกบัวบ้าง และมีเครื่องหมายอย่างอื่น ๆ ที่เห็นกระจ่างมากบ้างน้อยบ้าง ตามความที่กล่าวไว้ในรายงานของมิสเตอร์ วี เลข ๑ เลข ๑๓ กับเลข ๑๖ สิ่งของที่ปีปราช์วะนี้ดูเหมือนจะเป็นทองตราน่าเดียวเหมือนกัน

เลข ๒ กับเลข ๓ นั้น เป็นตัวอย่างที่มีอยู่หลายชนิด ที่เป็นพวกคณาราทองคำฤทธิพิศุลทอง

เลข ๔ กับเลข ๕ นั้นเป็นตัวอย่างของที่มีมากในพวกอย่างนี้ เป็นทองคำบาง ๆ คีเป็นรูปใบไม้บ้าง แกะไนแก้วแลพลอยแลของอื่น ๆ บ้าง

เลข ๖ มีตัวอย่างอยู่ ๒ อย่างที่เป็นเครื่องหมายเรียกว่าไตรรัตน์

เลข ๗ ลวดเล็กขดไว้ซดหนึ่งดูปรากฏว่าเป็นลวดเงิน

เลข ๘ รูปนกรูปหนึ่งแกะจากพลอยคอเนเลียน

เลข ๙ รูปนกอีกกรุปหนึ่ง ทำด้วยแร่อย่างหนึ่งดูเหมือนจะเป็นเงิน ของเหล่านี้มีแต่สิ่งละอย่างเท่านั้น

เลข ๑๐ ทองใบตัดเป็นรูปกางเขนอย่างหนึ่ง

เลข ๑๑ รูปคนอย่างขนาดเล็กบนแผ่นทอง

เลข ๑๒ รูปช้างรูป ๑ บนแผ่นทองคำ อันนี้เป็นของมีแต่อันเดียว

เลข ๑๓ กับเลข ๑๖ ทองคำใบตัดตราที่เรียกว่าสวัสดิกะ บางทีจะเป็นทองตราก็ได้

เลข ๑๔ เศษส่วนปการังเป็นท่อน ๆ

เลข ๑๕ รูปหญิงบนแผ่นทองคำมีรัศมีด้วย เลข ๑๑ กับ เลข ๑๕ นี้เป็นรูปคนอยู่เฉพาะแต่ ๒ อย่างเท่านั้น

เลข ๑๗ ฟองมุกลึก ๆ บางอันก็ติดกันเสีย ฟองมุกลึกนี้มีมาก

เลข ๑๘ แผ่นทองเป็นวงกลมแผ่นใหญ่ อย่างหนึ่งมีลายเรเป็นคลื่นเป็นของมีแต่อันเดียว

เลข ๑๙ ตัวอย่างการากุคอกไม้ทองที่ทำเป็นเมล็ดข้าวเป็นกลีบด้วยทองคำใบอย่างนี้มีเป็นอันมาก ที่กลวงไว้ในท้องปลาสำหรับมือจับบนฝาขามแก้วนั้นเต็มไปด้วยของสิ่งต่าง ๆ

เลข ๒๐ ลูกขี้ลูกปลาลูกเข้าต้มทำด้วยพลอยต่าง ๆ มีบุษราคัมเป็นต้นของเหล่านี้เป็นอันมากที่เจาะรูสำหรับเชือกร้อย ในของบางสิ่งมีลวดเงินร้อยติดอยู่ด้วย

คำจารึกบนฝาผอบใบที่ ๑ นั้นอ่านได้ดังนี้ บันทึกที่ ๑ ว่า อัยยะลิละนิระ เนพุระสะกะกะวะโต สะกียะนั สุกติ ภา

บันทึกที่ ๒ ว่า ตินิ สะกะคินิกะนั สะปะตะทะละนั คอกเตอร์ ปือเลอรื ได้แปลไว้แล้วว่า ที่บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า เป็นของสาगरาชสุกติกกับพระภคตา พร้อมทั้งพระภคินิพระโอรส แลพระชายาสร้างขึ้นอุทิศถวายไว้

โปรเฟสเซอร์ ไรสเทวิส ว่าคำจารึกนี้ตรงกับภาษาบาฬีเปงคังนี้ อิหํ
 สรรีระนิธานํ พุทธัสสะ ภะคะวะโต สากิยานํ สุกกิตติ ภาติกานํ สะระคินีนํ
 สะปุคตะทธารานํ

อักษรที่จารึกนั้น ดอกเตอร์บือเลอร์เห็นว่าสำคัญเหมือนกันกับคำจารึก
 เสาศิลาของพระเจ้าอโศกราชที่อยู่ในที่ใกล้เคียงกัน เว้นไว้อย่างหนึ่งซึ่งเป็นข้อสำคัญ
 ที่ไม่เขียนใช้สระยาวเลย

คำที่ใช้เป็นภาษาที่แยกออกไป เหมือนกับภาษามาคธี ฤาภาษามครใช้
 ละ แทนระ เช่นคำว่า สะลิตะนั้นตรงกับคำสันสกฤตว่า ศะริริ

สระหนปลายคำที่ว่า ภะคะวะโตนันดูเหมือนเป็น เต กับมีชีตอยู่ชั้ตหนึ่ง
 ข้างซ้ายแต่ต้องอ่านว่า โต ฤา ตะ ถ้าจะอ่านว่า ตะ แล้ว ก็ต้องคนดั่งเช่น
 ดอกเตอร์ บือเลอร์ ว่าตก สะ เสียปลายคำนั้นด้วย

ดอกเตอร์ ไฮโย โปรเฟสเซอร์ บือเลอร์ ดอกเตอร์ เฮอนล์ กับ ดอกเตอร์
 บลอคทั้งปวงนี้ เห็นต้องพ้องกันหมดในคำที่อ่านคำว่า สะกียะนํ นั้นเพราะมีอักษร
 ยะนํ เขียนตกเต็มไว้ บนบันทัดต้นด้วย

คำว่า สุกกิตินั้น โปรเฟสเซอร์บือเลอร์ว่า เป็นนามของบุคคลโดยเฉพาะ
 แต่ปรากฏดูเหมือนว่าจะเป็นคุณศัพท์ แปลความว่าเป็นผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ฤาผู้มีกิตติ
 ศัพท์อันดีแล้วก็ได้ แลคำแปลอย่างนี้ ข้าพเจ้าชอบใจมากกว่าอย่างอื่น

การที่จะกำหนดอายุกาลแห่งคำจารึกนี้ ยังจะตกลงเป็นอันแน่นอนไม่ได้
 คำจารึกนี้บางทีจะเก่าแก่กว่ารัชกาลพระเจ้าอโศกราชได้ เป็นการที่ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า
 ควรจะกำหนดเก่าก่อนขึ้นไปยิ่งกว่าการซึ่งคิดนับเวลาอยู่ทุกวันนี้จะให้เห็นไปได้นั้น
 อีก

พระสถูปนี้จะเป็นของพวกเมาริยกษัตริย์ในวงศ์จักรคุปตสร้างขึ้นไว้ที่
 ปิบบะลวัน เหมือนดังเช่นดอกเตอร์โฮยแนะนำไว้ในหนังสือพิมพ์ชื่อไปโอเนียนนี้ยัง
 ไม่ได้ ค่ายพระสถูปที่ปิบบะลวันนี้เป็นแต่ที่บรรจุพระอังคารที่เก็บรวบรวมมาจากพระจิต
 ทการาทที่ถวายพระเพลิงเท่านั้น แลพระสถูปนี้เราย่อมทราบอยู่ว่า อยู่ไกลจากเมือง
 กบิลพัสดุ์ลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ชื่อตำบลปีปราชะนี้ บางทีจะเป็นชื่อเรียกชั้น
 ชั้นหลัง ๆ มีชื่อตำบลบ้านหลายสิบแห่งที่เรียกชื่ออย่างนี้ในที่ซึ่งมีต้นเลียบปรากฏเห็น
 ชัดในที่นั้น

พวกสาकยราช เมืองกบิลพัสดุ์ ที่เป็นพระญาติของพระพุทธเจ้านั้นได้รับ
 ส่วนแบ่งพระสารีริกธาตุของพระศาสดาไปจากที่ถวายพระเพลิงแล้ว จึงเป็นการเห็น
 ว่าจะเป็นไปได้ว่าพระสถูปที่ปีปราชะนี้ อันเป็นที่ห่างจากเมืองกบิลพัสดุ์แต่เพียง ๑๑
 ไมล์ (๔๓๕ เส้นเศษ) เท่านั้น จะเป็นของที่พระภิกษุทั้งหลายในสาकยราชนั้น สร้าง
 ขึ้นภายหลังพระสมณโคดมเสด็จเข้าปรีนิพพานแล้ว โดยกาลเร็ว ๆ นั้น

คำแปลคำจารึกที่พบขึ้นใหม่ เรียกว่าคำจารึกของสาकยราช ดอกเตอร์ ยี
 บือห์เลอร์ ได้แปลไว้แลเขียนส่งมาลงพิมพ์แต่วันที่ ๑๕ มีนาคม คฤสศักราช ๑๘๙๘
 รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ ได้ลงในหนังสือพิมพ์ของรอยัลเอเชียอติคโซไซตี้ เดือน
 เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ หน้า ๓๘๗ จดหมายที่ ๑๔ นั้น มีความดังนี้

พร้อมกับหนังสือฝากฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ชอบฟังใจ ลงวันที่ ๓๐ มกราคม
 คฤสศักราช ๑๘๙๘ (ศก ๑๑๖) ว่าด้วยการที่ชาวเมืองเนปาล ได้ทำการขุดค้นของ
 โบราณอยู่ในความดูแลตรวจตราของดอกเตอร์บือห์เลอร์ฯ ได้ส่งสำเนาคำจารึกโบราณ
 มายังข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง ซึ่งมีสเตอร์ คับลยูชีเปปเป ผู้พบคำจารึก ได้คัดสำเนาเขียน
 มาให้ด้วยคำดูเทียบกับทั้งจดหมายอธิบายในบางข้อของผู้ที่พบในเรื่องที่พบหนังสือนี้

กัวยมิสเตอร์เปปเปนี่ เป็นเจ้าของที่บริทปุระในแขวงเมืองบัสติ ในเดือนมกราคมที่
 ล่วงมาแล้วนั้น เขาได้ชุดพระสถูปองค์หนึ่ง ซึ่งบั้นนี้เรียกว่าบีปราชะโกฏ อันตั้งอยู่
 ในที่ดินของเขาห่างจากพรมแดนเมืองเนปาลประมาณสักกึ่งไมล์ (ราว ๒๐ เส้น) แล
 ห่างจากที่ร้างแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๑๔ ไมล์ (๕๕๔ เส้นเศษ)
 ภายในหีบศิลานี้ เขาได้พบผอบพระธาตุหลายผอบ คือ ผอบศิลา ๒ ผอบ ตลับศิลา
 ๑ หม้อศิลา ๑ กับขามแก้วมีฝาเป็นรูปปลาที่มีมือถือ ๑ รวม ๕ ภาชนะนี้มีอัฐิหลาย
 ท่อนพลอยจารในหลายอย่าง แผ่นทองคำทำเป็นรูปคารา แลสีเหลี่ยม กับที่ตีพิมพ์รูป
 ราชสีห์ตัวหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าสากยสิงหะ ตามรอบขอบฝาผอบศิลาใบ ๑ นั้น มีคำจารึก
 เป็นอักษรพราหมณ์ ที่เรียกแบบ เมาริยะ แต่ไม่มีสระยาว ข้าพเจ้าได้ส่งคำที่อ่าน
 ได้แลคำอธิบายไปให้แก่ดอกเตอร์ฟือห์เรอร์ แลมิสเตอร์เปปเป เมื่อวันที่ ๒๑
 กุมภาพันธ์นี้แล้วดังนี้

กัตคำที่อ่านออกเสียงตามที่จารึกไว้

ยะ สะลละนิระเน พุระสะ ณะกะวะตะ สะกิ (ยะนะ) สุกติกะตินัน
 สะกะคินิกะนะ สะปุตะทะละนะ

กัตคำเติมให้บริบูรณ์ถูกต้องกับเดิม

อียะ สะลละนิระเน พุระสะ ณะกะวะตะสะ สากิยานะ สุกติภาตินัน
 สะกะคินิกานะ สะปุตะทาลานะ

คำแปล

ที่บรรจุพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านี้ เป็นของสากยราช สุกติกับพระ
 ภาตา พร้อมทั้งพระภิกษุ พระโอรส แลพระชายา สร้างขึ้นอุทิศถวายไว้

ในขณะนั้นข้าพเจ้าได้ถ่ายรูปถ่าย แลรูปพิมพ์อัดคำจารึกนี้มาคู้อย่างละรูป

แต่ได้ขอให้มิสเตอร์เบปเปตรวจดูอีกว่า จะมีรอยอักษรที่ขาดตกอยู่คือ อี ในคำคัน
สระอิในคำที่สอง กับที่หมายสระในคำที่สี่ของคำอะกะวะตะนั้น ก็แลเห็นได้
กับทั้งข้าพเจ้าได้ถาม โปรเฟสเซอร์ โรสเควิตส์ ให้ช่วยแจ้งความให้ข้าพเจ้าทราบว่า
จะมีสากยราชผู้หนึ่งมีนามว่า สุกิติ (*ฤๅในสันสกฤตว่าสุกิริติ*) นี้กล่าวไว้ในคำภีร์
พระพุทธรศาสนาบังฤาไม่

ความข้อนี้ โปรเฟสเซอร์ โรสเควิตส์ ว่า ข้อนี้ไม่ได้มีปรากฏในคำปาฬีที่
ได้ลงพิมพ์ไว้แล้วเลย

ความประสงค์ของข้าพเจ้านั้น ก็จงตรองลงพิมพ์คำจารึกนี้ไว้จนกว่าข้าพ
เจ้าจะได้ตอบคำถามทั้งปวงนี้ก่อน ครั้นข้าพเจ้าได้ทราบความจาก เอ็ม เอบาร์ธว่าเขา
ก็ได้รับสำเนาคำจารึกไปจากคอกเตอร์ฟือห์เรอร์เหมือนกัน แล้วเขาได้แปลคำอ่าน
แลคำอธิบายของเขา ซึ่งปรากฏว่ามีใจความตรงกับของข้าพเจ้านี้เสนอต่อแอแคเดมี
ที่ประชุมนักปราชญ์ฝรั่งเศสแล้ว ข้าพเจ้าจึงลงพิมพ์ คำอ่าน คำแปล ของข้าพเจ้า
ให้เป็นที่ยืนยันกับคำของเขานี้

ในการสำคัญ คำจารึกนี้ คือที่ทำให้เห็นจริงชัดเจนว่า มีสากยราชได้ตั้ง
อยู่ที่ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์ ภายหลังพระพุทธเจ้าเข้าปรินิพพานแล้ว ตามความที่กล่าว
ไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ซึ่งมีว่าสากยราชนี้เป็นพวกหนึ่งซึ่งร้องขอส่วนพระพุทธ
สาริริกธาตุ แลเป็นผู้สร้างพระสถูปองค์หนึ่งด้วย คำจารึกนี้เป็นหนังสือของสากย
ราชฉบับแรกที่ได้พบปะขึ้น แลกระทำให้พวกสากยราชอันมีแต่คำกล่าวเล่ากันสืบต่อ
มานั้น กลายเป็นชนจำพวกหนึ่ง ซึ่งไม่มีที่เถียงได้ในพงษาวดารว่าเป็นชาวหิมพานต์
เพศหนึ่ง ที่แบ่งกันอยู่หลายเพศแล้ว ข้าพเจ้ากล่าวต่อไปอีกก็ได้ว่าในความเห็นของ
ข้าพเจ้านั้นว่า คำจารึกนี้เก่ากว่าครั้งพระเจ้าอโศกราช แต่ข้าพเจ้าจำต้องขอทวง
คำที่จะเถียงกันในข้อนี้ไว้ก่อนจนกว่าจะได้คัดคำจารึกที่ไว้ใจได้เต็มที่แล้วให้ข้าพเจ้า
ได้ตรวจตราเห็นได้ถนัดด้วย

ที่ ๕๔

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ร, ศ, ๑๑๗

ขอถวายพระพร

คำจารึกหลักศิลาครั้งพระเจ้าอโศกราชมีพร้อมแล้ว ได้รับพระราชทานตรวจสอบดูโดยถ้วนถี่ ลงสันนิษฐานว่าคำจารึกหลังหีบศิลาซึ่งขุดได้ที่ปรางค์จะไม่ต่ำอายุกว่าครั้งพระเจ้าอโศกราช มีแต่จะแก่ขึ้นไปกว่า ใช่แต่เท่านั้น ยังสามารถสันนิษฐานลงเป็นหนึ่งได้ว่า ผู้บรรจุเขาเชื่อแลตั้งใจบอกว่าพระธาตุของพระพุทธเจ้า ได้ถวายรายการตรวจสอบมาด้วย

การวินิจฉัยก็ต้องเป็นอันถึงที่สุดได้เพียงนี้ ไม่มีทางที่ใคร ๆ จะสันนิษฐานต่อไปอีกได้ว่า ผู้บรรจุเชื่อถูกหรือผิด นั้นเป็นพระธาตุของพระพุทธเจ้าหรือไม่ใช่จึงไม่มีทางปฏิเสธว่ามีใช่

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด ขอถวายพระพร
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส (๑)

---

(๑) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.

[illegible]

๓ ศัพท์ที่ใช้อักษรซ้อน
ในชั้นหลัง เช่น “รุก
โซ” แล “ปฏ์ โต”
เป็นต้น ใช้ไม่ซ้อนกัน
อุทาหรณ์ ในข้อ ๒

๔ เรียง Possessive
Case คือสามีสัมพันธ์
ไว้หลัง Nominative
คือกัตตา หรือ ลิงคัตถ
เหมือนกัน

มหานสติเทวานปิยส
ปิยทสิส ลาชีเน ใน
โรงครัวใหญ่ของพระ
ราชาปิยทสิที่รักของ
เทเวศกาท.

ปฏิบัติโดยปทุมมุนานัน
เพื่อความบริโภคนของ
สัตว์แลมนุษย์ท.

อัยสลิลล นิธเน
นทีผังพระสารี
ริกธาตุของพระ
ผู้มีพระภาคพระ
พุทธเจ้า

๕ เรียง Demonstrative
Adjective คือนิยม
วิเศษนะไว้ข้างหน้า
Nominative คือ
กัตตา หรือ ลิงคัตถะ
เหมือนกัน

อัย ธัมมปิ น อักษร
ประกาศข้อธรรม

อัย สลิล นิธเน
นทีผังพระสารี
ริกธาตุ.

๖ เรียง Nominal
Adjective คือ
สร้อยชื่อไว้ข้างหน้านาม
เหมือนกัน

๗ เรียง Adjective
of Quality
คือคุณวิเศษนะไว้ข้าง
หลังนามเหมือนกัน

๘ ใช้ Nominative
Case Singular
คือ ปฐมวิภक्ति เอกวณะ
ลงท้ายเป็นเอเข้ากับ
ศัพท์ อ การันต์ ได้
เหมือนกัน

เทวานปีเย ปิยทสิลาช
พระราชปิยทสิ ที่รัก
ของเทวคาท.

โอสถานิมฺหุโสปกานิจ
ปโสปกานิจโอสถ.
สำหรับมนุษย์ด้วย
สำหรับสัตว์ด้วย

เทวาน ปิเย ปิยท
สิลาช พระราชา ฯ

พุทธสกฺวเต ของพระ
ผู้มีพระภาคพุทธเจ้า

สุกิตฺติทินํสภคินิกนํ
สปฺต ทลนํ ผู้เป็น
พระภาคามีเกียรติ
อันงามพร้อมทั้ง
พระภคินีพร้อมทั้ง
พระโอรสแลพระ
ชายา

อียํ สลิล นิธเน
นํ ที่ฝั่งพระสารี-
ริกธาตุ

๙ ใช้ Possessive
Case Sing. คือ
ฉฐวิวิक्ति เอกวณะ
ลงท้ายเปน เอ เข้า
กับศัพท์มีพยัญชนะเปน
การันต์ในภาษาสันสกฤต

เทวานํ ปิยส ปิยทสิต
ลาชเณ ของพระราชฯ ฯ

พุทธ ภคว เท ของ
พระผู้มีพระภาค

๑๐ คงไม่เหมือนกันแต่
Possessive Case
Plural คือฉฐวิวิक्ति
พหุวณะ ด้วยศัพท์ใน
คำจารึกหลักศิลาครั้ง
พระเจ้าอโศกมหาราช
ที่ชะ ที่สุดศัพท์ ศัพท์ในคำ
จารึกที่ปี่ปราชวะไม่ได้
ที่ชะ

ปสฺมนุสฺสานํ

สุกิตฺติภินํ สภคินิกนํ
สปรตทลนํ

แต่ลายจำลองคำ
จารึกที่ปี่ปราชวะกับคำ
ที่เขาอ่านแล้วไม่ต้องกัน
จะเป็นจำลองไม่ถูกต้อง

หรืออ่านผสมผสมเข้ายัง
ถือเป็นแน่ไม่ได้ ด้วยสระ
อักษรอินโดปาฬีเป็นแต่
ชนิดหนึ่ง เช่น t ก
f กา ผู้จำลองอ่าน
เขียนพลงพลากก็ได้.

สันนิษฐาน

คำจารึกที่ปรางค์พระ ถ้ำจำลองไม่คลาดคองเบนของเท่ากว่าคำจารึกครั้งพระ
เจ้าอโศกมหาราช ถ้ำจำลองคลาดคองเบนของปูนเดียวกัน

คำจารึกหลักศิลาทรงพระเจ้าอโศกมหาราช

ที่ผาขัลลิส

น้ำบุรพา

ด้วยอักษรอินโคปาฬิ

คัดจากฉบับของเมเยอเยเนราลคันนิงแฮม

ประกาศที่ ๑

	คำแปล
ปาฐ อัย รัมลปิ เทวานัน ปิเยนา ปิยท สินา (ลญา) เลขปี (ตา) หิทา โนกนิ ชิวอลลิตุ ปช หิตวิเย โน ปิจ สมาส กฏวิเย พหุกปี โทสา สเม ชส เทวานันปิเย ปิยทสิ ลาช ทขติ อติ ปิจ เอกติยา สมาส สารุมตา เทวานัน ปิยสา ปิยทสิสา ลาชิ เน	อักษรประกาศข้อธรรมนี้ พระราชา ปิยทสิที่รักของเทวดาทั้งหลาย โปรดเกล้า ฯ ให้จารึกไว้แล้ว ห้ามมิให้ใคร ๆ ผ่าสัตัวเพนทั้งหลาย ควรต้องกรุณาหมุ่สัตัว อนึ่งอย่าพึงทำความ ชั๊กชวนกัน (ฆ่าสัตัว) พระราชาปิยทสิที่รัก ของเทวดาทั้งหลาย ทรงเห็นโทษแห่งความ ชั๊กชวนกันมากแท้ ก็แต่มีความชั๊กชวนบาง อย่างที่น่าว่าดีของพระราชาปิยทสิที่รักของ เทวดาทั้งหลาย
ปเล มหานสสิ เทวานันปิยส ปิยท สิสา ลาชิเน อนทิวส พหุณี (ปาน) สตสทหานิ อลลิกยสุ สุปถายเส อิมานิ ยทา อัยรัมลปิ เลชิตา ททาตนิเยวิ ปานานิ อลาภิ ยติ เทวาม ชลิ เอกมิเค เสปีเย มิเค โนธเว เอสานิ ปี	เมื่อปางหลังในโรงครัวใหญ่ของ พระราชาปิยทสิที่รักของเทวดาทั้งหลาย สัตัวเพน ๆ มากหลายแสนต้องถูกฆ่าแล้ว ทุกวัน ๆ สัตัวเพนหลายแสนเหล่านี้สำหรับ แกงเท่านั้น เมื่อได้จารึกอักษรประกาศ ข้อธรรมนี้ไว้แล้ว สัตัวทั้งหลายถูกฆ่าน้อย

คินิ ปานานิ โน อลาภิยัสติ

ประกาศที่ ๒

สวต วิชิตาสู เทวานํ ปิยสา
ปิย ทลิสลา ลาซิเน เย จ อัมตา
มถ โจทา ปัตติยา สาคิยบุโต
เกฐลบุโต คำพปนิ อติโยเก
นาม โยนลาชเน จ อลัน ทส
อติโยคส สามังตา ลาชเน สวต
เทวานํ ปิยสา ปิยทลิสลา ลาซิเน
ทุเวทิกิสาจ ภูฏา มนุสติกิสาจ
ปุตติกิสาจ

โอสธานิ มนุโสปกานิจ
ปโสปกานิจ อาตตานาถิ สวต
หาโลปีตา จ โลปาปีตา จ สว
เมวา มุลานิจ ฌลนิจ กยัตร์
(๒) นาถิ สวต หาโลปีตา จ
โลปาปีตา จ มเตสุ ลุชา จ
มาหิตานิจ อุทปานานิ ชานาปีตานิจ
ปฏิกาย ปสุ มนุสสานิ.

ทีเดียว ผู้บวชครองเพศกา ก็ไม่ควรฆ่า
มฤคบางเหล่าหรือมฤคที่รักของตน แม้สัตว์
สามเหล่านี้นี้จักไม่ถูกฆ่าอีก.

ในพระราชอาณาจักรของพระราช
ปิยทสที่รักของเทวาทังหลายทุกตำบล (มี)
ทั้งหัวเมืองชั้นใน แลหัวเมืองชั้นนอก คือ
เมืองโจทา เมืองปัตติยา เมืองสาคิยบุตร
เมืองเกฐลบุตร เกาะตามพปนิ คือ เกาะ
ลังกา ราชอาณาจักรอันติโยค แลราช-
อาณาจักรโยนะ แลป่าแห่งราชอาณาจักร
อันติโยคนั้น, พระราชปิยทสที่รักของเทวาทัง
หลาย ทรงทำการรักษาใช้สองประการ คือ
การรักษามนุษย์ ประการ ๑ การรักษาสัตว์
ของเลี้ยง ประการ ๑ ในพระราชอาณาจักร
ทั่วทุกตำบล

(ถ้า) โอสถสำหรับมนุษย์แลสำหรับ
สัตว์ในที่นั้น ๆ ไม่มี, พระองค์โปรดเกล้าฯ
ให้เก็บหาไว้แลจัดปลูกไว้พร้อมทุกตำบล;
รากไม้แลผลไม้ (ที่เป็นยา) ครบทุกอย่าง
ในที่ไหนไม่มีพระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เก็บหาไว้
แลจัดปลูกไว้พร้อมทุกตำบล; โปรดเกล้าฯ
ให้ปลูกต้นไม้ทั้งหลายไว้ข้างหนทางแลให้
ขุดสระน้ำทั้งหลายไว้สำหรับฝูงสัตว์แล
หมู่มนุษย์ ได้อาไศรยบริโภค.

คำแปลที่ ๗๐, ๘๘๘๗

ศาลาว่าการต่างประเทศ

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๗

พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ แจ้งความมายังมิสเตอร์ ยอชเครฟวิล ราชทูตอังกฤษ

ด้วยท่านได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๗ สิงหาคม มายังข้าพเจ้าว่าด้วยการที่ได้พบปะของสำคัญนัยอย่างหนึ่ง เปนพระพุทธรูปที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญมาประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร ในแขวงเมืองบัสตี ริมเซตรแดนเมืองเนปอล ท่านได้กล่าวเปนการเฉพาะถึงส่วนอันรู้แจ้งการซึ่งปรากฏว่าเปนของพระสมณะโคตมพุทธสาขามุนี แล้วจะเปนส่วนอันเดียวกันกับที่พวกสาขาราชได้รับแบ่งปันไปในเวลาที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเจ้านั้นก็ได้ แลเมื่อท่านกล่าวอยู่ว่ารัฐบาลอินเดียมีความประสงค์ที่จะถวายพระพุทธรูปเหล่านี้ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เพื่อที่จะได้ทรงแบ่งปันนั้น ท่านขอให้ข้าพเจ้านำหนังสือของท่านกับทั้งสำเนาที่ติดมาด้วยกันขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา แลท่านขอให้ข้าพเจ้าแจ้งความให้ท่านทราบว่า จะมีพระราชประสงค์เป็นอันใดในการที่ข้าหลวงใหญ่ผู้ครองนอถเวสต์ปรอพวินส์ คือหัวเมืองอินเดียมณฑลทวันตกเฉียงเหนือ แนะนำขอให้ผู้ไปรับพระพุทธรูปอันเป็นที่นับถือยิ่งนี้โดยพิธีอันสมควรนั้นด้วย

ข้าพเจ้าขอแจ้งความตอบหนังสือของท่านนั้นว่า ข้าพเจ้าได้นำหนังสือทั้งปวงในเรื่องนั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แลขอแจ้งความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชหฤทัยยินดี ในการที่ได้มีอรรถาจารย์สำแดงความนับถือว่า ได้ทรงเปนใหญ่เปนประธานในพุทธศาสนิกชนทั่วไปทุกประเทศแล้ว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าแจ้งความแก่ท่านว่า ได้ทรงพระปรารภที่จะรับตามที่ขอถวายมาโดย

ไม่ทร้อย่างยิ่งแล้ว แลให้ขอท่านได้ช่วยนำความขอบพระไทยอันแท้จริงอย่างที่สุด
นั้นแสดงต่อรัฐบาลอินเดียด้วย

ในข้อคำแนะนำที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าวต่อไปว่าโดยพระ
ราชหฤทัยนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสุโขมนัยวินิต ข้าหลวงมณฑลนคร
ศรีธรรมราช เป็นผู้ออกไปรับพระสาริกธาตุ ณ ประเทศอินเดีย ในเดือนธันวาคม
แต่ว่าอย่างไร ๆ ก็ดี ได้มีพระราชประสงค์ที่จะให้เป็นการยุติธรรมแท้แก่
ประชุมชนทั้งหลาย ผู้ซึ่งสมควรจะได้พระสาริกธาตุไว้ แลจะให้ชอบด้วยความประ
สงค์ในส่วนที่รัฐบาลอินเดียจะพึงมีได้ดังนี้ ข้าพเจ้าจะต้องขอต่อท่านด้วยเหมือนกัน
เพื่อที่จะช่วยให้ข้าพเจ้าได้ทราบรายชื่อพวกที่ร้องขอรับส่วนแบ่งแห่งพระ สาริกธาตุ
แลทราบความประสงค์ของรัฐบาลอินเดียในข้อนี้ด้วย อีกประการหนึ่งทรงพระราช
ดำริห์เห็นว่า สิ่งที่น่าถกเถียงอย่างนี้ไม่ควรที่จะจำแนกไปให้เป็นของเฉพาะบุคคล แต่
หากควรจะจำแนกไปให้เป็นของพุทธบริษัททั้งนี้ จะได้เป็นที่สักการบูชาของประชา
ชนทั่วกัน เหตุฉนั้นจึงอยากจะทรงทราบว่าเหมือนอย่างส่วนสำหรับเมืองพม่าแลเมือง
ลังกานี้เป็นต้น รัฐบาลอินเดียจะเห็นสมควรที่จะมอบให้ผู้ใดเป็นผู้รับไปรักษา เมื่อ
ว่าถึงที่ตำบลที่จะประดิษฐานไว้แห่งหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวได้ในการที่เกี่ยวกับเรื่องนี้แล้ว
ทรงพระราชดำริห์เห็นว่าที่ มริจิวัฏฏเจติย์ ณ เมืองอนุราชปุระอันรัฐบาลเมืองลังกา
ได้ปฏิสังขรณ์ขึ้นด้วยเงินที่ได้ส่งออกไปจากกรุงสยามนั้นก็ใช้ได้แห่งหนึ่ง อีกประ
การหนึ่งมีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่เข้าใจกันไว้ด้วยเหมือนกันว่า พุทธศาสนิกชน
แห่งประเทศที่ควรจะได้รับส่วนแบ่งแห่งพระสาริกธาตุนี้ ควรที่จะแต่งตั้งผู้แทนประชุม
ชนนั้นเข้ามารับ ณ กรุงเทพ ฯ ให้สมควรแก่แบบอย่างธรรมเนียมด้วย

ท่านก็ย่อมได้ทราบความตามพระราชดำริซึ่งได้ทรงเฉพาะแก่ท่านเองแล้ว
ว่ามีพระราชประสงค์ที่จะได้สิ่งของประหลาดที่มีอย่างละอันต่าง ๆ กันเหล่านั้น กับทั้ง

รูปถ่ายที่กล่าวไว้ในข้อ ๑๐ และข้อ ๑๑ ในหนังสือของสมุหเลขาธิการแห่งรัฐบาลเมือง
นอตเวสต์กับเมืองอูธ มีไปยังข้าหลวงแขวงเมืองโครักขบุระฉบับที่ ๗๔๐, ๓, ๒๗๔ ซี
๔ ลงวันที่ ๑๘ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๗ กุศตศักราช ๑๘๘๘ นั้น

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอส่งคืน หนังสือพิมพ์ สำเนา ที่แนบมากับ หนังสือของ
ท่านซึ่งตอบอยู่นี้ ข้าพเจ้าขอท่านได้รับความพอใจของข้าพเจ้าล่วงหน้าก่อนที่ท่านจะ
ช่วยให้ข้าพเจ้าทราบความซึ่งขอมมา แลข้าพเจ้าเองถือเอาสมัยอันนี้ ที่จะแสดงความ
นับถืออย่างยิ่งของข้าพเจ้าต่อท่านราชทูตด้วย.

(ลงพระนาม) เทเววงษ์โรประการ.

สำเนาที่ ๑๔๓๖๒

รับวันที่ ๒๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๗

กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๑ มีนาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๗

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุโขมนัยวินิต ขอพระราชทานกราบทูล พระเจ้า
 น้อยยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ทรงทราบ
 ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าออกไปเชิญพระพุท
 สาริกธาตุ ณ เมืองอินเดีย ตามที่รัฐบาลอินเดียมีหนังสือมาขอทูลเกล้า ฯ ถวาย
 แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น พระเดชพระคุณหาที่สุคติได้ ข้าพระพุทธเจ้า
 ได้กราบถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพ ฯ วันที่ ๑๖ มกราคม ร. ศ. ๑๑๗ ถึง
 เมืองสิงคโปร์วันที่ ๒๐ พักคอยเรือเมล์ที่จะไปเมืองกัลกัตตา ๓ วัน ในระหว่าง
 เวลาที่คอยเรือเมล์อยู่นี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปเยี่ยมเจ้าเมืองสิงคโปร์ตามธรรมเนียมเจ้า
 เมืองสิงคโปร์กับภรรยา ได้มีหนังสือเชิญข้าพระพุทธเจ้าไปรับพระราชทานดินเนอร์
 วันหนึ่ง แต่พายุเย็นเป็นวันที่เรือเมล์จะออกจากสิงคโปร์ ข้าพระพุทธเจ้าไปหาได้ไม่
 จึงได้มีหนังสือตอบขอใจแล้ซึ่งเหตุผลให้ทราบทุกประการ ณ วันที่ ๒๕ มกราคม
 ออกจากเมืองสิงคโปร์ ถึงเกาะหมากวันที่ ๒๗ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ กับ
 พระทวีปสยามกิจ ลงมารับในเรือขึ้นพักอยู่แปดชั่วโมง ในเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้า
 พักอยู่ที่เมืองเกาะหมากนี้ ได้ไปถูกขากับพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ผู้ว่าราชการเมืองตรัง
 ตกลงพร้อมกันว่า เวลาเชิญพระบรมธาตุกลับจากอินเดียจะได้เชิญไปทางเมืองตรัง
 เมืองพัทลุง เมืองสงขลาเพื่อราษฎรทั้งหลายในมณฑลภูเก็ตแลนครศรีธรรมราช ได้
 ถวายสักการะบูชา พระยารัษฎานุประดิษฐ์กับวงศ์ญาติ รับเป็นภาระที่จะจัดการ
 บอกกล่าว

แลจัดการท่งปวงที่เมืองตรังให้เป็นที่เรียบร้อย ส่วนประโยชน์ในทางราชการ ข้าพระพุทธเจ้าอยากได้ตรวจทางระหว่างเมืองตรังกับเมืองพัทลุง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ายังมีได้เคยไปนั้นด้วย เมื่อได้ตกลงกันเช่นนี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้แจ้งความไปยังพระยานริศรราชกิจ แลข้าราชการทั้งสองมณฑลทราบ เวลาบ่ายออกจากเมืองเกาะหมากถึงเมืองกัลกัตตาวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พักอยู่ที่เกรจอีส์เทอนโฮเต็ล รุ่งขึ้นวันที่ ๓ ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยมิสเตอร์เอเยอบคาร์กิงส์สูธะรณ ณ เมืองกัลกัตตาไปลงชื่อในสมุทที่คือเวอนเมนต์เฮาส์ แลได้มีหนังสือถึงนายพันโท แชนแปต เลขาธิการของลอคเคอชันวัยศรียอินเดียนับหนึ่ง ความว่าตามที่รัฐบาลอินเดียได้ให้มิสเตอร์เกรฟวิลราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเพท ฯ มีเจตนาขอลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทางกระทรวงต่างประเทศ ขอถวายพระพุทธสารวิริกธาตุซึ่งเขาได้พบแลขุดได้ที่มณฑลตวันตกเฉียงเหนือ แลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศตอบขอบบุญคุณรัฐบาลอินเดีย กับได้ทรงว่าจะโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าหลวงออกมาเชิญพระสารวิริกธาตุด้วยนั้น บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้มาถึงเมืองกัลกัตตาแล้ว แลได้เชิญพระราชหัตถ์เลขาถึงไวศรียมาด้วยฉบับ ๑ กับหนังสือมิสเตอร์เกรฟวิล ราชทูตอังกฤษด้วยฉบับ ๑ ขอให้นายพันโท แชนแปต ได้นำเสนอท่านไวศรียด้วยกับ ข้าพระพุทธเจ้า อยากจะทราบเวลาไรไวศรียจะรับข้าพระพุทธเจ้าได้ความพิสดารแจ้งอยู่ในหนังสือนั้นแล้ว

ครั้นวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๗ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับหนังสือมิสเตอร์ลอร์เรนส์ไปเรตเสเกรตารีของไวศรียฉบับ ๑ ความว่าไวศรียจะรับข้าพระพุทธเจ้าในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ เวลาบ่าย ๓ โมง เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้รับตอบตั้ง

นี้แล้ว เห็นว่าเวลายังช้าอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ไปเที่ยวตรวจดูที่ทำอิฐแลเตาเผาอิฐ เพื่อได้นำมาเปนตัวอย่างแก่ราษฎรทั้งหลายในมณฑลนครศรีธรรมราช

ณ วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปหาดอกเตอร์เวลตันบิชอป ออฟฟัลกัตตา แลได้เชิญพระราชหัตถ์เลขาไปให้ด้วย บิชอปมีความยินดีแลรับรองเป็นอย่างดี แล้วพูดว่าถ้าข้าพระพุทธเจ้ามีธุระอันใดที่บิชอปจะช่วยได้แล้วขอให้บอกให้ทราบ บิชอปจะมีความยินดีช่วยทุกอย่าง แลขอให้ข้าพระพุทธเจ้านำความขึ้นกราบบังคมทูลว่าที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังมีพระราชหฤทัยระฤกถึงบิชอปอยู่ แลได้มีพระราชหัตถ์เลขาพระราชทานมานั้นเป็นพระเดชพระคุณอย่างยิ่ง บิชอปจะมีหนังสือทูลเกล้า ฯ ถวายด้วยฉบับหนึ่งในเวลาเมื่อข้าพระพุทธเจ้ากลับกรุงเทพฯ กับบิชอปได้เล่าถึงเรื่องที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปที่เฮโร แลได้กล่าวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายอย่าง กับทั้งได้ยกย่องพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากรว่าทรงพระสามารถแลประกอบด้วยพระอุสาหะเป็นอันมาก แลได้กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรด้วย

ดอกเตอร์เวลตันบิชอปออฟฟัลกัตตานั้น ที่จริงฟังได้มาถึงก่อนหน้าข้าพระพุทธเจ้าวันเดียวเท่านั้นยังไม่เรียบร้อยดี ถึงไวศรอยก็เหมือนกันกำลังวันด้วยเรื่องรับแขกแลพวกอะไร ๆ ต่าง ๆ ไม่ได้หยุดหย่อน

รุ่งขึ้นวันที่ ๗ ดอกเตอร์เวลตันได้มาเยี่ยมตอบ ข้าพระพุทธเจ้าที่โฮเทล แลได้ฝากหนังสือข้าพระพุทธเจ้าเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายฉบับ ๑ ข้าพระพุทธเจ้าได้สอดหนังสือนั้นถวายมาในซองนี้แล้ว

ณ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๗ เวลาบ่าย ๓ โมง ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปหาลอกเคอชัน ไวศรอยออฟฟินเคีย ที่คอเวนเมนต์เฮาส์ องค์กรักซ์แต่งตัว

ครึ่งศตวรรษมารับเข้าพระพุทธรเจ้าอยู่ห้อยนอก แล้วพาเข้าไปในห้องออฟฟิศ ไวศรอยเชิญเข้าพระพุทธรเจ้าให้นั่งแล้วพูดว่า ได้ยินว่าเข้าพระพุทธรเจ้าได้เคยไปอยู่ที่เมืองลอนดอนหลายปี เข้าพระพุทธรเจ้าตอบว่าอยู่ ๘ ปี แลได้พบกับไวศรอยสองสามครั้ง ๆ หนึ่งที่เมืองออกสฟอร์ด ในการฝั่งศพออกเคอโยยด์ มาสเทอออฟเบเลียว ไวศรอยว่า อ้อจำได้ละ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสบายหรือ ขอบพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทรงพระกรุณามีลายพระราชหัตถ์พระราชทานออกมา ขอให้เข้าพระพุทธรเจ้านำความขึ้นกราบบังคมทูลถวายความระบุดึงด้วย เข้าพระพุทธรเจ้าแจ้งความว่ามีความยินดีที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ แลตั้งแต่ได้ทรงทราบว่าท่าน (ลอดเคอซัน) ได้รับตำแหน่งที่ไวศรอยเมืองอินเดีย เป็นที่ทรงพระโสมนัสยินดีเป็นอันมาก ไวศรอยหัวเราะแล้วตอบว่า ได้รับพระราชหัตถ์เลขาทรงแสดงพระราชหฤทัยยินดีแล้ว ที่เข้าพระพุทธรเจ้านี้จะมารับพระพุทธรสาริริกธาตุไม่ใช่หรือ เป็นการอย่างปลาบที่สุกเขาได้พบนี้ ไวศรอยได้อ่านตลอดแล้ว นี่ถ้าเป็นรัฐบาลเมืองอื่นก็คงไม่ถวาย พุดพลาฟหัวเราะพลาฟ เข้าพระพุทธรเจ้าตอบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เป็นที่ทรงยินดีในของถวายสิ่งนี้เป็นอย่างยิ่ง แลทรงพระราชปรารภอยู่ว่านอกจากพระสาริริกธาตุ สิ่งของเครื่องสักการะบูชา มีแก้วทองเงินเป็นต้นที่บรรจุไว้กับพระสาริริกธาตุนั้น ถ้าได้ไปด้วยบ้างแต่สิ่งละอย่าง ๆ จะเป็นที่ทรงยินดีมาก อีกอย่างหนึ่งหม้อใบที่มีอักษรจากตุนั้นเป็นของสำคัญมาก เข้าพระพุทธรเจ้าไม่ทราบเกล้า ๆ ว่า ไวศรอยจะถวายได้หรือไม่ ถ้าได้ไปด้วยแล้วเข้าพระพุทธรเจ้าจะเป็นที่ขอบบุญคุณเป็นอันมาก ไวศรอยหัวเราะแล้วตอบว่า เรื่องนี้จะต้องถามพนักงานมิวเซียมเขาดูก่อน เข้าพระพุทธรเจ้าจึงว่าถ้าเป็นการขัดข้องจะไม่ได้ตัวจริงจะเป็นของทำเทียมก็ได้ ไวศรอยตอบว่าจะสั่งมิสเตอร์ลอเรนส์ ไปรเวทเสเกรทาร์ให้เป็นผู้จัดการจะต้องการอันใดบ้าง ก็ให้เข้าพระพุทธรเจ้าพบกับมิสเตอร์

ลอเรนส์เกิด ข้าพระพุทธเจ้าตอบขอบใจตามธรรมเนียม ไวศรียบอกให้ข้าพระพุทธเจ้ายืนขึ้นมองดูบนโต๊ะแล้วถามว่าเห็นอะไรบ้างไหม ข้าพระพุทธเจ้ายืนขึ้นแล้วตอบว่าเห็นแล้ว พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถามว่าจำได้หรือ ข้าพระพุทธเจ้าตอบว่าจำได้ ให้ข้าพระพุทธเจ้านำความขึ้นกราบบังคมทูลด้วย ว่าพระบรมรูปที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้นั้น ไวศรียได้เชิญประดิษฐานไว้บนโต๊ะห้องเขียนหนังสือเสมอ ข้าพระพุทธเจ้ารับว่าจะนำความขึ้นกราบบังคมทูล ไวศรียส่งข้าอีกกว่าอย่าลืมกราบบังคมทูลถวายความคำนับของไวศรียนะ ข้าพระพุทธเจ้าตอบว่า ไม่ลืม พวกกันเท่านั้นแล้วข้าพระพุทธเจ้าก็ลากลับมา เลยเข้าไปหา มิสเตอร์ลอเรนส์ ไปรเวตเสเกรตารีๆ เขียนหนังสือให้ข้าพระพุทธเจ้าฉบับ ๑ เป็นหนังสือชักนำถึงมิสเตอร์เฟรเซอร์ เลขาธิการฝ่ายกรมเมือง ข้าพระพุทธเจ้าได้ถามถึงเรื่องที่จะดูการอิริเกชัน มิสเตอร์ลอเรนส์ว่าที่ออฟฟิศกรมเมืองคงจะจัดการตลอดหมดทุกอย่าง ข้าพระพุทธเจ้าได้หนังสือแล้วก็ลามา มิสเตอร์ลอเรนส์พูดว่าวันนี้อายุ ๕ โมงครึ่ง ไวศรียจะมีการกาเดนาปัติ ให้ข้าพระพุทธเจ้ามาด้วย ครั้นถึงกำหนดข้าพระพุทธเจ้ากับมิสเตอร์อัคคาร์ กงสุลสยามก็ได้ไป แลได้พบกับไวศรีย แลเลดีเคอชขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

รุ่งขึ้นวันที่ ๙ เช้า ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปหา มิสเตอร์เฟรเซอร์ เลขาธิการฝ่ายกรมเมือง ไม่พบๆ แต่มิสเตอร์ลูสันที่ ๒ มิสเตอร์ลูสันฉีกหนังสือมิสเตอร์ลอเรนส์อ่านแล้ว จัดการกระยะทางโปรแกรมในการที่ข้าพระพุทธเจ้าจะไปดูอิริเกชันที่คลองน้ำโซลเสียก่อนในวันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ วันที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ไปดูบีปราชะสฎฐ วันที่ ๑๖ ไปรับพระบรมธาตุ แต่การที่จะรับที่ไหนนั้นมิสเตอร์ลูสันจะโทรเลขไปให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบในเวลาเมื่อข้าพระพุทธเจ้าไปดูคลองน้ำโซล ได้ตกลงกันไว้ดังนี้ แลในวันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าๆ ว่า เครื่องแก้ว

แหวนทองเงินอันเป็นเครื่องสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ กับทั้งผอบแก้วแลศิลา
ที่เขาขุดได้นั้น อยู่ที่มิวเซียม ณ เมืองกัลกัตตาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ไปหา
คอกเตอร์ปลอตคอกของهلัน คอกเตอร์ปลอตได้ให้ดูทุกอย่าง ข้าพระพุทธเจ้าจึง
ได้ขอให้คอกเตอร์ปลอตจำลองรูปผอบทุก ๆ ใบ เพื่อได้นำมาทูลเกล้าฯ ถวายด้วย
แท่งจริงของهلันข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ขอต่อไวศรอยแล้วแต่เกรงจะพลาดพลั้ง จึงได้
ไปสั่งไว้ทางโน้นอีก

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ เวลากลางคืน ข้าพระพุทธเจ้ากับหลวงพินิจ
อักษรพร้อมกันออกจากกัลกัตตานอนในรถไฟคันหนึ่ง รุ่งขึ้นวันที่ ๑๑ ถึงสเตชัน
แฮรา มิสเตอร์ทูกูเจ้าพนักงานรักษาคล่องน้ำโซลมารับข้าพระพุทธเจ้าที่สเตชัน
รถไฟ แล้วพาลงเรือกลไฟหลวงไปในคล่องน้ำโซลจนถึงที่สุกคล่องน้ำระยะทาง ๑๒๐
ไมล์ ข้าพระพุทธเจ้าพักอยู่วันที่ ๑๑ ที่ ๑๒ สองคืน รุ่งขึ้นวันที่ ๑๓ ออกจาก
สเตชันแฮราข้ามแม่น้ำคงคาไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ วันที่ ๑๔ เข้าถึงเมืองโครักข
บุรี คอกเตอร์โฮยข้าหลวงรักษาราชการเมืองโครักขบุรีกับมิสเตอร์วิลเลียมเปปเป
มากอยรับอยู่ที่สเตชัน คอกเตอร์โฮยข้าหลวงแจ้งว่ามิสเตอร์เปปเปมากอยรับอยู่ด้วย
เพื่อได้นำข้าพระพุทธเจ้าไปดูที่ปิปร่าหะสตูป และจะได้ค้างอยู่ที่บ้านมิสเตอร์เปปเป
กิน ๑ คอกเตอร์โฮยได้จัดรถสลุสองหลัง สำหรับนอนหลัง ๑ สำหรับรับประทาน
หลัง ๑ ให้ข้าพระพุทธเจ้าไปเวลา ๓ โมงเช้า รถไฟออกถึงสเตชันอาสกบาซาร
ซึ่งเป็นที่สุดทางรถไฟ เวลาเที่ยงมิสเตอร์วิลเลียมเปปเปพาข้าพระพุทธเจ้าลงรถม้า
ไปอีก ๒ ชั่วโมงจึงถึงบ้าน จัดของให้รับประทานแล้ว เวลาบ่ายลงรถม้าไปประมาณ
ครึ่งชั่วโมงถึงที่ปิปร่าหะสตูป มิสเตอร์วิลเลียมเปปเปพาข้าพระพุทธเจ้าดูที่ต่าง ๆ
ที่เขาขุดทุก ๆ แห่ง แลได้ให้รูปปิปร่าหะสตูปแลรูปหีบศิลาแก่ข้าพระพุทธเจ้าหลาย
แผ่น วันที่ ๑๕ เวลาเช้ามิสเตอร์วิลเลียมเปปเปได้พาข้าพระพุทธเจ้าขึ้นรถม้าแล

ขึ้นช้างไปคุ้ยขังน้ำล่ากลองของเขาลายแห่ง เวลาเที่ยงลงรถไฟกลับมาเมืองโครักขบุรี ดอกเตอร์โฮยมารับข้าพระพุทธเจ้าขึ้นรถไฟพักอยู่ที่บ้านคีนหนึ่ง ในบ่ายวันนั้น มิสเตอร์รามันชังเกอร์ เจ้าเมืองบัสติ ซึ่งเป็นผู้รักษาพระสาริริกธาตุไว้นั้น ได้เชิญพระธาตุมาถึงเมืองโครักขบุรีด้วยเหมือนกัน ข้าหลวงแลเจ้าเมืองได้จัดการปลูกปราสาทสำหรับการพิธีมอบพระสาริริกธาตุไว้พร้อมเสร็จ เวลาค่ำข้าพระพุทธเจ้าได้ไปในการแฟนซีเครสบอลที่คลับในเมืองโครักขบุรี ได้พบกับข้าราชการในเมืองนั้นเป็นอันมาก

รุ่งขึ้นวันที่ ๑๖ เวลาเช้า ๓ โมง ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหลวงพินิจอักษรเชิญพระเจดีย์กำไลทองคำซึ่งพระราชทานออกไปแต่กรุงเทพฯ มาที่ปราสาทดอกเตอร์โฮยแลข้าราชการ ทั้งพวกผู้ศิษย์หญิงเป็นอันมากได้มาประชุมอยู่ที่นั่นด้วย มีทหารแขกยืนรับเป็นเกียรติยศ ๒๔ คน ครั้นข้าพระพุทธเจ้าถึงปราสาทเรียบร้อยแล้ว ดอกเตอร์โฮยข้าหลวงได้อ่านคำมอบพระสาริริกธาตุ ในชั้นต้นกล่าวถึงทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ ซึ่งเป็นที่เรียบร้อยต่อกันมา แลคำที่ดอกเตอร์โฮยอ่านนั้นไพเราะหัดดีมาก ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลเกล้าฯ ถวายสำเนาไปในขณะนั้นแล้ว เมื่ออ่านจบแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจตราประจำที่ขวดแก้ว ซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุพร้อมด้วยมิสเตอร์วิลเลียมเปปเปเจ้าของตราเป็นการถูกต้องแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าแกะตราครั้งนั้นออกถ่ายพระบรมธาตุเชิญเข้าบรรจุในพระเจดีย์กำไลทอง แล้วข้าพระพุทธเจ้าได้อ่านคำตอบขอบบุญคุณรัฐบาลอินเดีย ในพระนามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามธรรมเนียม แจกอยู่ในสำเนานั้นแล้ว ดอกเตอร์โฮยได้เรียกช่างถ่ายรูปมาถ่ายรูปด้วยกัน แต่รูปนั้นดอกเตอร์โฮยจะส่งตามมาให้ข้าพระพุทธเจ้าภายหลัง เสร็จการนี้แล้วข้าพระพุทธเจ้าเชิญพระสาริริกธาตุไป ณ ที่พัก ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ข้าพระพุทธเจ้าเชิญพระบรมธาตุลงรถไฟกลับ

มาเมืองกลักคตา คอกเตอร์โฮย มิสเตอร์เปปเป กับข้าราชการในเมืองนั้นตามมาส่งถึงสเตชั่นหลายนาย

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ เวลาทุ่มหนึ่งถึงกลักคตา รุ่งขึ้นวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปหาคอกเตอร์ปลอดเจ้าพนักงานมิวเซียม ๆ ให้ดูคำสั่งจากเจ้าพนักงานกรมเมืองให้มอบสิ่งของเครื่องทองเงินให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าสิ่งละสำหรับ โดยความเอื้อเฟื้อของคอกเตอร์ปลอด ของบางอย่างข้าพระพุทธเจ้าได้มามากกว่าสิ่งละสำหรับ

วันที่ ๑๙ ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปที่ออฟฟิศกรมเมือง แสดงความขอบใจในการที่เขาได้ช่วยเป็นธุระจัดการต่าง ๆ สำเร็จความ ต้องการของข้าพระพุทธเจ้าทุกอย่าง แลข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือถึงมิสเตอร์ลอเรนส เลขานุการของไวศรอย ฉบับ ๑ ขอให้เขานำความขอบบุญคุณขึ้นเสนอท่านไวศรอยที่ได้ช่วยเป็นธุระในครั้งนี้ มิสเตอร์ลอเรนสได้ตอบแสดงความยินดีมาด้วยฉบับ ๑ เป็นเสร็จการพิธีในเรื่องรับพระธาตุแต่ท่าน

หนึ่งในวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์นั้นเจ้าพนักงานกระทรวงต่างประเทศ ณ เมืองอินเดียได้มีหนังสือถึงมิสเตอร์อัปคาร์ กงสุลสยามฉบับหนึ่งความว่า เขาได้รับหนังสือจากมิสเตอร์เกรฟวิลราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเพท ๖ ฉบับ ๑ ขอให้เขาเป็นธุระแก่ข้าพระพุทธเจ้าในการที่จะเที่ยวดูในที่ต่าง ๆ เขาไม่ทราบที่ข้าพระพุทธเจ้าพักอยู่ที่ไหน ขอให้มิสเตอร์อัปคาร์แจ้งให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบด้วย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ปรึกษา กับมิสเตอร์อัปคาร์ เห็นด้วยเกล้า ๆ พร้อมกันว่า การอะไร ๆ ทั้งปวงก็ได้ทำสำเร็จหมดแล้ว เราเป็นแต่ไปเยี่ยมเขาแลขอบใจเขาที่จะช่วยเป็นธุระเท่านั้นก็พอ เมื่อได้ตกลงกันเช่นนั้นแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ไปเยี่ยมแลได้ชี้แจงให้เขาฟังตลอดทุกอย่าง กับได้ขอให้เขาจัดซื้อสมุกที่กล่าวด้วยพระธาตุ ณ เมืองมาตราสส่งมาให้ เขาก็รับจัดการแล้วจะส่งตามมาให้ภายหลัง ข้าพระพุทธเจ้าพุดอยู่ครู่หนึ่งก็ลากลับมา

วันที่ ๒๑ เวลากลางคืน ข้าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหลวงพินิจอักษรลงเรือไฟซื้อคทริณอาบคาร์มาเมืองเกาะหมาก ในเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้าพักอยู่ที่เมืองกัลกัตตานี้ มิสเตอร์อาบคาร์ได้ช่วยเปนธุระแข่งแรงทุก ๆ อย่าง เปนที่พอใจของข้าพระพุทธเจ้าเปนอันมาก ที่สุดเมื่อข้ากลับค่าโดยสารเรือไฟก็ไม่คิดเอาเงิน

ณ วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๑๑๗ ถึงเมืองเกาะหมาก พระทวีปสยามกิจกับพระศรีโลหะภุมพิทักษ์ลงมากับเรือกลไฟเจ้าท่า แต่เจ้าพนักงานเขาไม่ยอมให้ขึ้นเรือใหญ่ พวกที่อยู่ในเรือใหญ่ก็ไม่ยอมให้ขึ้นบก เพราะเขาว่าที่เมืองกัลกัตตาเปนโรคเพลก ต้องควอรันตินอยู่อีก ๓ วันจึงจะหมดเขต ข้าพระพุทธเจ้าได้มีหนังสือถึงพระทวีปสยามกิจ ให้แจ้งความแก่เจ้าพนักงานว่าข้าพระพุทธเจ้าจะถ่ายลำลงเรือตำรวจรัฐซึ่งเป็นเรือหลวง จะตรงไปถึงเมืองตรัง ไม่แวะเวียนในอาณาเขตอังกฤษ กว่าที่จะถึงเมืองตรังได้ขึ้นบกก็พอหมดเขตโรคเพลกเหมือนกัน รุ่งขึ้นวันที่ ๑ มีนาคม เวลากลางคืน พระทวีปสยามกิจส่งจดหมายมายังข้าพระพุทธเจ้าฉบับ ๑ กับหนังสือเจ้าพนักงานถึงกับตันเรือคทริณอาบคาร์ฉบับ ๑ ใจความว่าเจ้าพนักงานได้ยอมให้ข้าพระพุทธเจ้าถ่ายลำไปขึ้นเมืองตรังตามที่ข้าพระพุทธเจ้าให้ขออนั้นแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้เชิญพระสาริริทธาตุลงเรือตำรวจรัฐ ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐให้มาจอดคอยอยู่นั้น ในกลางคืนวันที่ ๑ มีนาคม เวลา ๕ หุ้ม ใช้จักรออกจากเกาะหมาก พระครูวัดคลองเมืองภูเก็ตกับพระเมืองระนองแลพระอาณาจักรบริบาล ข้าหลวงผู้ช่วยมณฑลนครศรีธรรมราช ได้มาคอยรับอยู่ในเรือตำรวจรัฐ ข้าพระพุทธเจ้าทราบความว่าพระสงฆ์แลราษฎรในเมืองเกาะหมากทั้งไทยจีนที่นับถือพระพุทธศาสนา คอยนมัสการพระสาริริทธาตุอยู่ ณ เมืองป็นังเปนอันมากพากันเสียใจที่มีได้กระทำสักการบูชา

ณ วันที่ ๒ มีนาคม เวลาห้าโมงถึงเมืองตรัง พระยารัษฎานุประดิษฐกับนายรองบำรุงราชบาทมาลจัดการรับรองข้าพระพุทธเจ้าเป็นการเรียบร้อยทุกอย่าง ในเวลานั้นหลวงเทศนายเวรกับท่านภรรยา หลวงศิริสมบัติกับแซภรรยาได้มากอยุ่อยู่ที่เมืองตรังด้วย

รุ่งขึ้นวันที่ ๓ เวลาบ่าย พระยานิสิทราชกิจข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตแลหลวงศรีรัษฎานุกุลกิจข้าหลวงคลังมาถึงเมืองตรัง พอข้าราชการแลราษฎรในมณฑลภูเก็ตพร้อมกันแล้ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์ก็ได้จัดการเชิญพระสาริกธาตุขึ้นบุษบกมีเครื่องสูงแวดล้อมพอสมควร แห่ไปตามถนนแล้วเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ พลับพลาที่ปลูกใหม่ มีพระสงฆ์แลราษฎรทั้งเมืองตรัง เมืองภูเก็ต เมืองระนอง เมืองตะกั่วป่า เมืองพังงา มาในกระบวนแห่นับด้วยหมื่นคน แลเมืองหนึ่ง ๆ มีธงแพรนามเมืองประจำเป็นเครื่องหมายธงนั้น ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ขอมาด้วย เมื่อประดิษฐานพระสาริกธาตุเป็นการเรียบร้อยแล้ว เปิดให้พระสงฆ์แลราษฎรกระทำสักการะบูชาด้วยความเลื่อมใสในพระสาริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์แลราษฎรแน่นพลับพลาจนต้องมีพลตระเวนคอยกันให้เข้ามาแต่ที่ละพวก ๆ ดอกไม้รูปเทียนเต็มไปหมด ไข่เต่าจะทำเพียงดอกไม้รูปเทียนอย่างเดียว ทั้งเงินแลสิ่งของอื่น ๆ ก็นำมาบูชาด้วย แต่ที่เมืองตรังถ้าจะนับทั้งที่มีผู้ช่วยในการเลี้ยงดูแลบูชาได้เงินประมาณ ๖๐ ชั่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ทำบาณชีรายชื่อแลจำนวนเงินไว้ พระยารัษฎานุประดิษฐ์จะได้ส่งบาณชีต่อภายหลัง

ณ วันที่ ๔ มีนาคม เวลาเช้าราษฎรได้มีธรรมเทศนาถกกัน ๑ เมื่อพระเทศน์จบลงแล้ว ข้าราชการทั้งหลายกับทั้งพระสงฆ์แลราษฎรอยากจะทราบเรื่องพระสาริกธาตุที่ได้เชิญมานี้โดยพิสดาร ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าเล่าให้ฟัง ไข่เต่าเท่านั้นพากันร้องขอจะให้ข้าพระพุทธเจ้าเปิดพระสาริกธาตุด้วย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้แจ้ง

แก่พระยารัษฎานุประดิษฐ์ว่าที่จะเล่าให้ฟังทีละคนหรือทีละพวกก็เป็นการเหลือกำลัง ถ้าอยากจะฟังให้มาประชุมให้พร้อมกันทั้งหมดเล่าคราวเดียวฟังทั่วกันทีเดียว พระยารัษฎานุประดิษฐ์จึงได้ป่าวร้องให้ทราบ ครั้นถึงกำหนดเข้าพระพุทธรเจ้าก็ได้ออกไปเล่าเรื่องให้ฟัง มีคนนั่งพนมมืออย่างฟังเทศน์ ในเวลานั้นข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกเป็นพระ ๆ ข้อความที่ข้าพระพุทธเจ้าเล่านั้นก็กล่าวตามมหาปริณิพพานสูตร แลธาตุนิพพานพอเป็นเค้า แล้วเล่าถึงการที่เราได้พบจนถึงรัฐบาลอินเดียขอทูลเกล้า ฯ ถวาย ตลอดถึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าออกไปเชิญเข้ามา ณ กรุงเทพ ฯ กับข้าพระพุทธเจ้า ได้ชี้แจงว่าการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไปเชิญพระพุทธรศาวิริกธาตุมาขึ้น ก็มีให้จะมีพระราชประสงค์ที่จะทรงกระทำสักการะบูชาแต่เฉพาะพระองค์เอง รับมาเพื่อให้ราษฎรทั้งหลายได้ถวายนมัสการด้วยกัน (พากันยกมือขึ้นถวายบังคม) ด้วยเหตุฉนั้นข้าพระพุทธเจ้าจึงได้เชิญพระศาวิริกธาตุมาขึ้นทางเมืองตรัง เพื่อพระสงฆ์และข้าราชการกับราษฎรทั้งหลายในมณฑลภูเก็ต แลมณฑลนครศรีธรรมราช ได้กระทำสักการะบูชา นับว่าเป็นบุญลาภอันประเสริฐของท่านทั้งหลายแล้ว (พากันยกมือขึ้นถวายบังคม) ควรจะระฤกถึงพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้จงมาก ด้วยมิใช่พระองค์จะตั้งพระราชหฤทัยแต่จะทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎรทั้งหลายให้ได้ทั้งหลายให้ได้ทำมาหากินเป็นผาสุกในประจันต์ชาติ น้อย่างเดียว ทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะให้ราษฎรทั้งหลายได้ประกอบารกุศล แลได้รับผลในโลภย์เบื้องหน้าด้วยเหมือนกัน กล่าวคือโปรดให้ไปรับพระศาวิริกธาตุมาให้ราษฎรทั้งหลายได้ถวายนมัสการในครั้งนี้เป็นต้น (ในข้อนี้พากันร้องว่าจริงเกี่ยวพ่อ บ้าง สาธุบ้าง แล้วถวายบังคม) เพราะฉนั้นควรที่ราษฎรจะระฤกถึงพระเดชพระคุณ

แลประกอบการทำมาหากินแต่ที่ชอบ อย่าประพฤติกความชั่วลบล้างกฎหมายที่พระองค์
ตั้งขึ้นไว้ ฯลฯ กับข้าพระพุทธเจ้าได้ชี้แจงถึงการที่จะเปิดพระธาตุว่า ถึงพระบาทสม-
เด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้ไปเชิญมาสำหรับราษฎรทั้งหลายได้นมัสการก็จริง
แต่พระองค์เป็นเหมือนเจ้าของเป็นหลักเป็นประธาน ก็ในเวลาเมื่อพระองค์ยังไม่ได้
ทอดพระเนตร เราทั้งหลายจะมาเปิดดูเสียก่อนเช่นนั้นควรอยู่หรือ เปรียบเหมือนเรา
มีบิดามารดาอันเป็นที่รัก แลเราได้ผลไม้ที่มีรสอันดีมาผลหนึ่ง ถ้าเราเป็นคนที่มี
กตัญญูต่อบิดา ก็คงจะต้องเก็บผลไม้ชิ้นไว้ให้บิดามารดาของเราบริโภค จันใดก็ดี
พระบรมธาตุที่เชิญมานี้เหมือนผลไม้ที่มีรสอันหอมหวาน พระบาทสมเด็จพระเจ้า-
อยู่หัวเหมือนบิดามารดาอันเป็นที่รักของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายควรจะต้องถนอม
ผลไม้กล่าวคือพระสารีริกธาตุนี้ไว้ถวายเสียก่อน จึงจะนับว่าเป็นคนมีกระตัญญู
ต่อบิดาที่ว่านถูกหรือผิด ก็พากันเรื่องราวถูกแล้ว ในที่สุดข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งสอนให้
ทำมาหากินอย่าเกียจคร้าน แลได้ให้พรตามสมควรแล้วได้นิมนต์พระที่นั่งฟังอยู่นั้น
ยะลาสัพพิด้วย เวลาค่ำลงวันนั้น พระยานริศรราชกิจข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต
พร้อมด้วยพระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้มีการเลี้ยงดินเนอร์เป็นเกียรติยศ ในการสมโภช
พระสารีริกธาตุที่เมืองตรัง พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้มีหนังสือลง แลชาตรีหลายโรง
แลได้ตั้งโรงครัวเลี้ยงพระแลราษฎรด้วย

รุ่งขึ้นวันที่ ๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๗ เวลาเช้าแห่พระสารีริกธาตุลงเรือ
ดำรงรัฐไปขึ้นที่ท่าเมืองเก่า แล้วเชิญขึ้นบุษบกแห่ไปหับเทียน พักกระบวนแห่รับ
ประทานกลางวันที่พลับพลา ซึ่งพระยารัษฎานุประดิษฐ์จัดไว้รับเสด็จพระราชดำเนินชั่ว
โมงเศษ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มาส่งเพียงหับเทียน เวลาบ่ายแห่ไปถึงช่องเขา พักนอน
ที่ช่องเขาคีหนึ่ง นายรองบำรุงราชบาทมลาย์ตามมาส่งเพียงช่องเขา มีราษฎรตาม
มาส่งเป็นอันมาก

วันที่ ๖ เวลาเช้า เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นข้างเดินทางขึ้นเขาแคนระหว่างเมืองตรังกับเมืองพัทลุงต่อไป เวลาค่ำพักนอนบ้านนาแขวงเมืองพัทลุง ๑ คืน หลวงวิจารณ์คิรีราษฎร์ นายอำเภอแขวงกลาง เมืองพัทลุงพาราษฎร์มากอยรับอยู่มาก

วันที่ ๗ เวลาเช้า ออกจากบ้านนา พระยาอภัยบริรักษ์ผู้ว่าราชการเมืองพัทลุงจัดกระบวนแห่มาคอยรับกลางทาง พระศิริธรรมมุนี พระครูเทพมุนี เมืองนครศรีธรรมราช ก็ได้ขึ้นมารับที่ใกล้ควมณก่อ ข้าพระพุทธเจ้าได้อาราธนาให้ขึ้นข้างคุมพระธาตุมาจนถึงเมืองพัทลุง ในกลางทุ่งเมื่อแห่มาขึ้น มีคนเต็มหลาไปหมดให้ร้องกันเกรียวกราวจนตลอดทาง ถึงเมืองพัทลุงเวลาบ่าย ๓ โมง เชิญพระสารีริกธาตุขึ้นไว้ ณ อุโบสถวัดปากบาง ซึ่งพระยาอภัยบริรักษ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันจัดไว้เป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุ ตลับภรรยาข้าพระพุทธเจ้า หลวงนาย ๑ จินพานิชแลพวกกรมการเมืองสงขลาไปคอยรับอยู่ด้วย พระยารวณูมิไวยางวางเมืองพัทลุงมาเฝ้าอยู่ที่อุโบสถเกือบจะไม่กลับบ้าน ทั้งอาหารก็ไม่ค่อยจะรับประทาน ด้วยความเลื่อมใส

ณ วันที่ ๘ มีการสมโภชเวียนเทียน มีการเล่นละครไทย ชาตรี หนึ่งตลุง แลในเวลาบ่ายวันนี้ ตกลงข้าพระพุทธเจ้าต้องเทศกัณฑ์ ๑ เหมือนเมืองตรัง แต่ที่เมืองพัทลุงมีการแปลก (คิดด้วยเกล้า ๆ ว่า พระศิริธรรมมุนีกับพระครูเทพมุนีจัดการ) คือมีพระสงฆ์ขอบพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้โปรดเกล้า ๆ ให้เชิญพระสารีริกธาตุมาขึ้น แลขอบใจข้าพระพุทธเจ้าที่เชิญผ่านเมืองพัทลุงมา หาไม่พระสงฆ์แลราษฎรในมณฑลภูเก็ตแลมณฑลนครศรีธรรมราชก็จะไม่ได้นมัสการแลบูชา อนึ่งที่เมืองพัทลุงนี้มีผู้ถวายต้นไม้ทองเงินแลเงินตราหลายราย ประมาณได้ ๑๖ ชั่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งให้พระยาอภัยบริรักษ์ทำบาณชีส่งมาภายหลัง

วันที่ ๙ เช้า แห่ลงเรือยาว พระครูเทพมนีออกจากเมืองพัทลุง เวลาที่เรือ
 พระยังอยู่ในคลองลำปำ ราษฎรมาส่งเต็มไปหมด แล้ววิ่งตามไปถึงปากน้ำคูเหมือน
 กับจะว่ายน้ำมาที่เดียว เวลาที่จอดพักนอนที่แขวงปากพูนคืน ๑ ได้เชิญพระสารริก
 ธาตุขึ้นประดิษฐานไว้บนที่ว่าการอำเภอ ซึ่งหลวงเทพภักดีได้ปลูกขึ้นใหม่่งตงาม
 พระยาอภัยบริรักษ์กับหลวงเทพภักดียกกระบัตร์ นายอำเภอแขวงทักษิณมาจัดการ
 รับรองอยู่ที่นั่นด้วย หมื่นพิไชยเสนา นายอำเภอแขวงปละท่าเมืองสงขลา แลราษฎร
 เมืองสงขลาмаคอยอยู่ในที่นี้เปนนันมาก รุ่งขึ้นวันที่ ๙ มีนาคม เช้าออกเรือจาก
 ปากพูนถึงหัวเขาเขียวเวลาบ่าย พระยาพิทักษ์เทพธานีได้ส่งเรือกลไฟ “ศรีธรรมราช”
 มาจอดคอยอยู่ที่นั่น ข้าพระพุทธเจ้าได้เชิญพระธาตุขึ้นเรือศรีธรรมราช แลให้เรือไฟ
 จูงเรือราษฎรที่มาแห่ทุก ๆ ลำ เรือใช้จักรออกจากหัวเขาเขียวถึงเมืองสงขลาบ่าย ๓
 โมงเศษ พระยาพิทักษ์เทพธานีแลข้าราชการ ณ ที่ว่าการมณฑลแลที่ว่าการเมือง กับ
 พระสงฆ์แลราษฎรมาคอยอยู่ร่วมกัน เวลาบ่าย ๔ โมงแห่ขึ้นจากเรือ เชิญประดิษ
 ฐาน ณ วัดมณีนิมิตวาศ มีการสมโภชข้าว แลดอกไม้เพลิง ๓ วัน ที่เมืองสงขลา
 ข้าพระพุทธเจ้าก็ต้องเทศน์อีกกัณฑ์ ๑ วันที่ ๑๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๗ เรือมหา
 พิไชยเทพออกไปถึงเมืองสงขลา รุ่งขึ้นวันที่ ๑๒ เวลาเช้า ข้าพระพุทธเจ้าเชิญ
 พระสารริกธาตุออกจากเมืองสงขลา มีพระสงฆ์มาชยันโตที่ตพานท่าเทศาภิบาลแล
 ราษฎรตามมาส่งเปนนันมาก แต่พระศิริธรรมมุนีกับพระครูเทพมนีตามมาส่งจนถึง
 กรุงเทพฯ ฯ ที่เมืองสงขลานี้มีราษฎรได้บูชาต้นไม้ทองเงินแลตัวเงินมาก แต่ตัวเงิน
 ข้าพระพุทธเจ้าประมาณว่าจะได้อยู่ใน ๑๖ ชั่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้สั่งให้พระยาพิทักษ์
 เทพธานีส่งบาญชีมาภายหลัง วันที่ ๑๕ เรือมหาพิไชยเทพวิ่งปากน้ำ พระยาชล
 ยุทธโยธินทรให้เรือกลไฟเล็กไปรับข้าพระพุทธเจ้าขึ้นมากกรุงเทพฯ ฯ แต่เรือมหา
 พิไชยเทพนั้นให้รออยู่ที่ปากน้ำก่อนจนกว่าจะได้จัดการแห่เสร็จ

วันที่ ๑๖ มีนาคม เวลาเช้า ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานลายพระหัตถ์ฝ่าพระบาทโปรดเกล้า ฯ ให้มอบพระสาริริกษาคูถวายพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเรศวรฤทธิ (๑) เสนาบดีกระทรวงเมือง ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้มอบถวายตามลายพระหัตถ์ในเช้าวันที่ ๑๖ นั้น เป็นเสร็จการเรื่องพระสาริริกษาคูในส่วนตัวข้าพระพุทธเจ้า

อนึ่งในราชการรับพระสาริริกษาคู ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าออกไปรับ ณ ครั้งนี้ ได้ความสทกหมกทุกอย่าง มิได้มีที่ติดขัดอันใด ทั้งได้รับความอุดหนุนของไวศรอยแลข้าราชการฝ่ายอังกฤษ ณ เมืองอินเตียที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการนี้ทุก ๆ นาย เมื่อเวลามาถึงพระราชอาณาเขตสยาม ก็ได้รับความเอื้อเฟื้อของข้าหลวงและผู้ว่าราชการเมืองทั้งมณฑลภูเก็ต แลมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลกรุงเทพฯ ทั้งนี้ก็ด้วยเดชพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปกเกล้า ฯ

เมื่อพิเคราะห์ไปทุกความเชื่ออันแรงกล้าของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อันมาพากันนิยมเลื่อมใสในองค์พระสาริริกษาคูนั้น ก็ย่อมหาไศรยเหตุที่เกี่ยวข้องในพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นที่ตั้ง ว่าอย่างง่าย ๆ เสียงราษฎรก็เป็นอย่างนี้ คือ ถ้าไม่ใช่พระสาริริกษาคูของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันจริงแท้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะไม่โปรดเกล้า ฯ ให้ไปเชิญมา เป็นพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจริง ๆ เป็นศิริสวัสดิแก่บ้านเมืองของเรา เสียงราษฎรพูดกันอยู่ดังนี้.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

(ลงชื่อ) ข้าพระพุทธเจ้า สุขุมย์วินิต.

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ.

คำแปลที่ ๑๔๓๖๓

คำสี่ขของท่านข้าหลวงเมืองโครักขบุรี

ท่านพระยาสุขุม ข้าหลวงมณฑลนครศรีธรรมราช ราชทูตของพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

บัดนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้แทนรัฐบาลแห่งบริติชอินเดีย ขอต้อนรับเชิญท่านแลข้าพเจ้า ขอแสดงแก่ท่าน ว่าเป็นการให้เกียรติยศอย่างสูงต่อ ข้าพเจ้า ที่ได้มาเป็นผู้แทนรัฐบาลในการที่จะมอบพระบรมสารีริกธาตุนี้

ตัวข้าพเจ้า ในส่วนไปเรวกก็เป็นนักเรียนในธรรมะซึ่งเป็นศาสนานี้ แม้ว่า จะไม่เป็นที่ชักนำให้เข้าถือนิกาย ก็ไม่ต้องเป็นที่สงสัยเลยว่าผู้ที่มีปัญญาไตร่ตรองจะต้องชม แลข้าพเจ้าถือว่าเป็นคราวเคราะห์ดีที่ข้าพเจ้าได้มาอยู่ในที่นี้วันนี้

โดยที่เป็นคนอังกฤษ ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าฝูงชนซึ่งเป็นชาติเดียวกันกับข้าพเจ้าจะต้องเห็นความเป็นจริงโดยเป็นที่พอใจ ว่าความเกี่ยวข้องแต่ก่อนมา กับพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้นก็ได้เป็นไปโดยทางไมตรีตลอดมา แลการที่ทำให้เรามาประชุมพร้อมกันในวันนี้ ก็เป็นพยานของความสุขจิตแลความประสงค์ที่จะให้ความเกี่ยวข้องเหล่านั้นเป็นไปโดยทางไมตรีเสมอต่อไป

ข้าพเจ้าไม่จำเป็นที่จะกล่าวถึงเรื่องราวที่มิสเตอร์เบปเปได้พบพระบรมธาตุ แลไม่จำเป็นจะอ้างถึงอักษรจารึก ซึ่งเป็นประกันว่าเป็นพระบรมธาตุอันแท้จริงของสมเด็จพระโคตะมะพุทธสาภมุนี ข้อความเหล่านี้ก็ย่อมทราบจากหนังสือพิมพ์แห่งเอเชียติกโซไซเอตี้ แลจากหนังสือมีไปมาในระหว่างรัฐบาลทั้ง ๒ ที่เราเป็นผู้แทน

นั้นแล้ว ถึงขั้นนั้นก็ดี ข้าพเจ้าขอกล่าวโดยสมควรว่า เมื่อมีสเตอร์เปปเปได้ให้ข้าพเจ้ามอบพระบรมสารีริกธาตุนี้ให้รัฐบาลตามแต่จะจัดนั้น ข้าพเจ้าได้แนะนำว่าควรจะทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามซึ่งเป็นพระษัตริย์ดำรงอยู่ในพระพุทธศาสนา แลเป็นผู้ทรงทราบโดยบริบูรณ์ในความประสงค์ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แลสามารถในการที่จะแบ่งปันให้เป็นทีพอใจทั่วกันได้

ท่านเลฟเตแนนต์คอเวเนอร์ซึ่งว่าราชการอยู่ในเวลานั้น ก็เห็นชอบตามความแนะนำนี้ แจ้งความไปยังรัฐบาลอินเดีย จึงได้กราบทูลถวายไปยังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งท่านเป็นผู้แทน แลได้ทรงยินดียรับ

ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมว่าท่านเลฟเตแนนต์คอเวเนอร์ เซอร์ เอ บี แมคคอคแนล มีความตั้งใจถึงการที่รับรองท่าน ย่อมเห็นปรากฏเป็นพยานอยู่ว่า ถ้าท่านอยู่ในอินเดียในเวลาที่หนังสือไปมานั้นแล้ว ท่านก็จะมีคำแนะนำอย่างเช่นเดียวกัน

เป็นการถูกต้องทีเดียวที่รัฐบาลเราถือเอาว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นหัวหน้าของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แลอาจทรงพระวินิจฉัยในคำขอร้องให้เป็นทีพอใจของเขาได้

ในเวลานี้เราเว้นไม่ได้ต้องระลึกถึงการประชุมแห่งพระษัตริย์ต่าง ๆ เตรียมที่จะทำสงครามแย่งชิงพระบรมสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา ผู้แสดงธรรมเพื่อความสงบระงับ เมื่อพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่นั้น ไม่มีอันใดงามปรากฏยิ่งกว่าที่ได้ทรงห้ามปรามชนบททั้งหลายอันเป็นญาติ แลพระษัตริย์ทั้งหลายอันใกล้เคียงกัน เพื่อจะป้องกันมิให้โลหิตตก (ด้วยยุทธสงคราม) แลเราก็ไม่อาจลืมเหตุซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาในแผ่นดินอินเดียซึ่งเป็นที่ก่อเกิดนั้นสาบสูญสิ้นไป ซึ่งเป็นตัวอย่าง

ที่อาจกล่าวได้ในพงษาวดารแห่งโลกว่า อำนาจของกระษัตริย์อาจทำให้ศาสนาเจริญ
 ฤๅให้สาบสูญไปได้ เมื่อพิจารณาถึงเวลาที่ล่วงมาแต่เก่าก่อนแล้ว เราควรจะมี
 ยินดีที่เราอยู่ในสมัยซึ่งสุดแล้วแต่ใครจะถือศาสนา แลซึ่งประกอบด้วยเมตตากรุณา
 ไปในศาสนาทั้งปวงซึ่งผู้อื่นได้ถือ แลการประชุมสำคัญในเวลานี้ก็เป็นที่แสดงให้เห็น
 ความรู้สึกกันปรากฏได้

ท่านผู้เป็นใหญ่ บัดนี้ข้าพเจ้ามีความยินดีมอบพระบรมราชทูตแห่งพระสากย-
 สิงหะ พระพุทธเจ้าให้แก่ท่านแทนรัฐบาลอินเดีย.

(ลงชื่อ) **ดัมบัลยู โสย**

ข้าหลวงเมืองโครักขปุระ

ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๗

คำแปลที่ ๑๔๓๖๔

คำกล่าวตอบของพระยาสุมนัสนิธิ

คอกเตอร์ โฮย ข้าหลวงเมืองโครักขปุระ บัดนี้เป็นผู้แทนรัฐบาลอินเดีย ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้สลับถ้อยคำ ซึ่งท่านได้แสดงแทนรัฐบาลอินเดีย ในเวลาที่จะมอบพระบรมธาตุแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าให้ข้าพเจ้าทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม

ของประเสริฐที่ ม, วิลเลียม แกลนตัน เปปเป ผู้เป็นนักเรียนในธรรมะ เช่นอย่างท่าน ได้ไปพบเข้านี้ คงจะเข้าใจได้โดยเอง ว่าคงจะเป็นสิ่งประเสริฐต่อผู้ที่ถือพระพุทธศาสนา

บัดนี้ ข้าพเจ้าขอแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ให้ท่านแสดงความขอบพระราชนิเทศต่อรัฐบาลอินเดีย ในการที่ทูลเกล้าฯ ถวายของประเสริฐนี้ แลขอให้ข้าพเจ้าถือเอาโอกาสอันนี้ แสดงความขอบใจในการที่ท่านได้รับรองข้าพเจ้านี้ แลข้าพเจ้าขอแสดงว่า ม. เปปเป ได้มีบุญคุณต่อข้าพเจ้าเป็นอันมาก ที่ได้นำข้าพเจ้าไปคูที่พระพุทธศาสนาต่าง ๆ กับทั้งที่ ๆ ได้พบพระบรมสารีริกธาตุนี้ในที่ของเขาคัวย.

(เซ็น) พระยาสุมน

ข้าหลวงมหาดนครศรีธรรมราช

ลงวัน โครักขปุระ ที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๑๑๓

คำแปลที่ ๑๓๑, ๑๔๔๐๙

รับวันที่ ๒๒ มีนาคม ๑๑๗

สถานทูตอังกฤษ

กรุงเทพ ฯ วันที่ ๒๑ มีนาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๗

มิสเตอร์ยอชเกรฟวิลาซทูตอังกฤษ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโร
ประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ

ตามในหนังสือของวันที่ ๘ มกราคม ที่ส่งมาแล้วนั้น บัดนี้ข้าพเจ้าได้
รับหนังสือจากรัฐบาลอินเดีย ว่าด้วยเรื่องพระยาสุขุมณย์วินิตออกไปรับพระบรม-
สารริกราตุ ซึ่งรัฐบาลอินเดียทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้น
ข้าพเจ้าขอพระเดชพระคุณ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า เมื่อพระยา
สุขุมไปถึงเมืองกัลกัตตา ท่านคอเวนเนอร์เยเนรลในที่ประชุมได้มีคำสั่งในการที่
จะมอบพระบรมสารริกราตุให้กับท่านผู้นั้น

ได้มีพิธีการมอบที่เมืองโครัคปุระ เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ เมื่อกลับ
มาถึงเมืองกัลกัตตา พระยาสุขุมได้รับสิ่งของซึ่งได้พบกับพระบรมสารริกราตุจาก
อินเดียมิวเซียม ท่านไวศรอยในที่ประชุมหวังใจว่าของเหล่านี้จะเป็นที่ตองพระราชน-
หฤทัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

โดยตามความประสงค์ของรัฐบาลสยาม จึงได้ยอมให้พระยาสุขุมมีโอกา
สไปเที่ยวตรวจดูวิรัชคคลองโซลในเมืองเบหาร อินนิเณผู้กำกับการได้นำไป

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงทราบว่าพุทธศาสนิกชนนอกพระราชอาณาเขตสยาม ที่รัฐบาลอินเดียจะแนะนำให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปให้ที่ไหนบ้างนั้น ได้มีไปตามรัฐบาลมาแล้วซีลอนแล้ว ถ้าได้รับตอบประการใด ข้าพเจ้าจะแจ้งความแนะนำของรัฐบาลอินเดีย ถึงพวกพุทธศาสนิกชนที่ควรจะได้แบ่งปันพระบรมสารีริกธาตุนี้ มาให้ทราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทต่อไป

ขอได้ทรงรับคำแสดงความนับถืออย่างสูงของข้าพเจ้า

พิมพ์ที่โรงพิมพ์นิยมอักษร 193/4 ซ้างซอยบุปผาสวรรค์ ถนนจรัลสนิทวงศ์ นครหลวง ฯ
นายเอนก นิยมจันทร์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2515

๑๓๐๖

